

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2019/04. ■ IV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

ÜGYÉSZSÉGI SZEMLE

2019/04. ■ IV. ÉVFOLYAM 4. SZÁM

Alapító: Legfőbb Ügyészség

Kiadó: Országos Kriminológiai Intézet

Főszerkesztő: Prof. Dr. Vótkó György DSc OKRI igazgató, professor emeritus (PPKE)

Felelős szerkesztő: Dr. Kiss Anna PhD tudományos főmunkatárs (OKRI),
egyetemi oktató (PPKE)

Olvasószerkesztő: Dr. Kőhegyes Anikó

A szerkesztőbizottság elnöke: Prof. Dr. Belovics Ervin PhD legfőbb ügyész helyettes,
tanszékvezető egyetemi tanár (PPKE), egyetemi magántanár (ELTE)

A szerkesztőbizottság tagjai:

Prof. Dr. Polt Péter PhD legfőbb ügyész, tanszékvezető egyetemi tanár (NKE),
c. egyetemi tanár (PPKE)

Dr. Lajtár István PhD legfőbb ügyész helyettes, c. egyetemi tanár (KRE)

Dr. Fejes Péter PhD győri fellebbviteli főügyészségi ügyész, egyetemi docens (ELTE)

Dr. Békés Ádám PhD ügyvéd, egyetemi docens (PPKE)

Prof. Dr. Domokos Andrea PhD intézetvezető egyetemi tanár (KRE)

Prof. Dr. Gellér Balázs József PhD ügyvéd, tanszékvezető egyetemi tanár (ELTE)

Prof. Dr. Görgényi Ilona PhD intézetigazgató egyetemi tanár (Miskolci Egyetem)

Szerkesztőbizottsági titkár: Dr. Sárík Eszter PhD tudományos főmunkatárs (OKRI)

Tördelő, grafikus: Dr. Kőhegyes Anikó

Weboldal tervező: Legfőbb Ügyészség Informatikai Főosztály

TARTALOM

2019/04

TANULMÁNYOK

- 06** Irk Ferenc
Kockázatkezelés és bűnözéskontroll
- 20** Bérces Viktor – Gyulay Dániel
Egy új remény, avagy az egyezség megjelenése
a hazai büntetőeljárásban

KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS

- 34** Beszámoló „A drónok és az önvezető járművek által okozott balesetek
felelősségi kérdései” című konferenciáról

HÍREK

- 42** EUROCRIM 2019
Konvergáló utak, hidak és új utak a kriminológiában
- 58** Tájékoztató
a 30. Szakmai-tudományos Konferencián
elismerésben részesített ügyészségi alkalmazottakról

NEMZETKÖZI FIGYELŐ

- 66** Kiss Anna
A sértett aktív legitimációjának minimális szintje az európai modellek
és az EU irányelvei alapján 2.

KÖNYVAJÁNLÓ

- 72** Válogatás a szakirodalomból

MELLÉKLET – OTDK 2019, VÁLOGATÁS

- 74** Batiz Krisztián
Az akaratszabadság kérdésének büntetőjogi jelentősége

IRK FERENC¹

KOCKÁZATKEZELÉS ÉS BŰNÖZÉSKONTROLL

Társadalmi-gazdasági változások – régi és új kockázatok

A világban az utóbbi fél évszázadban bekövetkezett – és egyre gyorsuló iramban folyó – változások új feladatok elé állítják a társadalomtudományok művelőit. Nem csak nyomon követni és megérteni nehéz ennek az átalakulási folyamatnak a mozgató erőit, de ennél is nagyobb kihívás a (jelen idejű) valós változások (jövő idejű) lehetséges következményeinek prognosztizálása. Ilyen, a lehetségestől a valószínűig húzódó tartományban előforduló következmények kezelése jelenlegi ismereteink alapján a lehetetlen határát súrolhatja. Annál inkább megalapozott ez a megállapítás, mert ténynek tekinthető, hogy a múltban kezdődött és a jelenben is tartó változások észlelése éppúgy gyakorta elmarad, mint az észlelt változások közvetlen és közvetett (áttételes) következményeinek számba vétele, és kedvezőtlen változások esetén a szükségessé váló döntések (beavatkozások) meghozatala. A helyes döntésekhez *kockázatelemzésre*, és az ilyen elemzésekre alapozott *kockázatprognózisra* volna szükség ahhoz, hogy a társadalom számára veszélyes jelen- és jövőbeli tényeket feltárni és veszélyességük szerint rangsorolni lehessen. Tekintettel arra, hogy kockázattársadalomban élünk², a különféle kockázatok közötti súlyossági sorrend jó meghatározása (lehet) a helyes döntéseket megalapozó legfontosabb szempont. Ugyanakkor e fontossági rangsor felállításakor (és e rangsornak a változások függvényében történő folyamatos újradefiniálásakor) nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a múlt tovább él a jelenben, jelenünk pedig – múltunkkal együtt – belecsúszik a jövő idődimenziójába.

Ennek a gyorsulva változó komplexitásnak egyik „eredménye” a tények és azok lehetséges vagy valós következményeinek mint kockázatok formájában jelentkező kihívásoknak folytonosan megkésett felismerése, majd az ugyancsak késedelmesen (gyakran megfelelő tényadatok birtoklása nélkül, kapkodva) meghozott döntés. A kihívásokra adott válaszcselekvések e döntéseken alapulnak, épp ezért gyakran hibásak. A jelen döntései a múlt jól vagy rosszul értékelt tapasztalatai alapján születnek meg. Hans-Jörg Albrecht az imént felvázolt problémát egy konkrét eseten keresztül bemutatva így ír: „A mai objektív biztonsági

¹ Professor emeritus Dr. Irk Ferenc J.D. D.Sc., OKRI emeritus kutató

² Lásd erről bővebben Ulrich Beck munkásságát. Itt különösen BECK, Ulrich: *Weltrisikogesellschaft*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 2007., Kapitel XI.: Kritische Theorie der Weltrisikogesellschaft. 334–374.

helyzetet nagyrészt olyan jelenségek alapján ítélik meg, amelyek – a terrorizmus kivételével – eddig nem játszottak szerepet a biztonság vagy a biztonság elvárásának empirikus vizsgálatában. A szervezett bűnözés jelenségeire nem érvényesek a sebezhetőség elméleteivel kapcsolatos hagyományos bűncselekményekkel kapcsolatos kutatások eredményei, mivel ezt olyan tipikus tranzakciós bűncselekmények befolyásolják, mint például a kábítószer- és emberkereskedelem, a prostitúció és a szerencsejáték szervezése, a korrupció és a pénzmosás³. Az említett döntések között – már csak a gyorsuló idő miatti mérlegelési mechanizmus idejének kényszerű lerövidülése okán – vannak olyanok is, amelyek mit sem törődnek azzal, hogy ezek *a jelenben meghozott döntések a jövőre nézvést milyen következményekre vezethetnek*. E gyakorlat további „eredménye” már az előbbinek folyománya: *a jelenben elhibázott döntéseknek (köztük a nem-döntéseknek) káros, olykor kompenzálhatatlan következményei keletkezhetnek*.

A jelen világunk kockázataira adott megkésett és a hiányzó válaszok tehát egyaránt veszélyesek lehetnek akkor is, ha e kihívásokról a döntéshozatalra hivatottak bármilyen oknál fogva nem tudnak, és akkor is, ha ezekről az említettek tudomással bírnak, ám azokról mégsem akarnak tudomást venni. Mindez összefügg azzal, hogy már *a jelenlegi kockázatok jelentős része is a korábban (évtizedek vagy évszázadok alatt) megszokottaktól eltér*, továbbá emiatt azzal, hogy ezekre az új (gyakran globális) kockázatokra *szokatlan kockázatkezelési eszközökkel és módszerekkel* kell reagálni. Mivel a felvázolt kockázatok jelenünk és jövőnk rizikókezelésével szoros összefüggésben vannak, ezért kihatásai érintik a kockázatos cselekmények valamennyi aktorát – így természetesen a jelenbeli tényleges vagy a jövőbeli potenciális áldozatokat is.

Kockázatkezelés, morális és jogi felelősség

Jelenünk kockázatkezelése *képmutató*, s ez a Janus-arcúság mélyen áthatja társadalmainkat. Különösen igaz ez a megállapítás az *életet, testi épséget, egészséget veszélyeztető kockázatokra*. Ez a mentalitás megmutatkozik mind abban, hogy mekkora mértékű kockázat tekinthető elfogadhatónak, mind egy létező kockázat csökkentése érdekében tett (még inkább: a meg nem tett) intézkedésekben. Mindez például olyan álszent akciókban ölt testet, mint a motorizáció káros hatásainak csökkentése érdekében kifejtett látszatbeavatkozások,

3 ALBRECHT, Hans-Jörg.: *Sicherheit, Sicherheitserwartungen und Sicherheitsgefühle*. In: Finszter Géza – Kóhalmi László – Végh Zsuzsanna (szerk.): *Egy jobb világot hátrahagyni...*, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs, 2016. 119–143., 129.

vagy a társadalmi együttélés jól ismert negatív következményeinek empátiát nélkülöző kezelése. A tudomány képviselői éppúgy, mint a politika világának döntéshozói a termelés és a fogyasztás jelenlegi gyakorlatával, e gyakorlat káros következményeinek jelentős részével pontosan tisztában vannak, mégis a lakosság előtt erről mélyen hallgatnak. A tényleges és eredményes (ám gyakran népszerűtlen) beavatkozásokat sokszor közönséges bűnbakképzés helyettesíti, mégpedig úgy, hogy a rendszerben rejlő és a valószínűség magas fokán jó előre prognosztizálható, tehát tudottan szükségszerűen káros következményhez vezető hibát vagy hibákat a folyamat vagy a cselekvési lánc legvégén elhelyezkedő ember „nyakába varrják”. Ennek egyenes következménye az a ma már jól érzékelhető kedvezőtlen változás, ami nemcsak a köz-, hanem a jogintézményekbe vetett hit és bizalom mértékében is bekeverte. A lakosság tekintélyes részének morális érzéke – ma még – többé-kevésbé megfelelően működik. Ennek következtében például egyre inkább tisztában van azzal, hogy ami peres eljárásokban jogszolgáltatás címén folyik, az mind gyakrabban és szélesebb körben nem az igazság kiderítését, hanem érdekeiket jól artikulálni képes csoportok közösségellenes tevékenységét leplezi. A hagyományokon alapuló jogszolgáltatás pedig gyakorta szolgál meggyőző példákkal arra, hogy *alkalmatlan az új társadalom új konfliktusainak kezelésére*.⁴

Az előadottak ismeretében különösen érdemes megvizsgálni, hogy *a társadalomtudományok képviselői miként viszonyulnak a kockázatokhoz*. Szociológusok, filozófusok – és részben kriminológus és büntetőjog-tudósok – a tudományos gondolkodás egy olyan dimenziójában is törekedtek ismereteik bővítésére és rendszerezésére, amelyekben lehetőséget láttak annak feltárására, hogy vajon *milyen kapcsolat található a morális és a jogi bűn, a morális és a jogi felelősség között*.⁵ Azaz: gyorsan változó társadalmainkban, a kodifikált jogi norma mennyiben feleltethető meg az erkölcsi jóról és rosszról alkotott felfogásoknak. Ennek során tűnt fel, hogy részint számos olyan jogszabályt ismerünk, amelyekben a bűnnek nyilvánított tettnek vagy nincs meg a morális megfelelője, vagy *a morális és a jogi értékrendnek megfeleltetett megítélésben jelentős a diszkrépancia*. Nevezetesen: előfor-

4 Erről bővebben lásd még: IRK Ferenc: *A rizikótársadalom biztonságérzete*. Kriminológiai Közlemények 62. Budapest, 2006. 39-47.

5 Heller Ágnes egyik fiatalkori könyvében különösen morálfilozófiai megközelítésben elemezte e kérdéskört. Lásd: HELLER Ágnes: *A szándéktól a következményig*. Magvető Kiadó, Budapest, 1970. Ennek bemutatását részletesen lásd: IRK Ferenc: *Értékvédelemtől ex ante prevencióig*. In: Homoki-Nagy Mária – Karsai Krisztina – Fantoly Zsanett – Juhász Zsuzsanna – Szomora Zsolt – Gál Andor (szerk.): *Ünnepi kötet dr. Nagy Ferenc egyetemi tanár 70. születésnapjára*, Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged, 2018. (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica; Tom. 81.) 455–467.

dul, hogy egy súlyos büntetéssel fenyegetett jogi vétek etikai megközelítésből nézve semleges vagy éppenséggel pozitív előjelű tettnek tekinthető, vagy etikai vétekként kezelendő ugyan, de a jogihoz képest csak enyhébben elítélendőnek minősül – és mindez fordítva is igaz állítás lehet. E vizsgálódás részeként volt kimutatható, hogy – még egyazon (nemzeti, regionális) jog által szabályozott területen belül is – a jogkövetés megvalósulásában *a társadalmi rétegződésben elfoglalt hely* szerint csakúgy jelentős eltérések mutatkoznak, mint aszerint, hogy a jogkövetés önkéntes-e vagy kényszerűségből történik-e. Kialakult a bűn elkövetéséről megalkotott *kettős fogalomrendszer*. Ezek közül az *egyik*: amikor valaki az írott normát szegi meg, akkor *jogsértést*, ezen belül az ilyenként kodifikált bűnök esetében *bűncselekményt követ el*. A *másik*, amikor valaki – anélkül, hogy az adott helyen és időben hatályos jogszabályok ellen vétene – „csak” erkölcsi szabályokat szeg meg, s emiatt *etikátlanul cselekszik, etikátlan magatartást tanúsít*. (Mindazonáltal nem megy kivétel számba az a harmadik lehetőség, hogy az etikátlan cselekedet, magatartás a jogi, ezen belül a büntetőjogi felelősséget is megalapozza, azonban ez a kapcsolat nem szükségszerű.) A morális és a jogi bűnök tehát teljesen vagy részben egybe is eshetnek, de el is különülhetnek egymástól. Napjainkban a *bűnök és büntetések újrafogalmazásának időszakát éljük*. Ennek része az is, hogy *minél kisebb az elkövetett bűn súlya, annál biztosabb a büntetés bekövetkezése*.

Tettek társadalmi veszélyessége

Ezúttal arra hívom fel a figyelmet, hogy *a kriminológus és a jogász (büntetőjogász) eltérően ítélhet meg* számos társadalomra veszélyes jelenséget. A *jogász mindig a társadalomra veszélyes tett/mulasztás helyén és idején érvényes (kodifikált) normát veszi alapul*. A *kriminológus* viszont abból az a priori fogalomból indul ki, hogy *a társadalmi veszélyesség a társadalmat (nagy) kár okozásával fenyegető/érő kockázat kedvezőtlen kimenetelének lehetőségét/tényét fejezi ki*. Ezért véleményalkotásának a jogi normához kötöttség csak az egyik – bár kétségkívül fontos, de mégsem elsődleges – szempontja. A kriminológus számára a jogi (büntetőjogi) bűn tekintetbe vétele mellett az előbbivel azonos fontosságú annak véleményezése, hogy ennek *a bűnnek milyen a morális tartalma*. Ezen a gondolatsoron tovább haladva fogalmazható meg számos kétség, mint például az, hogy

- a társadalomra jelenleg és a jövőben veszélyt jelentő tettek közül megtalálhatók-e a legsúlyosabbak a kodifikált bűncselekmények körében;
- a büntetőjogi szabályok alkalmasak-e egyáltalán az ultima ratio elvére támaszkodó feladatok ellátására?

Az ilyen és más hasonló állítások és kérdések a szociológusi/pszichológusi/közgazdászai vagy más, a kriminológiához kapcsolódó tudományterület eredeti művelői számára evidensek, a jogászból kriminológussá vált kutatók közül azonban sokak számára nem azok. Szűkebb témánknál maradva, erre vezethető vissza – a mai hagyományos (ún. mainstream) kriminológia fő csapásirányain túllépni kívánó kriminológus számára – az a különös helyzet, hogy a kriminológia részét képező, de legalábbis azzal szoros kapcsolatot ápoló *viktimológia* jórészt *nem létezőnek* tekinti azokat az *áldozatokat*, akik esetében – a büntetőjogi gondolkodást követve – *nincsenek konkrétan meghatározható (nevesíthető) bűnelkövető-tettek*. Ennek eredménye pedig az, hogy ma még mind a kriminológia, mind a viktimológia megreked a mikroszinten (tettesi vs. áldozati pozíció), s érdeklődési körén kívül maradnak a jórészt a globalizáció következményeképp egyre nagyobb szerepet játszó, a társadalmi veszélyességnek mind a mértékében, mind a minőségében kulcsfontosságúakká váló, tömegesen – azaz makroszinten – viktimizálódó embertömegek. Ezen állítást példázza az a tény, hogy a mai világ „normális” működésének részét képezi számos, *súlyos következményekkel járó olyan környezetkárosítás és/vagy termelő tevékenység, amelyek esetében a károkozás áldozatai tömegének negligálása jellemző*. A két szemlélet közötti további lényeges különbség, hogy amíg a (büntető)jogász érdeklődésének a középpontjában a szereplők, úgymint *az elkövető és a sértett szerepének tisztázása áll*, addig a (legalábbis a rendszerben gondolkodó) *kriminológus rendszerhibákat próbál feltárni, s ezáltal hozzájárulni a rendszer-korrekcióhoz*. Ebben a kutató-elemző munkában kulcsszerepet játszik annak megvizsgálása, hogy (globalizált világunkban) a *makroszintű kockázatok kezelése* a kockázattal adekvát vagy hiányos-e, avagy éppenséggel teljességgel elmarad.

Ehelyütt érdemes megemlíteni azt a *hármasszempontú összefüggést* is, ami a társadalomra veszélyes cselekmény, a cselekmény elkövetője és a cselekmény áldozata között fedezhető fel. Kriminológiai megközelítésből a társadalmi veszélyesség megléte vagy hiánya határozza meg azt, hogy egy cselekménynek van-e elkövetője, illetve áldozata. A jellemző összefüggések közül az *első* abban rögzíthető, hogy amennyiben a cselekmény társadalomra veszélyes, annak áldozataival szembesülhetünk abban az esetben is, ha a tettnek nincs megszemélyesíthető elkövetője. A *második*: ez az állítás abban a formában is igaz, ha a társadalomra veszélyes cselekménynek van ismert elkövetője, de nincs ismert áldozata. A *harmadik* változatban viszont hiábavaló az a vélekedés, hogy a cselekmény társadalomra veszélyes, amennyiben annak sem elkövetője, sem áldozata nincs. Az ilyen cselekmény ugyanis valójában a társadalomra nem veszélyes. Az előbbi *mindhárom esetre érvényes megszorítás, hogy a társadalmi veszélyesség idő- és térbeli kiterjedése nem korlátozható szűken vett jelen idejű idő- és térintervallumra*, amelyen belül a

kockázat meglétét vagy hiányát épp vizsgáljuk. A *társadalmi veszélyesség kriminológiai dimenziói* elvileg időben és térben végtelenek, gyakorlatilag azonban a vizsgálódás időpontjában és helyén lehetséges reális távlatokra korlátozódnak, e határig azonban kiterjesztendők.

Röviden szót kell ejteni annak következményeiről is, amikor a társadalmi veszélyesség ténye *egzisztál* ugyan, ám széles körben *nem válik feltűnővé*. Jelen világunkban a társadalmi változásoknak (némi leegyszerűsítéssel) *kétféle* *szcenáriója* fogalmazható meg. Az első egy inkább optimista, a második egy inkább pesszimista jövőképet ad a jövőben bekövetkező lehetséges változások iránt érdeklődőnek. Az *optimista* verzió szerint ugyan a korábbi elképzelésekkel szemben a *növekedés nem tartható fenn*, de *továbbra is létezik fenntartható fejlődés*, még hozzá a világ valamennyi régiója számára. A *pesszimista* verzió szerint a világ eljutott abba az állapotba, ahonnan nem képes továbblépni, amikor tehát *már a fejlődés fenntarthatósága sem lehetséges alternatíva*. Erről, a ma még vitatott alternatív szcenáriók szerint megvalósuló, ám immár több évtizede tartó és egyre gyorsuló folyamatról a politikusok többsége éppúgy nem tud, vagy nem akar tudomást venni, mint a folytonos és gyors növekedésben gazdaságilag érdekelt vállalatok és velük szövetkező állami szervezetek. (Lásd erről legutóbb Donald Trump kormányzása és az USA-szénlobbi visszaerősödése közötti kapcsolatot.) A *társadalmi veszélyesség új minőségéről* az úgynevezett *treadmill-elmélet* képviselői (így például Allan Schnaiberg és Paul Stretesky) adnak részletes képet.⁶ Nem véletlen, hogy ezen irányzat szakemberei a politikai hatalom reprezentánsainak társadalom- és bűnözéskezelési gyakorlatával szembeni kritikájukat zömmel a *kizsákmányolás (mint ok)* és a *környezeti bűnözés (mint okozat)* témakörére, e két végpont közötti összefüggések kimunkálására koncentrálnak.

Nyitott kérdések, problémakezelési dilemmák

Mindezek előrebocsátásával tehető fel néhány választ váró kérdés. Ilyenek:

- Csak azoknak a kárt okozó tetteknek lehet-e áldozata, amelyeket büntetőjogi szabályozás bűncselekményként definiál? Azok nem áldozatok, akik bűncselekményként nem definiált társadalomra veszélyes tettek következményeinek elszenvedői?
- Evidenciaként kezelhető-e, hogy a kodifikált bűnök társadalmi veszélyessége nagyobb, mint a kodifikálatlanoké?

⁶ E teória részletes bemutatása és a bűnügyi tudományok számára való hasznosíthatóságának kifejtése megtalálható a dolgozat terjedelmét. Erről lásd például STRETESKY, Paul B. – LONG, Michael. A. – LYNCH, Michael J.: *The Treadmill of Crime*. Political Economy and Green Criminology, London, New York, 2014.

- A bűncselekményként nem nevesített, ám mind morálisan elítélendő, mind a társadalom számára jelentős veszélyt jelentő vagy kárt okozó tettek a kriminológia számára irrelevánsak-e, a viktimológia számára ezeknek a cselekményeknek az áldozatai érdektelenek-e?
- Morálisan elfogadható-e, hogy kényelmi szempontok (ide értve politikai konfliktusok kerülését), vagy – miként ez visszatérő érvként elhangzik – a „parttalanság veszélye” meggátolják a kriminológus-szakembereket abban, hogy érdeklődési körüket az ilyen tettekre is kiterjesszék?
- A látens bűnözésnek vajon részei-e ezek a (bűncselekményekként nem nevesített) bűnök?
- Ha a társadalom számára nagy veszélyt és/vagy kárt okozó, ám a büntetőjog által nem kodifikált tettek nem részei a látens bűnözésnek, akkor ezek milyen tettek? Normálisak? Deviánsak, de büntetést nem igénylő cselekmények?
- A modernizáció hatásai megkerülhetők-e a társadalmi veszélyesség fogalmi körébe tartozó tettek újradefiniálásában?
- A globalizáció jelen állása szerint továbbra is elfogadható-e annak a nézetnek a fenntartása, amelyik nem hajlandó tudomást venni az úgynevezett első és a harmadik világ (más megfogalmazásban: az iparosodott országok, illetve a fejlődő országok) értékrendjének diszkriminatív kezeléséről? Eszerint elfogadható-e az a jelenleg uralkodó politikai és gazdasági szemlélet, amely szerint, amit az első világ értékrendjén alapuló jogrendnek megfelelően tilos megtenni, annak megvalósítása a harmadik világban értéksemlegesnek tekinthető, sőt akár pozitív értéket képviselhet?
- A globalizáció körülményei között mit ér a büntetéssel fenyegetés azon bűncselekményekként kodifikált jogsértések esetében, amelyek ugyan nemzetközi normákban rögzítésre és ratifikálásra kerültek, ám amely büntetések végrehajtása elmarad?
- A már megvalósított, továbbá a még csak jövő időre prognosztizált, a társadalomra kiemelten nagy veszélyt jelentő bűncselekmények esetében a tetтарыnos büntetés beilleszthető-e, és ha igen, hogyan a hagyományos büntetés-kiszabási szisztémába?

Ahhoz, hogy ezekre és további, itt fel nem sorolt hasonló kérdésekre a kriminológusi szakma megnyugtató válaszokat adhasson, kívánatos volna, hogy – miként ez elméleti szinten általánosan elfogadott – amikor *kriminológusként* a tudomány képviselői a megoldási lehetőségeket keresik, ne csak a bűnügyi (ezen belül a büntetőjogi) tudományok területére tartozó kriminalizáció-dekriminalizáció dimenzióiban kutassanak, hanem a *morálisan és jogilag elfogadható és elfogadhatatlan tettek összehasonlító elemzésére is terjesszék ki érdeklődésüket*. Változó világunkban valóban fontos (hogy csak két példát említsünk) a prostitúció vagy az emberkereskedelem több évezredes hagyományain alapuló bűnözési formáinak változásait nyomon kísérni, s ehhez igazítani a (siker reményével kecsegtető)

prevenció eszköztárát. Azonban ez nem jelenti azt, hogy a transznacionális bűnözés és a tudományos-technikai fejlődés új vívmányaival összefüggő (gyakran a kockázatkezelés új módjaira visszavezethető) morális vétkek elemzése negligálható csupán azért, mert egy vagy több országban/országrégióban ezeket normálisaknak, vagy ha nem, akkor legalábbis tolerálhatóaknak tekintik.

Emiatt felmerülő további kérdés, hogy egyrészt az „*írástudók*” vélekedése mikor tekinthető felelősnek, másrészt *a gazdasági és a politikai hatalom reprezentánsai* milyen döntések meghozatala, valamint milyen cselekedetek végrehajtása esetén állíthatnák azt, hogy döntéseik, cselekvéseik felelősségteljesek, mégpedig azért, mert e döntések és cselekvések eleget tesznek az *emberiség erkölcsi normáinak*. Vegyük észre! Nem arról kell(ene) véleményt formálnunk, hogy mennyire (volna) indokolt a jogi szabályozás kereteinek szűkítése (esetleg bővítése). Elvárható lenne a tudósok véleménynyilvánítása abban, hogy *miféle, a problémakezelésre alkalmas jogi szabályozásra volna lehetőség* annak érdekében, hogy a (ma még „csak” erkölcsi) normát sértő tettek megakadályozására mind az ilyen normaszegést elszenvedő emberek, mind az emberiség érdekeinek megfelelő döntések szülessenek. Ennek a procedúrának része kell(ene) legyen annak meghatározása is, hogy ezek végrehajtásához milyen tettek tekinthetők adekvátnak.

Mindezek tisztázása – túl a döntéshozók felelősségén – *csak hálózat- és kockázatelemzésen alapuló társadalomtervezéssel valósítható meg*. Morálisan elfogadhatatlan az a megoldás, amely a jogsértő magatartás (például környezeti károkozással járó termelő tevékenység) megszüntetését (további áldozatok generálására (például rövid időn belül meg nem szüntethető munkanélküliségre) hivatkozva odázza el. *Ahol a morális parancs és a jogi lehetőség/parancs összeütközésbe kerül, ott – a mi kulturális környezetünkben – mindig a morális elvárásoknak kell (de legalábbis kellene) előnyt élvezniük.*⁷

⁷ Ezek az elvárások – amelyek részletes kifejtésére helyhiány miatt ehelyütt nincs lehetőség – a zsidó-keresztény kultúrának az európai értékrendszerre meghatározó szerepet gyakorló morális alapelveiben gyökereznek. Utóbbiról lásd például KARIKÓ Sándor (szerk. 2001): *Európaiság. Politikai és morális kultúra*. Bevezető. Áron Kiadó, Budapest, 2001. (Letöltve: 2019. 09. 09.) Lásd még például https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_hu (Letöltve: 2019. 09. 09.); továbbá <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HU/TXT/HTML/?uri=CELEX:12016P/TXT&from=HU> (Letöltve: 2019. 09. 09.); valamint Az egyház Európában. II. János Pál pápa apostoli buzdítása az egyházban élő Jézus Krisztusról mint a remény forrásáról Európa számára. Hatodik fejezet. A remény evangéliuma egy új Európának. I. Európa spirituális hivatása. Kelt Rómában, Szent Péternél 2003. június 28-án, Szent Péter és Pál vigíliáján, pápaságom 25. évében. *II. János Pál pápa*. In: <https://regi.katolikus.hu/konyvtar.php?h=34> (Letöltve: 2019. 08. 26.)

Új bűncselekmények a globális erőterben

A gazdasági erőközpontok rövid távú érdekeinek a politikai hatalmi erővel való összefonódása miatt (ma még) negligálhatók az előbb említett összefüggések. A politikai hatalom mozgását, jogi szabályozásokban megnyilvánuló súlypont-kijelöléseit követő, mikroszinten megrekedő mainstream kriminológia reprezentánsai pedig – beállítódásuknál fogva – ugyancsak szükségtelennek tartják (rosszabb esetben észre sem veszik, bár a végeredmény ugyanaz) a makrokriminológia vizsgálódási körébe sorolható bűnözés új megnyilvánulási formáinak elemzését.

Erre eklatáns példa a *környezeti bűnözés* kezelésének jelenlegi helyzete. A nemzeti jogszabályok állami szinten próbálnak meg kordában tartani egy olyan jelenséget, ami – a jövőnkre tekintve – már rég túllépte nemcsak az állam-, hanem a földrészhatárokat is. A kriminológiai szakirodalmat tanulmányozva az érdeklődő alig találkozik ezzel a témakörrel. Emiatt fel sem merül annak lehetősége, hogy a jóléti államok fogyasztói számára vonzó (mert olcsó) árucikkeknek a termeléstől a fogyasztásig terjedő útját követve számos, olyan nemzetközi szinten megvalósuló és szervezeten elkövetett bűncselekménynek és bűnözői hálózatnak a felderítésére és ábrázolására volna szükség, amelyeket a magukat jogállamnak tartó országok kormányai és parlamentjei nemcsak megtűrnek, hanem sok esetben támogatnak.⁸

Ehhez kapcsolódóan csupán példaként említem meg, hogy amikor valaki valamelyik (bármelyik) multinacionális vállalat európai bolthálózatában „fast fashion” ruhát, mobiltelefont vagy zöldséget vásárol,

- tájékozatlansága folytán eszébe sem jut, hogy részese egy olyan, a termeléstől a fogyasztásig terjedő láncnak, amelynek egyik végén a fogyasztó, a másik végén nagy valószínűséggel az általunk kielégítőnek tekintett, és ekként megfogalmazott érték- és jogrend szerint olyan emberek dolgoznak, akiket kizsákmányoltaknak, esetleg a modernkori rabszolgaság áldozatainak kell, de legalábbis kellene tekintenünk,⁹

8 Ennek lehetséges és sokak által bizonyára nem preferált következményeire figyelmeztet az a „megoldási lehetőség”, amikor a jogszolgáltatói feladatok meghatározását a „nép hangja” veszi át. Erre lásd például legutóbb *Jane Fonda* megnyilatkozásait: Jane Fonda: *Bíróság elé kellene állítani azokat, akik nem tartanak a klímaváltozás ellen harcolókkal*. Index 2019. 11. 13. (Letöltve: 2019. 11. 13.); In: https://index.hu/kultur/2019/11/13/jane_fonda_klimavaltozas/; továbbá *How Jane Fonda Planned To Trick Trump With Attractive Scientists: The Impeachment Show*. In: <https://www.youtube.com/watch?v=nt-oD4JBmKI> (Letöltve: 2019. 11. 13.)

9 Lásd ezekre példaként: BRAUN, Carolyn – PFEIL, Marcus – ROHRBECK, Felix – SALEWSKI, Christian: *Holes in the Circular Economy: WEEE Leakage from Europe. A Report of the e-Trash Transparency Project*. Basel Action Network, 2014., In: <https://baselactionnetwork.app.box.com/s/mv275w4n0pdbh7dc0zosggu0vqdu>

■ vagy tisztában van a kizsákmányolás tényével (hiszen ilyesmiről a média egyre gyakrabban és bővebben ad tájékoztatást), azonban úgy véli, hogy ehhez neki semmi köze („nem tehet róla, nem tehet ellene”), ebből következően a morális felelősséget eleve másra hárítja, mint például a kormányokra, érdekvédelmi, esetleg államokat képviselő nemzetközi szervezetekre.

A kívánatos szemléletváltáshoz kiindulási alapként az szolgálhat, ha előbb sikerülne tisztázni, majd ezt követően helyre lehetne állítani *a morál, a hatalom és a jog* egymáshoz való normális viszonyát. Ezt a szemléletet az alapozza meg, hogy az egyén és az egyének halmazából, közösségeiből összetevődő *társadalom rendelkezik a morális értékekkel*, kedvező esetben ezektől vezérelve hajtja végre cselekedeteit. *A hatalomnak* (lett légyen az akár gazdasági, akár politikai hatalom) *viszont érdekei vannak* (legfeljebb a hatalmi apparátusok tagjai vannak morális/amorális értékekkel ellátva). *A jog a társadalom tagjai és közösségei számára a politikai hatalom érdekein átszűrt morális értékek egy részét rögzíti* kodifikált normákba.

Az új bűncselekményekre a politikusok által „kitalált” új válaszok egyelőre inkább aggályosak, mint biztatóak.¹⁰ A globalizált világ fogyasztásorientált társadalmi (az úgynevezett *iparosodott országok csoportjába tartozók*) jellemzően napi szükségleteik és vágyaik kielégítésével vannak elfoglalva, figyelmen kívül hagyva az e célhoz vezető folyamat időben és térben korábbi láncszemeit. Ennek a zsákutcába vezető szemléletnek első látványos következményei a klímaváltozásban, a mai mainstream-szemlélet tagadóinak vagy csak

7ehh (Letöltve: 2019. 09. 20.); ROWLATT, Justin – DEITH, Jane: *The bitter story behind the UK's national drink*. BBC News India, 2015., In: <https://www.bbc.com/news/world-asia-india-34173532>; Changing Markets Foundation: *Dirty Fashion. How pollution in the global textiles supply chain is making viscose toxic*. 2017., In: http://changingmarkets.org/wp-content/uploads/2017/06/CHANGING_MARKETS_DIRTY_FASHION_REPORT_SPREAD_WEB.pdf (Letöltve: 2019. 09. 20.); LORENZO, T – KELLY, A.: *Raped, beaten, exploited: the 21st-century slavery propping up Sicilian farming*. 2017, In: <https://www.theguardian.com/global-development/2017/mar/12/slavery-sicily-farming-raped-beaten-exploited-romanian-women> (Letöltve: 2019. 09. 20.); Oxfam Australia Media Releases: *Poverty the real cost of fashion in Australia: Oxfam report*. 2017., In: <https://media.oxfam.org.au/2017/10/poverty-cost-fashion-australia-report/>; *Auf der Jagd nach dem Schrott. Zeit Online*. In: <https://www.zeit.de/2014/31/elektroschrott-ghana-afrika-accra> (Letöltve: 2019. 09. 20.)

10 Lásd erre legújabbban a német klímapolitika kritikáját: *Zeit Online* 20. 09. 2019. In: <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2019-09/klimapolitik-beschluss-klimaschutzpaket-reaktionen-klimakabinet> (Letöltve: 2019. 09. 20.); továbbá: *Zeit Online* 23. 09. 2019. In: <https://www.zeit.de/politik/deutschland/2019-09/klimapolitik-klimaschutz-klimapaket-bundesregierung-kritik> (Letöltve: 2019. 09. 20.)

negligálóinak tevékenysége pedig a fiatal klímaaktivisták határozott akcióiban és a különböző kormányokra, nemzetközi szervezetekre gyakorolt hatásaiban válik láthatóvá.¹¹ A társadalomra veszélyes és/vagy káros cselekmények azonban egymással összefüggő hálózatot alkotnak, ezen belül ok-okozati kapcsolatban állnak egymással. A már említett országcsoportban látványosan megjelenő túlfogyasztás oksági kapcsolatban van – egyebek mellett – a túltermeléssel, ez pedig elsősorban az úgynevezett *fejlődő országok csoportjába tartozó államokban* (de nem kizárólag ott!) elterjedt rabszolgamunkával.

Itt szükséges felhívni a figyelmet arra, hogy a politikai hatalom a biztonság fontosságának kiemelésével megváltoztathatja azt a kényes egyensúlyt, aminek az *emberi (szabadság)jogok és a biztonság* között egy demokratikus jogállamban fenn kell állnia.¹² Korinek László figyelmeztet: ennek az lehet a következménye, hogy a *szabadság vagy biztonság* dilemmáját kellene megoldani.¹³

Az alkotmányos jogállam biztonságának része a *társadalomra súlyosan veszélyes cselekményekkel szembeni fellépés*. Ezt a stabilitásra koncentráló szemléletet azonban folyamatosan és egyre gyorsuló ütemben váltja fel az európai jogállamiságot továbbra is fenn hirdető, és az ilyen értékeket látszólag továbbra is valló országok jogalkotásában és jogalkalmazásában a *személyi társadalomra veszélyességet preferáló nézőpont*. Hans-Jörg Albrecht megfogalmazásában. „A figyelem manapság inkább a jövőre összpontosít, aminek lényege kriminálpszichiátriai és kriminálpszichológiai információk támogatásával *veszélyprognózis készítése*.”¹⁴

11 Lásd erre legújabban Greta Thunbergnek az ENSZ 2019. szeptember 21–23. közötti Klímavédelmi konferencián elmondott „megnyitó nyitóbeszédét”. THUNBERG, Greta: *If world leaders choose to fail us, my generation will never forgive them*. The Guardian, 23. 09. 2019. In: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2019/sep/23/world-leaders-generation-climate-breakdown-greta-thunberg> (Letöltve: 2019. 09. 24.)

12 Vö. ÁDÁM Antal: *A biztonság mint jogi érték*. In: Balogh Ágnes – Hornyák Szabolcs (szerk.): *Tanulmánykötet Erdősy Emil professzor 80. születésnapja tiszteletére*, Pécs, 2005., 13–30., Idézi KORINEK László: *Kriminológia*. I. kötet., Magyar Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2010. 533.

13 KORINEK László: *Kriminológia*. I. kötet., Magyar Könyv- és Lapkiadó, Budapest, 2010. 533.

14 ALBRECHT, Hans-Jörg.: *Strafrecht, Gefährlichkeit und Sicherheit*. In: Barabás A. Tünde (szerk.): *Tanulmányok Irk Ferenc professzor 70. születésnapja tiszteletére*, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, 2012. 11–25., 18.; lásd még erről SIEBER, Ulrich: *Der Paradigmawechsel von Strafrecht zum Sicherheitsrecht*. In: Tiedemann, Klaus – Sieber, Ulrich – Satzger, Helmut – Burchard, Christoph – Brodowski, Dominik (Hrsg.): *Die Verfassung moderner Strafrechtspflege. Erinnerung an Joachim Vogel, Baden-Baden*, 2016. 351–372., 365.; FINSZTER Géza: *A vállalható és a nem vállalható társadalmi kockázatok*. In: Gaál Gyula – Hauzinger István (szerk. 2014): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XV. kötet*, Pécs, 2019. 5–25., 936.

A jelenlegi, tehát a demokratikus jogállamiságot hirdető és valló jogszolgáltatásnak az előzőekben már felsorolt tények miatt egy *olyan ellentétet is fel kellene oldania, ami korábban nem állt a figyelem fókuszában*. A bűnügyi tudományok körében tevékenykedő elméleti szakemberek többsége az európai régióban most arra koncentrál, hogy – helyesen(!) – lehetőségei határain belül korlátok között tartsa a politikusoknak és főként a rendészeti szakembereknek túlságosan a *közeli jövőben* bekövetkező lehetséges veszélyekre, ezen belül pedig különösen az ilyen veszélyek előidézését valószínűsítő potenciális elkövetőkre irányuló érdeklődését. Ez a fajta, egyoldalúan rövidtávra koncentrált jövőorientált preventív személet érthető, hiszen különösen a terrorizmus új vonásai által kiváltott lakossági félelem csökkentéséhez próbál hozzájárulni. A biztonságban a szabadság korlátozásával együtt járó tényleges vagy csak látszólagos növelését szorgalmazzák azonban szeretnének megelégedni a földkerekséget átszövő globális gazdasági hálózatok (fentebb példákra csak röviden bemutatott) kárt okozó tevékenysége lehetséges és szükséges korlátozásának *szükségességéről*. A kriminológusi-büntetőjogi felfogás *morális szempontból helyesen* megkérdőjelezi a nagy bizonytalansággal működő prognózisok alapján kiválasztott lehetséges elkövetőkkel szembeni eljárások indokoltságát. Azonban – ugyancsak morális megközelítésből nézve – *helytelenül* gyakran nem vesz tudomást a rizikótársadalom hibásan működő globális rendszerében a nyertes gazdasági és politikai szereplők tevékenységeinek áldozatairól. A szemléletváltásra pedig annál inkább sürgető szükség volna, mert míg az első esetben „csak” a (potenciálisan) tettesi körbe sorolható személyek, az utóbbiban (a modernkori rabszolgamunkától a klímapusztításig terjedő körben) embermilliók emberi jogainak megsértéséről, életének, testi épségének, egészségének lehetséges vagy tényleges megkárosításáról van szó. Az egyoldalú jogszolgáltatás előbb-utóbb mindkét esetben a *jogbiztonságba vetett hit csökkenésével* járhat.

Összegezés

A kockázattársadalom jellegzetességeinek tárgyalása során folyamatosan arra kellett rájárnunk, hogy amit a *filozófusok és más tudományművelők* világosan megfogalmaznak, azt a gyakorlatban az erre „illetékesek” – lényegében így vagy úgy, mi valamennyien – elrontják/elrontjuk. Ideje belátnunk, hogy a globalizált világban a bűnhöz vezető okok – azok következményeivel együtt – olyan *hálózatot* alkotnak, amelynek elemei kölcsönösen hatnak egymásra. Azt is fel kell ismernünk azonban, hogy az említett hálózatot alkotó okok láncolata még egyáltalán nem, vagy csak részben ismert. A nemhogy a megoldáshoz, de legalább az elviselhető állapotok fenntartásához/megteremtéséhez vezető út egy olyan

alagútban vezet, melynek nem látszik a kijárata.¹⁵ Egyetlen biztosat tudunk: a társadalomra egyre fokozódó mértékben veszélyes tettek kezelése – legalábbis a magunk kulturális környezetében – inkább tekinthető kapkodással párosuló tűzoltásnak, mint megfontolt és az új kihívásokra adekvát válaszokat adni képes koncepción alapuló stratégia megvalósulásának.

A kutatói megfigyelések azt jelzik, hogy bár a világot behálózó *média* ontja a legkülönbözőbb információkat, azonban a ma élő *emberek* döntő többségének fogalma sincs a jelen világunkat és ennek jövőjét döntően befolyásoló összefüggésekről, amelyek épp ezért nem is foglalkoztatják őket. Ez a tény mind a *gazdaság*, mind a *politika* szereplői számára – rövid távon – kifejezetten előnyös, hosszú távon pedig sem gondolkodni, sem tervezni nem szokásuk. Az állítás azzal egészíthető ki, hogy a világ (gazdasági szempontból) fejlettebb régióiban élő *lakosainak* jelentős része *nemcsak áldozat*, hanem – vásárlóereje függvényében, annak növekedésével arányosan – *tevékeny részese* számos olyan kártételnek, melynek társadalmi veszélyessége ma már nem képezi vita tárgyát. Fogyasztásával – többnyire közvetve, ám aktívan – részt vesz részint a nála kedvezőtlenebb helyzetben lévő embertársai kizsákmányolásában, részint szűkebb és tágabb környezete visszafordíthatatlan tönkretételében. Az előzőekben bemutatott *új bűncselekményekre a kriminálpolitikának tehát (egyelőre legalábbis) nem sikerült adekvát válaszokat találnia*.

Épp ezért végre tényleg el kellene gondolkodni azon, hogy *mi várható* ezután, *elveinkből* mit szabad/kell feladnunk, s mit kell, és ha kell, mit tudunk megőrizni? Továbbra is minden megy a maga útján mindaddig, amíg fájdalmasan világossá nem válik, hogy a piacgazdaság eddig megismert egyetlen formája sem tartható fenn? Valóban egy olyan futószalagon rohan vagy taposómalomban¹⁶ mozog a világ, amiből – ha nem az alapoknál, és nem azonnal kezdünk el egy valódi modernizációt – később már nincs kiszállás?

15 A jövő bűnözéskutatói munkájukban bizonyára jól fogják tudni hasznosítani a hálózatelmélet nyújtotta lehetőségeket. Forrásmunkaként lásd például BARABÁSI Albert László: *Behálózva*. Magyar Könyvklub, Budapest, 2003., CSERMELY Péter: *A rejtett hálózatok ereje*. Vince Kiadó, Budapest, 2004., újabban BARABÁSI Albert László: *A hálózatok tudománya*. Libri Kiadó, Budapest, 2016.

16 A környezetszociológiai szakirodalomban jól ismert a kapitalista gazdasági berendezkedésbe kódolt növekedési kényszer, amit a termelés futószalagjának/taposómalomának (treadmill of production) nevezett elmélete ír le. (Lásd például: SCHNAIBERG, Allan – PELLOW, David N. – WEINBERG, Adam: *The Treadmill of Production and the Environmental State*. In: Mol, Arthur. P. J. – Buttel, Frederick H. (eds.): *The Environmental State Under Pressure*, Oxford, 2002. 15–32.; GOULD, Kenneth. A. – PELLOW, David N. – SCHNAIBERG, Allan: *The Treadmill of Production: Injustice and Unsustainability in the Global Economy*. Paradigm Publishers, Boulder, CO., 2008., Idézi: DOMBI JUDIT– MÁLOVICS GY.ÖRGY *A növekedésen túl – egy új irányzat hozzájárulása a fenntarthatósági vitához*. Közgazdasági Szemle, LXII. évf., 2015. február, 200–221., 208.

BÉRCES VIKTOR¹ – GYULAY DÁNIEL²

EGY ÚJ REMÉNY, AVAGY AZ EGYEZSÉG MEGJELLENÉSE A HAZAI BÜNTETŐELJÁRÁSBAN

Bevezetés

Az egyszerűsítő eljárások bevezetésének jogpolitikai indokai között elsősorban célszerűségi és pergazdaságossági törekvések húzódnak meg. E szemlélet kétségtelenül redukálja a bizonyítás egészének büntetőeljáráson belüli szerepét, s a mai napig vitatott az eljárás-jog-tudomány képviselői között, van-e egyáltalán szükség ezen eljárási jogintézményekre, illetőleg alkalmazásuk mennyiben hat ki a büntetőeljárás eredeti, valós funkcióinak érvényesülésére (pl. anyagi igazság feltárása, a tárgyalás közvetlenségének elve, a nyilvánosság elve stb.).³

Előrebocsátjuk, hogy az Emberi Jogok Európai Bírósága nem tekinti feltétlenül az Emberi Jogok Európai Egyezménye megsértésének, ha a tagállami bíróságok – az ügy tárgyának (pl. adóbírság megállapítása), illetőleg a terheltek személyes érdekeinek (pl. stigmatizáció) függvényében – mellőzik a tárgyalások megtartását.⁴

A magyar szakirodalomban Cséka Ervin már 1995-ben felhívta a figyelmet arra, hogy „a jogalkotókban, jogalkalmazókban, elméleti szakemberekben (...) időről időre megérlelődik az a meggyőződés, hogy a bűnözés visszaszorításán hivatásszerűen munkálkodó szervek mennyiségi és minőségi teljesítményét javítani, hatékonyságát fokozni és így a velük szemben támasztott társadalom elvárásoknak fokozottabban eleget tenni csakis az

1 Dr. Bérces Viktor adjunktus, PhD (PPKE JÁK)

2 Dr. Gyulay Dániel PhD hallgató (PPKE JÁK)

3 A magunk részéről úgy véljük, mindenképpen az általános eljárási szabályok alkalmazása (tehát bizonyítás lefolytatása) szükséges akkor, ha 1. az ügy megítélése bonyolultabb vizsgálatot (pl. tanúkihallgatásokat, szakértői bizonyítást stb.) igényel, vagy 2. a terhelt tagadásban van a vádiratban foglalt bűncselekmények bármelyikének tekintetében.

4 Nem állapította meg az Egyezmény megsértését a Bíróság abban az ügyben, amelyben a kérelmezőt az áfabevallásával kapcsolatos hiányosságok miatt több mint 300 euró adóbírsággal sújtották. *Jussila v. Finland judgment of 23 November, 2006, no. 73053/01*. In: GRÁD András – WELLER Mónika: *A strasbourgi emberi jogi bírászkodás kézikönyve*. HVG-ORAC, Budapest, 2011. 317.

eljárás bürokratikus kinövéseinek kigyomlásával, felesleges kötöttségeinek felszámolásával, egyszerűen az eljárási szabályok (...) egyszerűsítése útján lehet.”⁵ Erdei Árpád szerint „(...) semmi akadály nincs, hogy a közvetlenség, a szóbeliség és a nyilvánosság elveit megvalósító tárgyalás elhagyásával kapjon a beismerő vádlott büntetést.”⁶ Mindemellett megjegyzendő az is, hogy egy korábbi AB határozat alapján pergazdaságossági, illetőleg egyéb egyszerűsítési szempontok önmagukban nem indokolhatják az eljárási garanciák mellőzését.⁷

1. A büntetőeljárást gyorsító jogintézmények problémás kérdései

Az új Be. számos, az eljárás egyszerűsítését szolgáló – az előző Be.-ből részben megtartott, részben átnevezett, részben pedig újonnan bevezetett – konstrukciót tartalmaz:

- a büntetőjogi felelősségre vonás elkerülésének kilátásba helyezése együttműködő terheltek esetén,⁸
- közvetítői eljárás (LXVI. fejezet),
- feltételes ügyési felfüggesztés (LXVII. fejezet),
- bíróság elé állítás (XCVIII. fejezet),
- egyezség (XCIX. fejezet),
- a büntetővégzés meghozatalára irányuló eljárás (C. fejezet).

Cséka Ervin az alábbi kérdést veti fel e konstrukciók létjogosultságával kapcsolatban: „a büntetőeljárásban végbemenő igazságszolgáltatás klasszikus intézménye, a tárgyalás nem egyéb, mint a terhelt egyik eljárási jogosítványa, amelyről egyszerűen (...) le lehet mondani? Mi a viszony e külön eljárást megalapozó beismerés kiemelt törvényi jelentősége, illetőleg a bizonyítási eszközök és bizonyítékok előre meghatározott bizonyító erejét kizáró törvényi

5 CSÉKA Ervin: *Bűnözési helyzet, eljárás-egyszerűsítés, nyomozás*. In: Erdei Árpád (szerk.): *Tények és kilátások*. Budapest, KJK, 1995. 18.

6 ERDEI Árpád: *A trónfosztott királynő uralkodása avagy a bizonyításelmélet szent tehene*. Magyar Jog, 1991/4. szám, 210.

7 72/2009. (VI. 10) AB határozat IV/5. pontja

8 Ennek alapján, ha a bűncselekmény elkövetője a leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szervvel megkötött megállapodásban foglaltakat teljesíti, vele szemben büntetőeljárás nem indítható, illetve a folyamatban lévő büntetőeljárást meg kell szüntetni. Garanciális szabály azonban, hogy nem köthető megállapodás, ha az elkövetővel szemben olyan bűncselekmény miatt kell büntetőeljárást folytatni, amellyel más életét szándékosan kioltotta vagy amellyel szándékosan maradandó fogyatékoságot vagy súlyos egészségromlást okozott. A megállapodást fel kell bontani, ha a leplezett eszközök alkalmazására feljogosított szerv arról szerez tudomást, hogy az információt szolgáltató személy ilyen bűncselekményt követett el [219. § (2) bek.].

szabályozás között? E külön eljárásban mi a vád tárgya (ténybeli és jogi tartalma): az, amit a vádlott beismer, avagy a vád »megformálásában« van szerepe az ügyésznek is?»⁹

Az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának No. R/87/18. sz. Ajánlása kifejezetten az ilyen processzus-típusokkal foglalkozik és kisebb súlyú ügyekben megengedi igénybevételüket, ha az eset körülményei folytán az ügyben releváns tények megállapíthatóknak látszanak és bizonyosnak tűnik, hogy a gyanúsított követte el a bűncselekményt. Ekkor az igazságügyi hatóságok írásbeli eljárást folytatnak, mellőzve a tárgyalást, és az ítélettel egyenrangú döntést hoznak. Az Ajánlás felhívja a tagországok figyelmét annak megfontolására is, hogy az ilyen súlyú ügyekben tegyék lehetővé a vádlott távollétében történő döntéshozatalt, feltéve, hogy a terhelt megfelelő tájékoztatást kapott a tárgyalás időpontjáról és a jogi képviselő igénybevételének jogáról.

„Az elmúlt néhány évtizedben a büntetőeljárások gyorsításáról nagyon sokat hallunk (...) Globális és egyben még mindig megoldásra váró probléma az igazságszolgáltatások tehermentesítése és gyorsítása. Ezért az utóbbi időben az igazságszolgáltatás működőképességének fenntartása jegyében, az államok elfogadnak és működtetnek olyan jogintézményeket, melyek a tradicionális elvek részbeni feladásával, a konszenzuális elemek megerősödésével szolgálják az eljárások gyorsítását.”¹⁰

Belovics Ervin 2015-ben készült tanulmánya nyomán a bíróságok a bíróság elé állítást és az – egykori – „tárgyalás-mellőzéses” eljárást alkalmazták leggyakrabban. A vizsgált időszakban az ügyész az ügyek 18,7%-ában bíróság elé állítás révén, míg az ügyek 30,5%-ában tárgyalás mellőzésére tett indítvánnyal emelt vádat. „Megállapítható tehát, hogy a bírósági szakba került ügyek csaknem 50%-a tekintetében alkalmazta az ügyészség az eljárás gyorsítását szolgáló (...) jogintézményeket.”¹¹ A szerző ugyanakkor megjegyzi azt is, hogy ezen konstrukciók alkalmazásának gyakorisága ellenére a rendes eljárás szabályai alapján elbírált ügyek átlagos tartama nem csökkent. „Ennek okát a legtöbb gyakorlati szakember egyes bűncselekmények, így különösen a szellemi tulajdonjog elleni, a költségvetést károsító és a gazdálkodás rendjét sértő bűncselekmények növekedésében, de különösen azok egyre bonyolultabbá válásában látja. Ezekben az ügykategóriákban szinte minden esetben szükség van (...) szakértő kirendelésére, az olykor több tízezer oldalt kitevő könyvelési és egyéb iratok, elektronikus adatok feldolgozására, elemzésére.”¹²

9 CSÉKA Ervin: *Bevezető*. [A büntető eljárási kódex-tervezetről]. Jogtudományi Közlöny, 1998/4. szám, 113.

10 PÁPAI-TARR Ágnes: *Vádalku – az amerikai és a magyar valóság*. <http://jesz.ajk.elte.hu/papai45.html>

11 BELOVICS Ervin: *A büntetőeljárás időszerűsége*. In: Gál Andor – Karsai Krisztina (szerk.): *Ad valorem*. Ünnepi tanulmányok Vida Mihály 80. születésnapjára. Szeged, 2016. 44.

12 BELOVICS Ervin: i. m. 44.

Kadlót Erzsébet szerint az egyszerűsítő eljárásokat „csökkent garanciarendszer” jellemzi: ez elsősorban az – általában – törvényi feltételként előírt beismerő vallomáshoz, a védelemhez való jog ebből fakadó beszűküléséhez, illetőleg a tárgyalási elv korlátozottságához köthető. A szerző szerint ugyanakkor e „garanciadeficit” korrigálható, s ha ezek kellően „hatékonyak, biztonságosak, követhetőek és ellenőrizhetőek, a processzuális igazságosság követelménye nem sérül.”¹³

Az EJEB a tisztességes eljárással kapcsolatos döntéseiben egyébiránt többször kimondta, hogy az eljárási garanciák teljesülése esetében nem mennyiségi, hanem formális elvárások vannak. A konkrét eljárások tehát valamennyi garancia együttes érvényesülése ellenére is lehetnek tisztességtelenek, illetőleg mindössze néhány garanciális jogintézmény teljesülése esetén is lehetnek tisztességesek.¹⁴

Az „egyszerűsítő” eljárásokkal kapcsolatban egyes szerzői álláspontok az alábbi követelményeket emelik ki:

- a terhelt önkéntes részvételén kell alapulniuk, amelyeket különböző jogi biztosítékokkal kell megerősíteni: így pl. a beleegyezés után meg kell teremteni annak lehetőségét, hogy a terhelt korábbi döntését akár meg is változtassa;¹⁵
- a törvénynek meg kell határoznia az együttműködés pontos jogi tartalmát: így pl. az alkalmazási feltételeket, a terhelttel szemben támasztott elvárásokat, az adott konstrukcióval járó pozitív jogkövetkezményeket¹⁶ stb.

Az egyes eljárások többféle módon csoportosíthatók, így például:

- a) a terhelti hozzájárulás szükségessége szerint,
- b) a beismerő vallomás feltételként történő előírása szerint,¹⁷
- c) a büntetési tételek meghatározottsága, illetőleg azok mértéke szerint,

13 KADLÓT Erzsébet: *Milyen büntető eljárásjogot akarunk?* In: Csemáné Várad Erika (szerk.): *Koncepciók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában.* Magyar Kriminológiai Társaság, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009. 55.

14 Pl. *Patrimol vs. France* (23/11/1993); *Doorson vs. Netherlands* (26/03/1996); *Hulko Gunes vs. Turkey* (19/06/2003) In: KADLÓT Erzsébet: i. m. 55.

15 „Érvényesülnie kell azonban az igazságszolgáltatási érdeknek is: azaz a változtatás nem valósíthat meg joggal való visszaélést, vagyis a védekezés kereteit az időszerűség követelményével kell összesítmányi.” KADLÓT Erzsébet: i. m. 55.

16 KADLÓT Erzsébet: i. m. 55.

17 Erdei Árpád szerint nem elegendő a sommás eljárás alkalmazásához a csupán nyomozati beismerés: amennyiben a bíróság előtt a terhelt ezt nem hajlandó megismételni, az ügy rendes tárgyalási eljárásra kelle, hogy kerüljön. „Az érdekeltség összetevőinek megfelelő egyensúlya segítségével válik kizárhatóvá, hogy a terhelt taktikázása az eljárás egyszerűsítése helyett időhúzást eredményezzen.” ERDEI ÁRPÁD: i. m. 214–215.

d) az ügyészség, illetőleg bíróság diszkrecionális jogkörének jellege (terjedelme) szerint, illetve

e) az érintett perszakasz típusa szerint.

E processzusokkal kapcsolatban egyébiránt többnyire legalitási kifogások olvashatók a hazai szakirodalomban. Király Tibor szerint e tényezők akkor merülhetnek fel, ha az „egyszerűsítést” nem az ügy tárgyatól, hanem a terhelt személyétől teszi függővé a jogalkotó.¹⁸ Megjegyeznénk, hogy ezen az állásponton csak részben tudunk egyetérteni, hiszen ilyen alapon a fiatalkorúakkal szembeni speciális szabályokat sem lehetne törvényesnek nevezni. Hack Péter szerint ugyanakkor szükséges lenne átgondolni, hogy „feltétlenül érdemes-e ragaszkodni a tárgyaláshoz mint kizárólagos eljárési formához (...), amely lényegét tekintve sokkal jobban hasonlít a szabálysértési eljáráshoz, mint a büntető eljárásra, nevezetesen amikor a bíró négy szemközt van a vádlottal és csak a külsőségekben tér el a tárgyalás attól (...).”¹⁹

2. A vádalku

Történeti alapjait tekintve, az angolszász vádalku angol gyökerekkel rendelkezik, azonban ma már az Amerikai Egyesült Államok jellegzetes jogintézményének tekinthető. Szabályozásának alapjai már a XIX. század során megjelentek, gyakorlati alkalmazására azonban érdemben csak az alkoholtilalom (1920-1933) idején került sor. Az érintett időszakban ugyanis oly mértékben megnövekedett az ügyteher, hogy az igazságszolgáltatás résztvevői érdekelté váltak az eljárást egyszerűsítő és gyorsító intézkedések alkalmazásában. Mivel ekkor még a vádalku jogi hátterét nem alkották meg, a megállapodásokat titokban kötötték, és azok tényét a bíróságok előtt tagadni kellett. Tekintettel azonban arra, hogy az esetek többségében a bíró is tisztában volt a felek közti alku létrejöttével, hallgatólagosan, de hozzájárult a jogintézmény szabályozás nélküli létrejöttéhez.²⁰

A vádalku egyesült államokbeli legitimálására végül a '60-as, '70-es években került sor. A Legfelsőbb Bíróság először 1970-ben a *Brady*-ügyben²¹ mondta ki, hogy a vádalku önmagá-

18 KIRÁLY Tibor: *Bizonyítás a készülő büntetőeljárás kódexben*. In: Tóth Mihály (szerk.): *Büntető Eljárásjogi Olvasókönyv*. Budapest, Osiris, 2003. 215.

19 Györgyi Kálmán szavaival élve a „nagyzenekari formátumot” csak azon esetekre érdemes alkalmazni, ahol az feltétlenül indokolt. HACK Péter: *A büntetőeljárás reformja*. In: Csemáné Váradi Erika (szerk.): *Konceptiók és megvalósulásuk a rendszerváltozás utáni kriminálpolitikában*. Magyar Kriminológiai Társaság, Miskolc, Bíbor Kiadó, 2009. 64.

20 KOVÁCS Tamás: *Kell-e nekünk a vádalku?* In: *Tanulmányok POLT Péter 60. születésnapja tiszteletére*. Budapest, 2015. 138–139.

21 *Brady v. United States*, 397 U.S. 742 (1970)

ban nem tekinthető alkotmányellenesnek, majd 1971-ben a *Santobello*-ügyben²² a jogintézmény jogszerűsége mellett foglalt állást.²³

A jogi szabályozás azonban továbbra sem egységes, annak részleteiről az egyes tagállamok eltérően rendelkezhetnek.²⁴ Ennek jellegzetes példája a bíró alkufolyamatban betöltött szerepe. Egyes tagállamokban ugyanis a bíró inaktív, nem vesz részt az egyeztetésen, így csupán a felek közt létrejött megállapodást követően, az azok autonómiája eredményeként létrejött tényállást hagyja jóvá. Más tagállamokban viszont a bírói is részt vesz az alkufolyamatban, illetve azt nem kezdeményezheti, de a már folyamatban lévő egyeztetésbe bekapcsolódhat.²⁵

A kontinentális országok büntetőjogi szabályozásai vonatkozásában Miskolcziné Juhász Boglárka érdekes példaként emeli ki, hogy a német eljárási normák kifejezetten a bíró aktív szerepét követelik meg a hasonló eljárások során.²⁶ Ez azonban nem tekinthető meglepőnek. Az inkvizitórius eljárási gyökerekkel rendelkező német eljárásban továbbra is elképzelhetetlen a felek olyan szintű autonómiája, mint az USA-ban, arról nem is beszélve, hogy a kontinentális jogrendszerekben a bíró szerepe is eltérő.

A vádalku lényegét röviden úgy lehet összefoglalni, hogy az ügyész vádemelését követően az eljárás gyorsítása és a bizonyítás mellőzése érdekében a felek egyezkedni kezdenek. Az ügyész érdekelt abban, hogy a vádlott beismerő vallomást tegyen, a vádlott és a védő célja pedig a lehető legenyhébb jogkövetkezményt tartalmazó megállapodás megkötése.

Kovács Tamás összegzése értelmében a vádalku három formáját különböztetjük meg:²⁷

1. A büntetési alku („sentence bargaining”), mely az ítéletre és a büntetés kiszabására vonatkozó kedvezményt jelenti (pl. az ügyész alacsonyabb büntetési tétel alkalmazását kezdeményezi).

2. A vádról történő megegyezés („charge bargaining”), melynek során a vádlott ugyan elismeri a bűnösségét, de a terhére rótt tényállásnál enyhébben büntetendő deliktum miatt. Megjegyzendő, hogy a csoportosítás tekintetében e körbe tartozik a „vádleszállítás” is.

22 *Santobello v. New York*, 404 U.S. 257 (1971)

23 Kovács Tamás (2015): i. m. 139–140.

24 MISKOLCZINÉ Juhász Boglárka: A „vádalku” jogintézményét érintő kérdések az Amerikai Egyesült Államok hatályos szabályainak tükrében. *Isutum Aequm Salutare*. Budapest, 2014. 3. szám, 65–66.

25 MISKOLCZINÉ Juhász Boglárka: i. m. 66.

26 MISKOLCZINÉ Juhász Boglárka: i. m. 66.

27 Kovács Tamás (2015): i. m. 142.

Ebben az esetben a beismerés már nem egy másik deliktumban való felelősséget érint, hanem azonos tényálláson belül a vádlott számára kedvezőbb minősítést.

3. Harmadik lehetőségként pedig az ügyész egyes vádpontoktól tekint el („count bargaining”).

Ha a felek közt létrejött az alku, megállapodásuk eredményét (plea agreement) nyilvános előkészítő ülésen terjesztik a bíróság elé, ahol a bíróság azt vagy elfogadja, vagy elutasítja. A megállapodás megkötése ugyanis a felek autonóm döntésén alapszik, így az angolszász jogrendszerben a büntetőeljárás terjedelmét a felek határozzák meg, és a bizonyítékok beszerzése, illetve annak bíróság elé tárása is a felek feladata.²⁸ Ennek ellenére, ha a vádlott és az ügyész vádalkut köt, továbbra is a bíró feladata az eljárási szabályok betartatása, és az alkotmányos jogok gyakorlásának felügyelete. Így az egyezség jóváhagyása előtt vizsgálnia kell az önkéntességet, az erőszaktól való mentességet, a ténszerűséget, illetve azt, hogy bűnösségét beismerő vallomásában a terhelt tisztában volt-e jognyilatkozata következményével.²⁹ Amennyiben ugyanis a vádlott a bűnösségét beismeri, több alkotmányos jogáról is lemond (például az esküdtszéki tárgyaláshoz való jogáról, valamint az Alkotmány V. kiegészítésében biztosított jogáról, mely értelmében nem lenne köteles magát bűnösnek vallani és maga ellen tanúskodni).³⁰

Ha a bíróság nem fogadja el a felek megállapodását, akkor az előkészítő ülésen visszautasítja azt, és lehetőséget biztosít a vádlott számára, hogy visszavonja beismerő vallomását. Amennyiben a vádlott a beismerést visszavonja, korábbi nyilatkozatait sem polgári jogi, sem büntető eljárás során nem lehet felhasználni. Ellenben, ha a bíróság elfogadja a felek által kötött megállapodást, akkor a bizonyítási eljárás mellőzésével a vádalkunak megfelelő ítéletet hoz.³¹

3. Az eljárás gyorsításának hazai jogintézményei, a vádalku előzményei a magyar büntetőeljárásban

Az egyesült államokbeli vádalku ma szabályozott keretei az igazságszolgáltatás igényeinek kielégítése céljából, hozzávetőlegesen 50 éven keresztül titokban, illetve hallgatóságos

28 Kovács Tamás (2015): i. m. 141.

29 Kovács Tamás (2015): i. m. 143.

30 RÉVÉSZ Judit: *A vádalku alkalmazásának tapasztalatai az Amerikai Egyesült Államokban*. Jogtudományi Közlöny 1999. 6. szám, 266.

31 RÉVÉSZ Judit: i. m. 266.

elismeréssel zajlott. Úgy véljük, hogy a jogintézmény ma ismert formájának kialakulása – annak ellenére, hogy a vádlottak számára is előnyös volt, és hozzájárulásuk nélkül nem jöhetett volna létre – az ügyészség és bíróság döntésén, illetve hallgatólagos hozzájárulásán múlt. Annak okán azonban, hogy a hivatali apparátus leterheltségét csökkentsék, szükség volt valamilyen eljárást gyorsító jogintézményre.

Ma már a vádalku oly mértékben szignifikáns része az amerikai jogrendszernek, hogy annak kizárása működésképtelenné tenné a büntető-igazságszolgáltatást. A Révész Judit által közvetített feltételezés szerint, ha megtiltanák a vádalku alkalmazását, akkor a tárgyalások száma akár 400%-kal is növekedhetne.³²

A vádalku jogintézménye azonban a kontinentális jogrendszerben – így hazánkban is – elképzelhetetlen lenne. Míg az angolszász jogrendszerben – a hazai polgári perrendtartáshoz hasonlóan – az eljárás tartalmát a felek határozzák meg – ezért a vád és védelem közt a valós minősítést meg sem közelítő megállapodást jóváhagyó ítélet is születhet –, addig a kontinentális jogrendszerekben a materiális igazság feltárásának célja, újabban pedig a valósághű tényálláson alapuló döntés alapjaiban lehetetleníti el a vádalku translációját.

Az eljárás gyorsítása és a bíróságok tehermentesítésének gondolata azonban nem csak az angolszász jogrendszerekben merült fel. Hazánkban első gyorsító szándékú jogintézményként a Bűnvádi perrendtartásról szóló törvénycikk vezette be a büntető parancsot.³³ Tényleges gyorsító intézménynek azonban az 1951-ben törvénybe foglalt bíróság elé állítást,³⁴ majd az 1962-ben bevezetett tárgyalás mellőzését³⁵ lehet tekinteni. Ezek azonban korántsem voltak alkalmasak a célra, ezért a jogalkotó újabb kísérletet tett az egyszerűbb és gyorsabb eljárások kialakítása érdekében, megalkotva ezzel a tárgyalásról lemondás jogintézményét.³⁶

A tárgyalásról lemondás meghonosításával a büntetőeljárás szakít az addigi szigorú koncepcióval, melynek értelmében a bíróság feladja a bizonyítás közvetlenségét, cserébe a jogalkotó a Btk. által 2000. január 1. napján hatályba lépő, jelentősen enyhébb büntetés kiállításba helyezésével próbálta ösztönözni a terhelte az új jogintézmény igénybe vételére.³⁷

32 Révész Judit: i. m. 271.

33 1896. évi XXXIII. törvénycikk 532. §

34 1951. évi III. törvény 150. §

35 1962. évi 8. törvényerejű rendelet 192. §

36 1999. évi CX. törvény XVII/B. Fejezet

37 1978. évi IV. törvény 87/C. §

Ez azonban nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket,³⁸ és a hazai gyakorlat számára újabb eljárást gyorsító jogintézményekre volt szükség.

Az új Be. továbbra is megtartotta a bíróság elé állítást és a közvetítői eljárást, a tárgyalás mellőzése helyébe a büntetővégzés lépett, novumként pedig a mértékes indítvány és az egyezség lehetősége került be a kódexbe. Meglátásunk szerint ezek közül csak az egyezség és a mértékes indítvány lesz az, mely újabb gyorsítást fog eredményezni.

A büntetővégzéssel kapcsolatban aggályként merül fel, hogy a bíróság az ügyek túlnyomó többségében vagy nem fog tudni az ügy iratai alapján dönteni, vagy – bízva abban, hogy az ügyész nem kéri a tárgyalás tartását – a súlyosítás tilalmát kihasználva, a terhelt élni fog a jogorvoslati lehetőséggel. Azokban az ügyekben pedig, amikor a büntetővégzés jogerőre fog emelkedni, a bíróság elé állítás sem eredményezett volna hosszabb eljárást.

A mértékes indítvány azonban egy valódi lehetőség. Az ügyészség ugyanis a vádiratban,³⁹ illetve a Be. 502. § (1) bekezdése alapján az előkészítő ülésen indítványt tehet a büntetés vagy intézkedés nemére és mértékére, arra az esetre, ha a terhelt az előkészítő ülésen a bűncselekményt beismerné. Tekintettel arra, hogy a gyanúsított a vádhatóság rendelkezésére álló összes ügyiratot legalább a vádemelés előtt egy hónappal megismerheti, mérlegelheti a védekezési lehetőségeket. Amennyiben a védő a rendelkezésre álló tényeken és bizonyítékokon túl érdemi új tényállítással vagy bizonyítási indítvánnyal nem tud szolgálni, az ügyészség által tett mértékes indítvány elfogadása elégséges enyhítés lehet. Abban az esetben pedig, ha a bíróság az előkészítő ülésen fogadja el a vádlott a bűnösséget beismerő nyilatkozatát, nem szabhat ki hátrányosabb büntetést, illetve nem alkalmazhat hátrányosabb intézkedést, mint ami az ügyészi indítványban megjelölésre került.

Meglátásunk szerint az elsődleges eljárást gyorsító eljárás ez a jogintézmény lesz, és hosszú távon jelentősen csökkenteni fogja a bíróságok leterheltségét. A mértékes indítvány alapján tett beismerő vallomásnak csapdája azonban az ügy irataival ellentétes, más, súlyosabban büntetendő deliktumra vagy minősítésre vonatkozó beismerés lehet. Ebben az esetben ugyanis a bíróság nem fogadhatná el a vádlott beismerő vallomását, így az ügyészi indítványnak megfelelő büntetés sem szabható ki és az intézkedés sem alkalmazható.

38 SZIGETI Imola összegzése alapján 2015-ben 50, 2016-ban 35, míg 2017-ben 43 volt mindössze a tárgyalásról lemondással érintett ügyek száma. (SZIGETI Imola: *Az egyezségre vonatkozó eljárásjogi normarendszer*. Magyar jog. 2018. 12. szám, 694.

39 Be. 422. § (3)

4. Az új Be. eljárást gyorsító rendelkezései, különös tekintettel az egyezség szabályaira

Az új kódex fentebb már említett, hasznos újítása az egyezség.⁴⁰ A jogintézmény szabályozását a Be. voltaképpen két jelentősebb részre osztja. A törvénykönyv először a nyomozás keretein belül – az LXV. Fejezetben – rendelkezik az egyezség megkötéséről és annak tartalmáról, majd a XCIX. Fejezetben a bírósági eljárásra vonatkozó szabályokat határozza meg,⁴¹ ami tulajdonképpen a vádalku kontinentális megjelenése. Az egyezség folytatán ugyanis – az angolszász jogrendszerhez hasonlóan –, a vádlott beismerő vallomása alapján konszenzus jön létre a felek közt az alkalmazandó szankcióra vonatkozóan.

A jogrendszerek eltérő gondolkodásaiból adódóan mégis jelentős különbség van a két jogintézmény közt. Míg a korábban kifejtetteknek megfelelően a vádalku megkötése során a felek autonómiája a minősítés megállapítására is kiterjedhet, addig az egyezség tekintetében a történeti tényállás és a cselekmény Btk. szerinti minősítése nem képezheti a megállapodás tárgyát. Az angolszász koncepciótól eltérő megoldás az előző fejezetben említett kontinentális rendszer sajátosságaiból ered. A Be. 163. § (2) bekezdése ugyanis kifejezetten tartalmazza, hogy *a bíróság, az ügyészség és a nyomozó hatóság a döntését valóságghú tényállásra alapozza*. Következésképpen, a korábban bemutatott vádalku lehetősége *de jure* ki van zárva a hazai jogrendszer alkalmazásából.

Maga az egyezsége vonatkozó eljárás három részből tevődik össze: az egyezség kezdeményezéséből, az egyeztetés lefolytatásából és az egyezség megkötéséből.⁴²

Az egyezség megkötését az ügyész, a védő és a terhelt is kezdeményezheti. Formája törvényileg nincs rögzítve, így arra bármilyen módon – akár telefonon vagy e-mailben is – sor kerülhet. Hasonlóan formalizálatlan az egyeztetés lefolytatása is, melyről jegyzőkönyv nem készül, a házi iratok pedig a Be. 409. § (4) bekezdése értelmében akkor sem használhatók fel bizonyítékként, ha az egyezség nem jött létre.

A tartalmi elemeket illetően, a Be. 410. § (3) bekezdése előírja, hogy az egyezség tárgyát képző bűncselekmény tényállását és Btk. szerinti minősítését az ügyészség állapítja meg,

40 Az egyezségről ld. Kiss Anna: *Vádalku magyar módra?* (szerk.: Vókó György) Kriminológiai Tanulmányok, 2019. 56. szám, 88–106.; GULYÁSNE BIRINYI Ildikó – PÁPAI-TARR Ágnes: *Néhány gondolat a büntetőjogi egyezségről*. *Ügyészek Lapja*, 2019. 3. szám, 23–37.

41 Ezek összekötő elemeként pedig a Be. 424. §-a rendelkezik az ügyészség vádemelésére vonatkozó szabályokról.

42 *Büntetőeljárás jog I-II. – új Be. – Kommentár a gyakorlat számára*. HVG-ORAC Jogkódex (2018. december 31.) 407. §

a 408. § (1) bekezdés pedig e két tartalmi elemet kizárja az egyezség lehetőségei közül. Ennek elsődleges okát a vádalku hazai meghonosodásának kizárása érdekében tartjuk indokoltnak. Az egyezséget ugyanis a bíróságnak jóvá kell hagynia, amit megtagad, ha a vádtól eltérő minősítés látszik megállapíthatónak.⁴³ Következésképpen, ha az ügyész és a védő az egyezség során, az angolszász jogrendszer szerinti vádalku mintájára, a bizonyítékoknak ellentmondó vagy a tényállással össze nem egyeztethető minősítésben állapodna meg, a bíróság az egyezséget úgysem hagyhatná jóvá. Egyetértünk azonban Békés Ádámmal abban, hogy ezt a rendelkezést nem lehet úgy értelmezni, hogy az ügyész által megállapított tényállást vagy minősítést a védő nem befolyásolhatja.⁴⁴ Helyesen világít rá ugyanis Békés Ádám, hogy a rendbeliségek és elhatárolások közt eltérő dogmatikai álláspontok is uralkodnak, melynek okán a védő megalapozott okfejtésével orientálhatja az ügyészt az általa helytállónak ítélt minősítés megállapításában. Ugyancsak egyetértünk Szabó Zsolt Tibor várakozásaival, melyek szerint az ügyészség több esetben az egyezség tartalmává fogja tenni, hogy a terhelt kiemelt bűncselekmények esetén az ügyészeggel együttműködjön az ügy, illetve más büntetőügy bizonyításában.⁴⁵ Abban az esetben pedig, ha az egyeztetés alapján a gyanúsított új tényeket hoz az ügyészség tudomására, szükségszerűen változni fog az ügyészség által addig közölt tényállás és minősítés is.

A kifejtettek alapján azt, hogy *az egyezség tárgyát képző bűncselekmény tényállása és minősítése nem képezheti az egyezség tárgyát*, úgy kell értelmezni, hogy az arra vonatkozó végső minősítés megállapítása a Be. 410. § (3) bekezdése alapján az ügyészség joga és kötelezettsége, melyet a védő és a vádlott vagy elfogad vagy sem. Az azonban nincs kizárva, hogy ezekben a kérdésekben egyeztessenek.

Ezt követően, ha a terhelt és a vádhatóság közt létrejött az egyezség, az ügyészség a jegyzőkönyvbe foglalt egyezséggel azonos tényállás és minősítés miatt emel vádat. A vádiratban indítványt tesz arra, hogy a bíróság hagyja jóvá a létrejött megállapodást, valamint arra, hogy annak megfelelően milyen büntetést szabjon ki, illetve intézkedést alkalmazzon. A bíróság előkészítő ülésen dönt az egyezség jóváhagyásáról, ahol az ügyész ismerteti a vád, illetve a megtett indítványok lényegét. Miután ez megtörtént, a bíróság tájékoztatja a vádlottat az egyezség jóváhagyásának következményeiről – így különösen arról, hogy a bíróság jóváhagyó végzésével szemben nincs helye fellebbezésnek –, majd felhívja nyilat-

43 Be. 734. § (1) bekezdés a)

44 BÉKÉS Ádám: *Az egyezség (valóban) új lehetőségei a magyar büntetőeljárásban*. In: Bonus iudex. Ünnepi kötet Varga Zoltán 70. születésnapja alkalmából. Pázmány Press, Budapest, 2018. 34.

45 SZABÓ Zsolt Tibor: *A büntetőeljárásról szóló, 2017. évi XC. törvényről – az előkészítő ülés és az egyezség*. In.: XIV. Jogász Doktoranduszok Országos Szakmai Találkozója. Jog és állam 24. szám. Budapest, 2019. 396.

kozattételre, hogy beismeri-e a bűnösséget, illetve lemond-e a tárgyaláshoz való jogáról. Amennyiben a vádlott bűnösségét az egyezségnek megfelelően beismeri, lemond a tárgyaláshoz való jogáról, a jóváhagyás feltételei fennállnak és megtagadásának nincs helye, akkor a bíróság az előkészítő ülésen jóváhagyja az egyezséget.

5. Aggályok és az egyezségtől várt jövőkép

A büntetőeljárásról szóló törvény indokolása az egyezség céljaként egy olyan konszenzuális eljárás kidolgozását fogalmazta meg, melynek során az állam, a terhelt és a társadalom is jól jár. Az állam oldalán idő- és költségmegtakarítás, a terhelt tekintetében enyhébb szankció alkalmazása, társadalmi érdekként pedig az elkövető biztos felelősségre vonása jelentkezik.⁴⁶ Az elképzelés előremutató és szükségszerű változásként értékelhető a tárgyalásról lemondás kudarcát követően, azonban a kérdés továbbra is az, hogy sikerül-e kihasználni a jogintézmény adta lehetőségeket.

Meglátásunk szerint az egyezség elterjedése azon múlik, hogy a következő években az ügyészség mely bűncselekmények esetén, milyen szankció elengedését, illetve enyhítését tartja elfogadhatónak. Az új Be. 407. §-ához fűzött törvényjavaslati indokolás kifejti, hogy az egyezség megkötésének folyamatát azért helyezték el az általános eljárási szabályok közt, mert ezzel kifejezésre akarták juttatni, hogy annak bármely ügyben és bármely bűncselekmény esetén helye lehet.⁴⁷ Álláspontunk szerint ez a cél azonban nem fog érvényesülni, és az egyezség intézményét az ügyészség sajnos csak a jelentősebb tárgyi súlyú bűncselekmények esetén fogja alkalmazni. Mivel ugyanis a tényállás és a minősítés nem lehet vita tárgya, az ügyészségnek továbbra is kötelessége lesz a tényállás felderítése, így a költség-hatékonyság és tehermentesítés elsősorban a bírósági szakra vonatkozó bírói és ügyészi apparátust érintené. Ennek okán – egy teljes körűen felderített bűncselekmény esetén – a tekintetben kell döntést hoznia a vádhatóságnak, hogy a biztos felelősségre vonásért, ügytehercsökkenésért és költség-hatékonyságért cserébe mi az a társadalmi elvárásoknak még megfelelő határ, amekkora kedvezményt még biztosítani lehet a terhelt számára. A gyanúsított ugyanis csak akkor fog beismerő vallomást tenni és később a tárgyalásról lemondani, ha ezért az alapjogról történő lemondásért cserébe megfelelő kompenzációban részesül. Ezt azonban külön egyeztető eljárás nélkül is biztosítja a mértékes indítvány, ezért azokban az esetekben, ahol a tényállást teljes körűen felderítette a nyomozó hatóság –,

46 T/13972. számú törvényjavaslat részletes indokolása 407. §

47 T/13972. számú törvényjavaslat részletes indokolása 407. §

valamint más ügyben sem várható a gyanúsítottól bizonyíték szolgáltatása – nem fog az ügyészség egyezséget kötni.

Egyes esetekben azonban a vádhatóságnak kifejezetten érdekében kell, hogy álljon az egyezség megkötése. Ha a megállapodás következtében új elkövetők kiléte vagy új bizonyítékok jutnak az ügyészség tudomására, a büntetés céljára tekintettel érdemes lehet számukra a jogintézmény alkalmazása. Következésképpen, az egyezség megkötése ugyan potenciálisan minden deliktum esetén lehetséges, azonban annak várhatóan csak az összetettebb bűncselekmények esetén van jövője.

Aggályként merül fel azonban, hogy egy többvádoltas ügyben mi akadályozza majd a vádhatóságot, hogy több gyanúsítottal is egyeztetést folytasson le, és a számára legkedvezőbb ajánlatot elfogadó vádlottal vagy vádlottakkal kösse meg a megállapodást, a többivel pedig lezárja a tárgyalásokat. Bár ebben az esetben az egyeztető eljárás során azoktól szerzett bizonyítékok, akikkel az ügyészség nem kötött megállapodást, „a mérgezett fa gyümölcsének elve” révén nem használhatók fel, azonban az egyezséget kötőktől beismerő vallomás, tanúvallomás, valamint egyéb, másokra terhelő bizonyítékok szerezhetők be. Tekintettel arra, hogy ezt a törvény nem tiltja, a lehetőség kihasználásával a vádhatóság elegendő bizonyítékhoz juthat a megmaradt terheltekkel szemben.

Látható tehát, hogy az új intézmények alkalmazása jelentős körütekintést igényel a védők részéről. A kifejtettekre tekintettel egyetértünk Békés Ádám azon konklúziójával, miszerint az egyezség révén a védők feladatai is változnak, és már a nyomozati szakban mélyrehatóan meg kell ismerniük az ügyet, valamint alaposan fel kell készíteniük ügyfeleiket.⁴⁸

BESZÁMOLÓ „A DRÓNOK ÉS AZ ÖNVEZETŐ JÁRMŰVEK ÁLTAL OKOZOTT BALESETEK FELELŐSSÉGI KÉRDÉSEI” CÍMŰ KONFERENCIÁRÓL

OKRI, 2019. 11. 20.

2018-ban két, önvezető járművel összefüggő közúti baleset híre is bejárta a világsajtót. Kaliforniában egy, a járművezető készenlétét igénylő, önvezető módban közlekedő jármű csapódott a sárválasztó betonfalba, az arizonai Tempe városában pedig egy – egyébként szabálytalanul közlekedő – gyalogost gázolt halálra az autonóm jármű a teszüzem idején. Mindkét esetben felmerült – és igazolást is nyert –, hogy a járművek nem megfelelő működése legalábbis közrejátszott a balesetben. Ezek mellett számos olyan ügyről is tudunk, amelyben a járművezető mulasztott. Az autonóm járművek e típusa ugyanis nélkülözhetlenné teszi a vezető készenlétben állását és esetleges beavatkozását.

Habár az önvezető autó még közel sem tekinthető tömegjelenségnek, a jogi – és ezen belül a büntetőjogi – felelősség problémaköre már a fent említett esetek alapján is felvetődött, ami jól érzékelhetővé teszi, hogy milyen etikai és dogmatikai dilemmáknak nézünk elébe. A tudományos, technikai fejlődés ugyanis hatással lesz, illetve hatással van társadalmunkra, új élethelyzeteket teremt, a jelenleg fennállókat pedig megváltoztatja. A jogrendszer – rendeltetéséből eredő – sajátossága pedig, hogy a társadalmi változások mindig maguk után vonják a jog változását is, amire tehát közlekedési rendszerünk és szokásaink változása esetén is számíthatunk.

E felismerés jegyében rendezte meg az Országos Kriminológiai Intézet 2019. november 20-án „A drónok és az önvezető járművek által okozott balesetek felelősségi kérdései” című konferenciáját, melynek elsősorban az autonóm közlekedési eszközök büntetőjogi felelősségtanra gyakorolt hatása volt a témája.

A tudományos-szakmai konferencia első előadását *Ambrus István*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Büntetőjogi Tanszékének egyetemi docense tartotta, az önvezető járművek és a büntetőjogi dogmatika összefüggéseinek témájában. Szerinte a jogban – így a büntetőjogban is – alapvető szükséglet a fogalmak pontos meghatározása. A mesterséges intelligencia fogalma napjainkban még nem kidolgozott, így a redukció eszközével igyeke-

zett megalkotni a definíciót. Mesterségesnek minősül minden dolog, amit ember és nem a természet alkot meg, intelligencia alatt pedig az emberi cselekvésre való képességet értjük. A mesterséges intelligenciának számos megjelenési területe létezik, amelyek több aspektusból közelíthetők meg. Az előadó a végtelennek látszó palettáról az önvezető járművekkel kapcsolatos dogmatikai kérdéseket domborította ki, elsősorban büntetőjogi vetületen keresztül.

Az önvezető járművek esetében fontos rögzíteni, hogy a járműveket önállóságuk alapján, egy skálán helyezhetjük el. A nulladik szinten elhelyezkedő eszközök kizárólag emberi irányítással képesek működni, az utolsón pedig a jármű már önállóan közlekedik, egy meghatározott program alapján. Napjainkban leginkább a harmadik szintnél tartunk. Az ide tartozó járművek már képesek önmagukat vezetni, de a biztonsághoz szükséges, hogy egy természetes személy tartózkodjon a járműben, aki át tudja venni a vezetést. A szintek ismertetése után a dogmatikai kérdések következtek:

- Ki vonható felelősségre az önvezető járművek által okozott bűncselekményekért?
- Vajon a robot felelőssége egyáltalán felmerülhet-e?

Ambrus István szerint a kanti filozófia alapján semmiképpen sem vonható felelősségre maga a robot, hiszen a büntetés a rossz döntések meghozatalának következménye. Mivel az önvezető járműveknek nincs akaratuk, így a felróhatóság sem merülhet fel, mely megalapozná a felelősséget. A bűncselekménytan kérdéseit illetően az előadó szerint az ilyen tettek se nem emberiek, se nem akaratlagosak. A hagyományos bűncselekménytan alapján nem beszélhetünk tehát bűncselekményről, amelyért az önvezető járművet felelősségre vonhatnánk. Ugyanakkor, ha a jármű üzemben tartóját vagy tulajdonosát vonnánk felelősségre, akkor ugyanabba a problémába ütköznénk, mint amikor a termék gyártóját akarjuk megbüntetni, nevezetesen, hogy a felelősség egyre „objektivizáltabb” változataival kell szembenéznünk a robotika esetében. Ez pedig nagyon távol áll a bűnösségen alapuló felelősség elvére épülő büntetőjogi gondolkodásunktól, és inkább a reparáció célját előtérbe helyező magánjogi felelősség rendszerébe illeszthető. Álláspontunk szerint a működtető – emberi operátor – felelősségre vonása jöhet szóba. Ahogyan ez az előadásból is kiderült, a közvetett tettesség analógiájának alkalmazása ad megoldást erre a helyzetre. Ebben az esetben ugyanis a személy az önvezető járművet használja eszközként, amely képes tanulni, fejlődni, gondolkodni, azonban autonóm döntései nincsenek, ezért kiszolgáltatott az emberi akartnak.

Ambrus István előadásában kitért a szankció kérdésére. Véleménye szerint, amennyiben természetesen személyt vonnánk felelősségre az önvezető jármű által okozott baleset miatt,

úgy minden ismert büntetés és intézkedés alkalmazható lehet. Ezzel szemben, ha a bűncselekmény tettesének magát a mesterséges intelligenciát tekintenénk, úgy – a jogi személyekkel szemben alkalmazható intézkedések analógiájára – akár a likvidálás is elképzelhető.

Az első előadás talán egyik legfontosabb kérdése, a büntetőjog ultima ratio jellegére is figyelemmel: beleférhet-e a megengedett kockázat mint jogellenességet kizáró ok fogalmkörébe, hogy büntetlenül maradjanak azok, az ugyanilyen eredményt előidéző balesetek, amelyeket a jövőben az önvezető járművek okoznak.

A konferencia második előadását *Ott István*, a Fejér Megyei Főügyészség főügyésze tartotta, aki – szélesítve a kérdéskört – az önvezető járművek kérdéseiről a mesterséges intelligencia (*artificial intelligence – AI*) speciális jogi vonatkozásaira tért át. Az előadó szerint nem a *ma*, hanem a *holnap* kérdéseit kell vizsgálni, amin a mindennapjainkban még nem jelentkező, de küszöbön álló azon technológiai változásokat érti, amelyek felvetik a büntetőjogi reakció igényét.

Először a mesterséges intelligencia büntetőjogi felelősségének *Gabriel Hallevy* által megalkotott három modelljét ismertette, majd megfogalmazta az azokkal szembeni kritikai észrevételeit. Az első modell szerint az AI által megvalósított büntető-jogellenes cselekmény miatt az utasítást adó természetes személy felel, a közvetett tettesség analógiájára. A modell hiányossága, hogy nem ad választ azon esetekre, amikor az AI nem közvetlen parancsot követ, hanem tanuló algoritmusok útján, saját tapasztalatai alapján „cselekszik”. E hiányosságot pótolhatja a második, a következmények valószínűsítésén alapuló modell, amely szerint nem az utasító szándékos parancsa, hanem az elvárt körülmények elmulasztása is megalapozza a büntetőjogi felelősséget, vagyis, ha a következményeket a programozó megakadályozhatta volna. A harmadik modell a mesterséges intelligencia közvetlen büntetőjogi felelősségére épül, melyben az AI bűncselekmény alanyává válhat. Az elképzelés – fogalmi szükségszerűség következtében – a jelenlegitől eltérő szándékosság-definíciót igényel, amelyben a szándékos cselekvés célvezérelt cselekvést jelentene, amire már a mesterséges intelligencia is képes. Az előadó véleménye szerint az elképzelés legszembetűnőbb hiányossága, hogy adós marad az alannyá válás feltételeinek kidolgozásával.

A szankciótan tekintetében *Gabriel Hallevy* a preventív büntetési cél mellett foglal állást. Véleménye szerint abból célszerű kiindulni, hogy milyen hatást vált ki a szankció az emberben, majd ezt alapul véve kell vizsgálni, hogy milyen szankció alkalmazásával váltható ki a kívánatos hatás a mesterséges intelligencia vonatkozásában. E körben a prevenció azon újszerű elgondolását tartja elképzelhetőnek, hogy a megelőző hatás már a programozás fázisában érvényesülhet, sőt, akár a tanulási algoritmusokba is beépíthető lenne e következmény.

Ott István kitért a bűncselekménytan, illetve a tényállástan egyes dogmatikai kérdéseire is, és azt vizsgálta, hogy a mesterséges intelligencia „cselekedeteit” lehet-e bűncselekményként értékelni. Álláspontja szerint a cselekmény fogalma megvalósulhat, hiszen az akaratlagos és hatóképes mozgás kifejtése, illetve a mozdulatok felett gyakorolt kontroll adott. A szándékosság azonban – érvelése szerint – fogalmilag kizárt. Amennyiben a szándékosság értelmi-tudati oldalát ismeretekként fogjuk fel, úgy ennek a kritériumnak még megfelelnek az AI cselekményei, ahogyan az akarat-érzelmi oldal is megvalósulhat, ha azt célvezérelt cselekvésként fogjuk fel. Az előadó álláspontja azonban, hogy a szándékosság nem egyenlő a cél szerinti akaratlagossággal, az érzelmi oldal ugyanis valós, emberhez kötött érzelmeket kíván meg. Ebből következik, hogy tettért kizárólag az ember felel. Az AI ugyanis reaktív létező, így – még ha a döntés autonóm is – kizárólag az intelligencia látszatát kelti. Az egyetlen kérdés ugyanis, amelyre választ tud adni, hogy IGEN vagy NEM; előnyét – és az intelligencia látszatát – pedig az adja, hogy ezt a kérdést gyorsan és nagy számban képes megválaszolni.

Végül azon dogmatikai álláspontját ismertette, miszerint büntetőjogi szankciót – közvetlenül – alkalmazni csak olyan entitáson tudunk, amely rendelkezik jogalanyisággal.

Véleményünk szerint a mesterséges intelligencia büntetőjogi felelősségének kérdésében az utóbbi tekinthető a központi problémának. A büntetőjogi szankció ugyanis joghátrány, s mint ilyen, kizárólag jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező jogalannyal szemben alkalmazható. Így jogalanyiség hiányában a közvetlen felelősségi modell fogalmilag kizárt. Ez viszont már olyan kérdéseket vet fel, amely túlmutat a büntetőjog, illetve a jogtudomány határain.

A harmadik előadást Csák Zsolt, a Kúria tanácselnöke tartotta, „*A drónok kapcsán felmerülő büntető (anyagi és eljárási) jogi kérdések*” címmel.

Egyetértünk Csák Zsolttal abban, hogy a túlszabályozás ennél a témánál sem célszerű. Szerinte ugyanis a jelenlegi jogi szabályozás is megoldást ad a felmerülő problémákra.

A drón fogalmi meghatározása (ember nélkül repülő jármű vagy pilóta nélküli repülőeszköz) után a felhasználási lehetőségeket vette sorra az előadó. A drónok megjelennek a játékok világában, ahogyan gyakori a katonai jellegű felhasználás, a légi felvételek készítésénél történő igénybevétel és a mezőgazdasági, műszaki felmérések során történő használat is. A drónok alkalmazásának szabályozása tekintetében releváns jogszabály a légi közlekedésről szóló 1995. évi XCVII. törvény. Ezen túlmenően számos Európai Unió szabályanyag is rendelkezésre áll. Hiányosság viszont, hogy a többi, levegőben közlekedő járművel szemben a drónok repülési magassága nem szabályozott.

A lényeges háttérismeretek megalapozását követően az előadó szemléletes példákon keresztül világossá tette, hogy a jelenlegi szabályozási körbe módosítások nélkül is elhelyezhetők a drónok felhasználásával elkövetett bűncselekmények. Például a zaklatás tényállása körében szabályozott háborgató magatartás megvalósulhat akár a kertben pihenő személy filmezésével is. A repülő drón használata megvalósíthatja a becsület csorbítására alkalmas hamis hang- vagy képfelvétel készítése bűncselekményét, ahol a bűncselekmény célzata a becsület csorbítása hamis, hamisított vagy valótlan tartalmú felvétel készítése útján. E bűncselekménynek a repülő drón eszköze lehet, abban az esetben például, ha légi felvételt készítenek valamely személyről, annak tudta, beleegyezése nélkül, és az így elkészített felvételt – pl. montázs útján – meghamisítják, továbbá olyan módon használják fel vagy hozzák nyilvánosságra, amely alkalmas a becsület csorbítására.

Drónokat láthatunk számos fesztiválon, mérkőzésen, nyilvános rendezvényen. Tömegek feletti reptetésük könnyen sérülést vagy veszélyhelyzetet idézhet elő. Ilyen esetekben a foglalkozás körében elkövetett veszélyeztetés megvalósulásához elegendő lehet, ha az elkövető nem ellenőrzi az akkumulátor feltöltöttségét. Nem elképzelhetetlen a drónok által elkövetett terrorcselekmény vagy a katonai drónok feletti irányítás jogosulatlan átvétele sem. A drónokkal azonban intellektuális bűncselekmények – mint üzleti titok megsértése, tiltott adatszerzés és információs rendszer megsértése – is elkövethetők.

A felsorolt példák útvesztőjében egyetlen fontos momentumra kell rámutatni. A drónok egyik esetben sem önállóan cselekszenek. Minden tettük mögött emberi cselekvés áll. A büntetőjogi felelősségre vonás problémaköre ezért fel sem merül, az egyértelműen a drónt irányító személyt terheli.

A büntető eljárásjog szemüvegén át tekintve a drónokat, a bizonyítékok értékelése között kerülnek előtérbe. Az előadó a mérgezett fa gyümölcsének elvét elvetve arra az álláspontra helyezkedett, hogy amennyiben a drón engedély nélkül repül magántulajdonú területek felett, megsérti a jogszabályokat, azonban az esetlegesen általa készített felvételek felhasználhatók egy – ettől független – büntetőeljárás keretében. Természetesen a drónok a titkos információgyűjtés körében is kedvelt eszközei a hatóságoknak. Amennyiben a megfigyelés célzatos, vagy lehallgatás zajlik, az ezen eszközzel történő megfigyelés is bírói engedélyhez kötöttnek minősül az előadó értelmezése szerint.

A konferencia negyedik előadását *Bertényi Imre* legfőbb ügyészségi ügyész tartotta „*Az intelligens közlekedési rendszerek (ITS) szerepéről és azok büntetőjogi felelősségre gyakorolt hatásáról a légi forgalmi irányításban*” címmel. Elsőként a szabályozottság szintjeit vázolta fel újszerű megközelítésben, a közlekedési résztvevők elkülönítésének jellege alapján, hiszen

a forgalmi szabályok célja közvetlenül vagy közvetve az elkülönítés biztosítása, az ütközés (illetve annak veszélye) elkerülése.

Az első szint a leginkább „szabálytalan” rendszer, például a gyalogosközlekedés egy aluljáróban. Az elkülönítés a résztvevők ad hoc döntésein alapul, ezt biztosító normatív szabályozás nincs, és nem jelenik meg a központi irányítás igénye sem, az esetleges „ütközések”, veszélyhelyzetek komoly következményekkel nem járnak.

A második szinten helyezkedik el a közúti közlekedés. A jelzésekkel is szabályozott elkülönítés jellemzően konkrét, eseti normákon keresztül valósul meg, melyeknek általában egy címzettje van. A normák célja alapvetően a közvetlen veszélyhelyzet megelőzése. A járművezető autonóm döntéshozó, döntési szabadsága a KRESZ keretein belül értelmezendő.

A harmadik szint a vasúti, vízi és légi közlekedést foglalja magába, ahol a nehéz manőverezhetőség, a nagy járműtömeg miatt az elkülönítést magas szinten kell biztosítani. Az elkülönítést jelzések, biztosítóberendezések, nagy számú, egymásra épülő eseti norma garantálja – ezek jellemzően több alanyra telepítenek kötelezettségeket. Felmerül az elkülönítés központi irányításhoz kapcsolásának igénye (például vasútforgalmi KÖFI rendszerek). A büntetőjogi beavatkozást e szinten már a távoli veszély kialakulása is megalapozza. Ehhez képest a legmagasabb, negyedik szinten kezelhetjük az ellenőrzött légtérben végzett műszeres repülést (IFR), ahol az elkülönítésért – az általa ellenőrzött, folyamatosan, aktívan irányított légtérben – a légiforgalmi irányító felel, s nem a légi jármű vezetője.

Az irányítói hibák eredményeként kialakuló veszélyes közelség elhárítását szolgálja az előadó által bemutatott TCAS (Traffic Collision Avoidance System) fedélzeti ütközésselkerülő rendszer. Ez figyelmezteti a pilótát a veszélyt jelentő légi forgalomra. Ha egy másik légi jármű veszélyes közelségbe kerül, így elkerülő manőverre van szükség, az egymással kapcsolatba lépett fedélzeti számítógépek „bólintási javaslatot” (RA – resolution advisory) tesznek az ütközés elkerülésére, ellentétes irányú függőleges irányváltoztatással. A TCAS nem mesterséges intelligencia, nem autonóm döntéshozó, hanem döntéstámogató rendszer. Az Überlingen felett 2002. július 1-jén bekövetkezett súlyos légi balesetet követően a TCAS által adott elkerülési javaslat követése kötelezővé vált, és ettől eltérő – légiforgalmi irányítótól érkező – utasítás követése tilos. Egy egyszerű technológia tehát „megvédi az embert az embertől.”

Az IFR szerinti légi közlekedés ideális terepe lehetne az MI-nek, hiszen nem „vegyes rendszer”, nagymértékben már jelenleg is automatizált. Az MI működésének ismert hibái (input hibák, algoritmus hibák, black box effektus) azonban nem tolerálhatóak, hiszen több száz ember élete a tét. Kérdés, hogy ugyanezek a hibák tolerálhatóak-e közúti közlekedési környezetben? A folyamatos emberi felügyelet mellett működő, autonóm döntéstámogató,

hibrid, szakértői rendszereknek ugyanakkor a légi forgalmi irányításban helye lehet. Ezzel összefüggésben sajnos kevés szó esik a „vak bizalom” problémájáról: arról, hogy a döntési mechanizmust tekintve az ember által teljesen nem ismert, „tökéletesebb” MI javaslatát kétségbe vonja-e majd az ember, vagy túlzottan rá hagyatkozik, s ezzel „de facto” döntéshozóvá emeli a gépet? A közelmúlt példái azt mutatják, hogy a tanuló rendszerek emberi agynál eredményesebb működését nem tudjuk megmagyarázni, ami viszont a döntéstámogatás esetén kétségessé teszi az érdemi emberi ellenőrzést. A hibrid rendszerekben a felelősség mindig az emberi komponensé.

Az előadó végezetül azon álláspontját ismertette, mely szerint elhamarkodottnak tartja a mesterséges intelligencia büntetőjogi felelősségének átfogó rendezését mindaddig, amíg nem áll a jogalkotó rendelkezésére minden szükséges ismeret annak konkrét technológiájáról, adott területen való működéséről. (Például, hogy miként kezeli a veszélyhelyzetek sokféleségét.) Véleménye szerint alulról építkező szabályrendszer képzelhető el, melyben a technológia letisztulása vetheti fel a közlekedési normák módosításának igényét, és erre figyelemmel a speciális büntetőjogi kérdések konkrét rendezését.

A büntetőjogi felelősségtelepítés szabályainak korai volta ellenére egyetértett a délutáni kerekasztal-beszélgetésen elhangzó azon állásponttal, miszerint a jogi szabályozás igazolható, sőt esedékes volna a technológiai fejlődés keretek közé szorításában. Ezen állásponttal tudunk mi is azonosulni. Úgy gondoljuk ugyanis, hogy a fent nevezett kétirányú jogi szabályozás elválását a jog – mint közösségi norma – különböző funkciói alapozzák meg. A jog – mint a rendezett közösségi együttélés záloga – alapvető rendeltetése, hogy a társadalmi viszonyok és élethelyzetek szabályozásával előzze meg a fellépő ellentétek ad hoc jellegű, méltánytalan helyzetekhez vezető rendezését. Nem vitás, hogy e cél elsősorban a magánjoghoz köthető, azonban – mint a jogrendszer szankciós záróköve – a büntetőjogi felelősség is ennek szolgálatában áll, még ha csak részben vagy közvetetten is. E funkció – úgy véljük – valóban igényli azon élethelyzeteket, melyek rendezését a társadalmi szükségletekhez kell igazítani.

Másrészt azonban nem elképzelhetetlen, hogy a büntetőjogi normák megelőzzék a tilalmazni kívánt élethelyzetek jelentkezését annyiban, amennyiben azok elkerülését tartja indokoltnak a jogalkotó. Ha ugyanis bizonyos – általában a tudományos, technológiai fejlődéssel összefüggésben álló – cselekményt a társadalmi berendezkedésünkre vagy a társadalom alapvető értékeire veszélyesnek ítél meg, úgy azt tilalmazhatja a cselekmény valós jelenségként, társadalmi valóságként történő jelentkezése előtt is. Ezzel mintegy a jogi norma szintjére emelt erkölcsi-etikai határait határozza meg a technológiai kutatás és fejlesztés területének. Jól példázzák ezt a hatályos büntetőkodeksünkben foglalt egész-

ségügyi beavatkozás és kutatás rendje elleni bűncselekmények, melyeket a társadalomnak nem a gyakorlati igényei, hanem erkölcsi értékei emelték a büntetőjogi szabályozás szintjére. Egyetértve a konferenciát záró szakmai vita konklúziójával, az ilyen jellegű szabályozást mi is esedékesnek gondoljuk.

Bodnár Beáta¹ – Köhalmi Máté²

1 A Debreceni Egyetem ÁJK joghallgatója

2 A Debreceni Egyetem ÁJK joghallgatója

EUROCRIM 2019

KONVERGÁLÓ UTAK, HIDAK ÉS ÚJ UTAK A KRIMINOLÓGIÁBAN

A Európai Kriminológiai Társaság (EUROCRIM, továbbiakban: ESC)) 2019. évi konferenciáját a belgiumi Gentben tartotta, szeptember 18. és szeptember 20. között. A rendezvény címe: „*Konvergáló utak, hidak és új utak a kriminológiában*” volt.

A tudományos szimpózium joggal nevezhető a kriminológia nemzetközi ünnepének, hiszen az elmúlt években túlnőtt európai keretein. A résztvevők között ugyanis számos nemzetközileg elismert szakember, társadalomtudós szerepelt, akik nemcsak Európából érkeznek, hanem az Egyesült Államokból, Kanadából, Izraelből és Ázsia távolabbi pontjairól is. A mintegy 1500 résztvevő színes kriminológiai „repertoárból” választhatott, hiszen az ESC programja többszáz kriminológiai vagy kriminológiához köthető prezentációt ölelt fel.

A címadás híven tükrözte a rendezvény tartalmát és attitűdjét is, hiszen a program több szempontból új utakra merészkedett, ugyanakkor olyan előadások is voltak szép számban, amelyek a kriminológia hagyományosnak tekinthető kérdéseivel foglalkoztak. Természetesen szó esett a migrációval kapcsolatos kriminalitásról, a migrációs konnotációval (is) bíró gyűlölet-bűncselekményekről, egyebekben teret kapott az emberölés bűncselekményének többirányú elemzése is. Jelen összefoglalóban azonban csak néhány kérdéssel foglalkozunk részletesebben. A prezentációk kiválasztását részben személyes kutatói érdeklődésünk (emberölési cselekmények), részben a posztmodernitás heterogenitása indokolta. A konferencia egésze jól tükrözte ugyanis a posztmodern eklektikus voltát: mind tartalmi, mind módszertani szempontból.

A rendezvény kiváló lenyomata volt napjaink ellentétes irányú tendenciáinak, amelyekben egyszerre vannak az emberiség történetével egyidős problémák (mint például az erőszak), illetve a 21. században felbukkanó, vadonatúj jelenségek, mint a társadalmi nemek sokfélesége körül megjelenő kriminalitás. A tudományos szimpózium mindkét problémakört kiemelten kezelte, és egymástól függetlenül – de talán némileg egymásra csengve – merülhettek fel az alábbi kérdések:

- Miért csökken radikálisan és szignifikánsan az erőszak?
- Mit jelent a nemek közti határok folyamatos szűkülése?

- Van-e és ha igen, milyen következményei vannak a nemi jellegzetességek, ad absurdum a nemek változásának kriminológiai szempontból?

A konferencia egyik legérdekesebb szekciója az ún. „*Gendered Hate Crime*” témakörében zajlott, amely magyarrá körülbelül „nemi alapú, a társadalmi nemek mentén kialakuló gyűlölet-bűncselekményekként” fordítható le. A szekcióban négy előadás hangzott el, amelyek egyenként is izgalmas kérdéseket és a 21. századra fontossá vált problémákat jártak körül. A kutatók döntően áldozatközpontú megközelítésben beszéltek a gyűlölet-bűncselekményekről, azonban elhangzottak olyan felvetések is, amelyek a terhelteket érintették. Ez utóbbi kérdéskör azért tekinthető kiemelkedően fontosnak, mert a gyűlölet-bűncselekmények kapcsán ritkán esik szó – akár a közbeszédben, akár a tudományos közéletben – a cselekmények elkövetőiről.

Irene Zempi (Nottingham Trent Egyetem, Nottingham, Egyesült Királyság): „*Az iszlamofób gyűlölet-bűncselekmények nemek szerinti dimenziója*” című előadásában arról beszélt, hogy mennyire fontos a nőgyűlölet kérdése a gyűlölet-bűncselekmények elleni küzdelemben, kiváltképpen a muszlim nők esetén, akik kettős kockázatnak vannak kitéve, mind az online felületeken, mind a „valós” életben. A muszlim ruha viselését – beleértve a hidzsábot (fejkendőt) és a niqabot (arcfedés) – több szinten „fenyegetőnek” tekintik az emberek, hiszen azt a percepciót kelti, hogy ez a viselet veszélyezteti a nemek közötti egyenlőség integrációját, valamint nemzetbiztonsági kockázatot rejt, és fenyegetheti a közbiztonságot is. Annak ellenére, hogy az iszlamofób és a rasszista bűncselekményeket a rendőrség országos szinten mint gyűlölet-bűncselekményt regisztrálja az Egyesült Királyságban, a nőgyűlöletet csak egyes rendőrségek, például a Nottinghamshire-i rendőrség rögzíti gyűlölet-bűncselekményként. Ez a megközelítés egyrészt figyelmen kívül hagyja a gyűlölet-bűncselekmények kereszteződési pontjainak lehetőségét, másrészt elriasztja az áldozatokat attól, hogy feljelentést tegyenek. Az előadó arról beszélt prezentációjában – empirikus kutatásokra támaszkodva – hogy miért lenne szükség a nőgyűlöletet országos szintű regisztrációjára az Egyesült Királyságban.

Ben Colliver (Birmingham, Társadalomtudományi Birmingham, Egyesült Királyság) „*A gyűlölet-bűncselekmények áldozatainak láthatósága*” című előadásában a gyűlölet-bűncselekmények témakörét a transzszexuális és a gender non-konform emberek szemszögéből vizsgálta.

Az áldozattá válással kapcsolatban a „különbség” és a „sebezhetőség” kifejezések gyakran megjelennek a gyűlölet-bűncselekményekkel kapcsolatos diskurzusban. Annak ellenére, hogy ezek hasznosak a problémakör interpretációjában és az áldozattá válás által okozott szisztematikus károk megértésében, az előadás a „láthatóság” fogalmát hangsúlyozta, minthogy ez utóbbi összehangolt keretet biztosít a „különbség” és a „sebezhetőség” megértéséhez.

Ben Colliver állításainak alátámasztására számos idézetet mutatott be az érintett vagy potenciális áldozatoktól. Az észlelt kiszolgáltatottság és sebezhetőség szignifikáns különbségeket mutatott, részben annak függvényében, hogy pl. egy transznemű ember átalakulásának melyik szakaszánál tartott. Volt olyan megkérdezett, aki éppen testi adottságaira hivatkozva – magasság, testi erő – azt mondta, hogy a személyes biztonságérzete magas, nem fél attól, hogy megtámadják, mert az emberek erősnek látják. Az interjúalanyok többsége azonban bizonytalanságról és több esetben félelemről számolt be. A transzneműek és a non-konform-genderhez tartozók külső sajátosságai sok emberben keltenek ellenérzést, alkalmanként akár félelmet is. Az előadó elmondta, hogy ezeknél az embereknél nem ritka a fizikai erőszak elszívása sem, ugyanakkor azért megállapítható, hogy a leggyakrabban durva megjegyzésekkel, kirekesztéssel találják szembe magukat. Ben Colliver azt javasolta, hogy a gyűlölet-bűncselekmények regisztrálásakor vegyék figyelembe a láthatóság problémáját, hiszen ez hatékony lehet mind a bűncselekmények regisztrációjánál, mind a védekező mechanizmusok kialakításánál.

Hannah Mason (Sussex Egyetem Nemi Intézetének Központja, Brighton, Egyesült Királyság) „*A terhesség védelme gyűlölet-bűncselekményekkel?*” című előadásában egy speciális problémakörre hívta fel a hallgatóság figyelmét, mégpedig a terhesség mint büntetőjogilag releváns tényező kérdésére. A terhesség olyan időszak, amikor a nők fokozottan érzékelik azt, ha sérelmet szenvednek el, például gyakoriak a nemkívánatos érintések és a magánéletbe való illetéktelen beavatkozás (pl. kérdések formájában) akár idegenek részéről is. Ugyanakkor – ami kriminológiai szempontból felfogásunk szerint fontosabb – sajnálatos módon gyakoribb a családon belüli erőszak (amely rendszerint ebben az időszakban indul, vagy a már létező jelenség intenzívebbé válik), illetőleg tragikus módon, a nőket nagyobb valószínűséggel gyilkolják meg a terhesség alatt. Gyakori az ún. nőgyógyászati (vagy konkrétan a szülés idején felmerülő) erőszak is, illetve a személyiségi jogok megsértése sem ritka tapasztalat a terhes nők körében.

Előfordul azonban az is, hogy azok a nők, akik a terhesség megszakítását választják, éppen azért vannak kitéve fizikai és verbális támadásnak, mert az abortusz mellett döntöttek. Ezek a támadások az abortuszt ellenző szélsőségesektől erednek. A fenti erőszakos cselek-

mények elkerülése érdekében felmerült az, hogy a terhes nőket a jog – jelesül a büntetőjog – fokozottabban védje, és megbüntessék azokat, akiknek a várandós emberrel szembeni erőszakos magatartása károsítja a magzatot.¹ Ezek a büntetőjogi törekvések azonban megkérdőjelezhető sikerrel és nem kívánt következményekkel jártak, mivel gyakran előfordult az, hogy a büntetőjogi szabályozás a magzatot külön áldozatként értelmezte. Hannah Mason felvetette előadásában, hogy a probléma megoldását az jelentené, ha a terhességet – a gyűlölet-bűncselekményekre vonatkozó jogszabályok alapján – speciális védett jogtárggyá tennék. Az előadás azt volt hivatott vizsgálni, hogy a terhesség miként illeszthető be a gyűlölet-bűncselekmények keretébe.

Jo Smith (University of Leicester Criminology, Leicester, Egyesült Királyság) „*Ez az, amit a bűnüldözés nem dolgozott ki – hogyan vigyázz az interneten?*” címmel tartott prezentációt. A világ elmozdult attól, hogy elkülönüljön és megkülönböztethető legyen a „valódi” és az online életünk, és olyan térré vált, amelyben az internetes létezés és a mindennapi élet összefonódik. Ugyanúgy, ahogyan rutintevékenységeink – a társas és szabadidős tevékenységek, de még a bevásárlás is – az internetre költözött, a bűncselekmények is nagyon gyakran a virtuális valóságban manifesztálódnak. Ez új kihívások elé állítja a nemzeti és a nemzetközi bűnüldöző szerveket, hogy gyakorlataikat az online világhoz igazítsák. Az online gyűlölet-bűncselekmények vizsgálata rávilágít ennek néhány kihívására.

Az előadás az online gyűlölettel kapcsolatban felmerült rendfenntartási problémákat mutatta be, felhasználva az online térben elterjedt, nemi vonatkozású gyűlölet-cselekmények kutatása során összegyűjtött adatokat. Jo Smith arról beszélt, hogy miként értjük meg a gyűlölet-bűncselekményeket Angliában és Walesben, és hogyan nyilvánul meg a nemi alapú gyűlölet az online térben, illetőleg, hogy a kutatás résztvevői hogyan tekintettek az online visszaélések rendszabályozására.

A háromnapos tudományos ülésen összesen 17 olyan szekció volt, amelyben szó esett emberöléssel kapcsolatos vizsgálatokról, ebből öt csoport kimondottan az emberölés kriminológiai és kriminalisztikai problémáinak megtárgyalására szerveződött.

Claire Ferguson (Queenslandi Műszaki Egyetem, Brisbane, Ausztrália) „*Halálos nyomozások manipulálása: a felderítés elkerülése a hárítás eszközével intimpartner-gyilkosság esetén*” címmel tartotta meg az ülés első prezentációját. Az emberöléseket nyomozó szakemberek által jól ismert és tapasztalt jelenség, hogy vannak elkövetők, akik tudatosan alkalmaznak hárító viselkedést, amely eltereli róluk a hatóságok figyelmét. Ez a magatartásforma kiváltképpen jellem-

1 <https://pregnancyhelpnews.com/vandalism-at-canadian-pregnancy-center-investigated-as-hate-crime>

zókra, akik intim partnerük sérelmére követnek el gyilkosságot. Ugyanakkor a kriminológiai/kriminalisztikai szakirodalom nem sokat tud a problémakorról. Claire Ferguson felvetése szerint ez a háritó magatartás nem új keletű a terheltek életében, ez a mintázat már az együttélés során is jellemzi őket, másként fogalmazva, a felelősség terelése nem a gyilkosság kapcsán jelenik meg először az elkövetőknél.

Claire Ferguson arról beszélt, hogy hasznos lenne a nyomozás során is szem előtt tartani a vonatkozó pszichológiai szakirodalmat, hiszen nagyban segítené a rendőrség munkáját. A háritó magatartást alkalmazó bűnelkövetők személyiségére vonatkozó irodalom további információkat nyújt a bizonyítékok tekintetében is, hiszen ezek az emberek általában „ügyesen” és hatékonyan alkalmazzák a megfélemlítést és az elszigetelést, és kiválóan tudnak másokat manipulálni. A háritó terheltek jellemzően saját maguk építik fel a gyilkosságot (az áldozat halálának) narratíváját, vagyis egy teljes – saját maguk által is elhitt – történetük van a tettük leplezésére.

A jelenség kapcsán a szekcióban vita alakult ki, ugyanis felvetődött, hogy ezek a terheltek vélhetően szociopata vagy pszichopata vonásokkal bírnak, vagyis a kérdéskör egy már ismert pszichiátriai/pszichológiai kórképhez kötődik. Az nem meglepő – állították a jelenlévő kutatók – hogy a pszichopata terhelt bűncselekményének elkövetésekor sem kívánja a felelősséget vállalni, illetőleg, mivel nem érez büntudatot, evidens számára a háritó viselkedés, ahogyan a kreált narratíva is.

Giulia Cinaglia (University of Lausanne, Lausanne, Svájc) azokról az ügyekről beszélt, amelyeket a hazai szakirodalom „döglött ügyekként” aposztrofál. A fogalom a magyar rendőri szakzsargonba a 2000-es évek elején épült be, és legfőképpen azokra az emberölés miatt elrendelt, eredményt nem hozó ügyekre alkalmazzák, ahol folyamatos a szinten tartás, a felderítés. „Döglött ügyek” alatt tehát azokat az ügyeket értjük, amelyek társadalomra veszélyességük miatt, illetve mert elévülési idejük nincsen (vagy nagyon hosszú), időről időre újból felülvizsgálatra kerülnek, és a rendőrség bizonyos meghatározott időciklusok vagy újabb bizonyíték előkerülése után ismételtlen nyomozási cselekményeket rendel el bennük. Ilyen ügyek természetesen nemcsak Magyarországon vannak, hanem más országokban is: az angolszász szaknyelv a „hideg ügyek”, „hideg esetek” – cold cases kifejezést használja a jelenségre.

A bűnügyi nyomozásban alkalmazott új technológiák fejlődése ellenére megoldatlan bűncselekmények szép számban vannak még Európában, aminek hiányzik a kritikus és alapos elemzése. Az előadás egy szélesebb körű kutatás egy részét mutatta be, melynek célja az volt, hogy kriminalisztikai és kriminológiai szempontból vizsgálja az ún. döglött

ügyeket. A vizsgálat interjúk alapján készült, amelyet a kutató svájci és kanadai rendőri erők különböző szereplőivel (például helyszínelőkkel, bűnügyi nyomozókkal, vizsgálókkal) készített.

A svájci kutató prezentációja kezdetén azt indokolta meg, hogy vizsgálatában miért éppen ezt a két országot vette górcső alá. Ahogyan az a jelenlévők számára – és az általános műveltség minimális szintje alapján – nyilvánvaló, Svájc és Kanada sokkal több különbséget mutat, mint azonosságot. A két ország méretében, földrajzi elhelyezkedésében és nyelvében is komoly eltérésekkel bír. A közös vonások szövetségi állam voltukban, illetőleg két- vagy többnyelvűségükben, felekezeti többségükben rejlik, illetőleg természetesen abban, hogy gazdaságilag mindkét ország fejlett. Kanada – mint összehasonlítási alap – sokkal inkább praktikus okokból került a kutató látókörébe: minthogy ebben az országban volt kutatási és pályázati lehetősége.

A vizsgálat eredményeit ez a módszertani hiányosság természetesen nem rontja le, nem nivellálja. A kutatásból az derült ki, hogy a nyomozók az ún. döglött ügyek felderítése során számos kihívással néznek szembe. A két ország megkérdezett szakemberei között stratégiai különbségek alapvetően nem voltak, nagyjából ugyanazokat a módszereket alkalmazták mindkét helyen. A régebbi ügyeknél kiemelkedően fontosak az új kriminalisztikai módszerek, pl. a DNS-vizsgálat. Ugyanakkor az előadó releváns tényezőként említette a nyomozók személyes elkötelezettségét, motivációit az ügy felderítésére. Azt mindkét ország nyomozói elmondták, hogy akármennyire is azonos motivációval kellene hozzáállniuk az egyes ügyekhez, nyilvánvalóan kevesebb energiát fordítanak egy szervezett bűnözés keretében meggyilkolt személy ügyének felderítésére, mint pl. egy véletlen kisgyermek megölésére.

Andreas Prokop (University of Hamburg, Hamburg, Németország) „*Kényszerű azonosulás és expresszív erőszak*” címmel tartott előadást. Az identitás és az identifikáció kifejezetten fontos problémaként merül fel az erőszakos bűncselekmények körében, kivált azoknál a gyilkosságoknál, amelyet több ember sérelmére követtek el, de ugyanazon indulattól vezérelve (az angolszász szakirodalom ezt ún. rampage-killingnek, tombolós gyilkosságnak nevezi). De az identitás és identifikáció kérdését a szakirodalom gyakran túlzottan szűken értelmezi és az értelmezési tartományt individuális szempontokra szűkíti, holott nagyon lényeges lenne az interkulturális problémákat és a fejlődés kérdését is nagyító alá venni. A kérdés tehát az, hogy mit lehet mondani az egyéni hajlam és motivációk, valamint a környezeti tényezők kölcsönhatásáról, másként fogalmazva, hogyan függnek össze az egyéni predispozíciók és a környezeti hatások.

A válaszhoz különbséget kell tenni az egyes tényezők között a tekintetben is, hogy azok miképpen változtatják prevalenciájukat az emberi fejlődés során. Míg egy normálisnak tekinthető fejlődés során az identifikáció az élet korai szakaszában átfogóbb (a szerző a globális kifejezést használta), addig az életkor előrehaladtával a személyiség egyre inkább az ego ellenőrzése alá kerül. Ezzel szemben, a kutatás által vizsgált esetekben a korai globális/átfogó identifikáció megmarad, a személyiség fejlődése egy korai személyiségfejlődési szakaszban megáll, amelynek háttérében leggyakrabban egy korai trauma feltételezhető. A korai traumát megélő egyén identifikációja kényszeres (és kényszerű) identifikációnak tekinthető, hiszen az az én védelmét szolgálja. Ez a korai és sérült identifikáció mindenképpen befolyásolja az önérvényesítést, és – a környezeti tényezőktől függően – konformizmushoz vagy brutális erőszakhoz vezethet. Ilyen torzult személyiségfejlődés esetén előfordulhat az is, hogy a megfelelési kényszer és a brutalitás egymással váltakozva jelenik meg a személyiségben.

Angelina Stanojoska (University „St. Kliment Ohridski”, Bitola, Észak-Macedónia) előadása az Észak-Macedón Köztársaságban élő nők által elkövetett gyilkosságokkal foglalkozott, ami korábban nem vált a kriminológiai kutatások tárgyává, minthogy Észak-Macedóniában döntően a férfi bűnelkövetőkkel foglalkoztak a tudományos vizsgálatok. Ez részben a férficentrikus kriminológiai gondolkodásnak volt betudható, részben pedig annak, hogy Észak-Macedóniában (csakúgy, mint más országokban) a bűncselekmények döntő hányadát férfiak követték el. Stanojoska előadásában azt a kérdést boncolgatta, hogy miért követnek el egyáltalán gyilkosságokat a nők. A kérdést 73 emberölést elkövető nő ügyének elemzése alapján igyekezett megválaszolni az előadó.

A vizsgálat foglalkozott a bűncselekménnyel, valamint az elkövető és a terhelt kapcsolatával. Az előadó által ismertetett eredmények megfeleltek a nemzetközi és hazai szakirodalmi adatoknak, amelyek szerint a nők elsősorban családon belül válnak sértetté és elkövetővé is. A női terheltek nagyon gyakran olyanok, akik korábban elszenvedői voltak a családon belüli erőszaknak.

A következő szekció szintén az emberölés körében felmerülő kriminológiai és kriminalisztikai problémákat kívánt feltárni. A bűncselekmények feldolgozására különböző aspektusból került sor: hallhattunk előadást az erőszakról tágabb történeti perspektívában, illetőleg országos szintű, problémaorientált prezentációkat is.

Az első előadást *Gary LaFree* (University of Maryland, Amerikai Egyesült Államok) tartotta „*Globalizáció és nemzetek közötti erőszakos bűncselekmények*” címmel, amely az előadónak Bo Jianggal közösen készített munkájára támaszkodott. Gary LaFree szerint a globalizációt úgy tekintjük, mint a hagyományos társadalmaknak a helyi gazdaságoktól függő hanyatlását, amelynek helyére a nemzetközi piacoktól függő, erősen integrált társadalmak lépnek be. Az az érv, miszerint a globalizáció növeli a bűnözést, szorosan kapcsolódik a határokon átnyúló bűnözés magas arányának két fő elméleti magyarázatához: a társadalmi dezorganizációhoz és a gazdasági krízisekhez kapcsolódó értelmezéshez.

Noha sokkal ritkábban esik ezekről szó, van két fontos elméleti perspektíva is, amelyek azt vizionálták, hogy a globalizáció inkább a bűnözés visszaeséséhez vezethet: az egyik Durkheim modernizációs tézise, a másik pedig Elias állítása, miszerint a társadalmak olyan civilizációs folyamaton mennek keresztül, amely a kulturális növekedés expanziójával is jár. Ennek a fejlődési folyamatnak a következménye (lehet), hogy az emberek az erőszakos magatartásokat egyre inkább elítélik.

A kutatók ritkán foglalkoznak a globalizáció eredményeivel a bűnözés nemzetek közötti megoszlásáról szóló összehasonlító tanulmányaikban. Gary LaFree azonban az Egészségügyi Világszervezet és az ENSZ nemzetközi emberölési statisztikáit vette górcső alá, amely 1766 megfigyelést tartalmaz közel hat évtized távlatában (1957–2015). Az előadó a globalizáció mértékét a kereskedelem nyitottságával mérte, hiszen a közgazdászok leggyakrabban ezt az indikátort használják.

A komparatív elemzésben Gary LaFree és társa egy robusztus kontrollváltozóval dolgozott, és az értékeket hat különböző típusú többváltozós elemzésnek vetették alá. A kriminológia számos meghatározó nézetével ellentétben, azt a következtetést vonták le, hogy a gazdasági globalizáció az elmúlt fél évszázadban az emberölések arányának jelentős csökkenésével jár együtt. Az elemzés nem csak a tekintetben volt érdekes, hogy a globalizációt kimondottan pozitívan értékelte az emberölési cselekmények, így az erőszak mértékének csökkenése miatt, de érdekes eredményeket mutatott az egyes országok tekintetében is. Az derült ki, hogy a legtöbb európai országban, illetőleg az USA-ban az emberölések csökkenése folyamatos és lineáris volt, azonban néhány országban – köztük Magyarországon – nagyon hektikus kép látszott kirajzolódni. LaFree nem tudott magyarázatot adni arra, miért van az, hogy míg a legtöbb, zsidó-keresztény kultúrkörhöz tartozó országban megfigyelhető egy általános tendencia, 6 ország kilóg ebből a képből.

Guido Travaini (University Vita e Salute San Raffaele, Milan, Olaszország) a nők által elkövetett gyilkosságok témakörében tartott prezentációt. Sajnos a „femicídium” olyan jelen-

ség, amely már régóta ismert, a szó a feleség vagy a női partner meggyilkolására utal a férj vagy a férfi partner részéről. Noha statisztikailag ritka, előfordul olyan eset is, amikor nők követnek el emberölést a férjük vagy a partnerük sérelmére.

A Milánói Egyetem kutatója az 1990. és 2017. között férjeik ellen forduló nők által elkövetett emberölési cselekményeket vette nagyító alá. Az előadáson hivatkozott minta a milánói egyetem Igazságügyi Orvostudományi Tanszékének boncolási jelentéseiből származott, a kutatás földrajzi hatósugara Milánó önkormányzata, valamint Milánó és Monza tartomány egy részére terjedt ki. A tanulmányt az előadó büntető ügyek elemzésére, médiamegjelenésekre és egyes esetekben az elkövetőn elvégzett pszichiátriai értékelésekre alapozta.

A vizsgálat összesen 21 ügyet foglalt magába, amely több aspektusból is elemezte az emberölési cselekményeket. A kutatási eredmények nagy átfedést mutattak a magyarországi vizsgálati tapasztalatokkal: ugyanis a bűncselekmények mind az elkövetés helyét, mind az elkövetési eszközöket tekintve, illetőleg a bűncselekményi motivációit vizsgálva is azonosak vagy nagyon hasonlóak voltak. A magyar adatokkal egybecsengett az is, hogy a bűncselekményeket elkövető nők életkori megoszlása változó volt, gyakran fordult elő olyan emberölési cselekmény, amelyet hosszan elszenvedett bántalmazás előzött meg. A terhelték iskolai végzettsége és anyagi háttere kicsit magasabb volt, mint az átlagos bűnelkövetőké, és jellemző volt a terhelték büntetlen előélete is.

A vizsgálat érdekessége, hogy az előadó interjút készített a férjének megölésére felbujtó Patrizia Reggianival, vagyis Maurizio Gucci feleségével. Gucci felesége azért akarta megöletni a férjét, mert az elhagyta, illetve, mert szerinte nem helyesen kamatoztatta a Gucci-tőkét. A nő 25 év börtönbüntetést kapott, azonban 2011-ben feltételesen szabadlábra bocsátották volna, azzal a feltétellel, hogy dolgozik. Reggiani a feltételt nem vállalta – mondván, életében soha nem dolgozott, így további 3 évet töltött a büntetés-végrehajtási intézetben.

Bolyky Orsolya (Országos Kriminológiai Intézet, Budapest) előadása a kiterjesztett öngyilkosságok (angolul homicide-suicide) jogi, szociológiai és pszichológiai hátterével foglalkozott.

A magyar pszichiátria definíciója szerint kiterjesztett öngyilkosságról beszélünk, amikor valaki más személyt vagy személyeket öngyilkosságába „bevon” az ő tudásuk és beleegyezésük nélkül. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy az emberölés után az elkövető megöli saját magát is. A kiterjesztett öngyilkosság klasszikus értelemben vett további kritériuma az, hogy az öngyilkosságot a gyilkosság elkövetését követő 24 órán belül kell elkövetni, és az áldozatoknak az elkövetőhöz érzelmileg közel álló személyeknek kell lenniük.

Az elkövetők többsége férfi, míg az áldozatok többsége a tettes élettársa vagy volt élettársa, esetleg gyermeke. A női elkövetők módszere jellemzően az, hogy gyermekeiket többnyire magukkal viszik a halálba.

A kiterjesztett öngyilkossággal kapcsolatban a fő kérdés az, hogy gyilkossághoz vagy öngyilkossághoz tartozik-e, vagy külön kategóriát alkot a jelenség. Az előadó elmondta, hogy kutatásaik szerint a nőkre jellemző altruista motívumok közelebb állnak az öngyilkossághoz, míg a férfiak cselekedeteit általában a bosszú motiválja, és inkább hasonlítanak az emberöléshez. Az eredmények alapján elmondható, hogy a kiterjesztett öngyilkosság háttérében minden esetben súlyos, régóta fennálló mentálhigiénés problémák állnak.

Ulrike Zähringe (University of Applied Police Sciences, Hamburg, Németország) a családon belül elkövetett emberölések közvetett áldozatairól beszélt.

Noha a családon belüli emberölések elkövetőinek témája az elmúlt évtizedekben népszerű kutatási terület volt, e bűncselekményeknek a legközelebbi rokonokra vagy túlélőkre gyakorolt hatásával kevesebb vizsgálat foglalkozik. Ez azért meglepő, mert az áldozatokra nagyobb hangsúlyt fektetett a tudomány az elmúlt években/évtizedekben, ez a csoport pedig kiváltképpen sebezhetőnek tekinthető.

A kutatások azt mutatják, hogy az említett áldozatok magas szintű egészségügyi kockázatot képviselnek, minthogy ezek a túlélők többnyire poszttraumásstressz-rendellenességgel küzdenek, valamint megküzdetlen és feldolgozatlan gyászfolyamatok zajlanak bennük. Az elemzések szerint egy családon belüli emberölés tanújának/túlélőjének kiemelkedő szüksége van (lenne) a szakemberek támogatására, például traumával foglalkozó pszichiáter/pszichológus vagy családsegítő szakemberek személyében.

Az előadás áttekintést adott a családon belüli gyilkossági esetek túlélőivel és rokonaival kapcsolatos jelenlegi kutatásokról, valamint ezeknek a megállapításoknak a validitásáról a kezelés és a támogatás kontextusában.

A délutáni szekció a forenzikus pszichiátria témáját feszegette. Az első két előadást két belga pszichológus tartotta, akik egy bentlakásos törvényszéki pszichiátriai intézetben zajló kísérleti programot mutattak be a jelenlétüknek, mely intézet a magyarországi rendszerben kb. az IMEI-nek feleltethető meg. A bentlakásos pszichiátriai ellátás azt jelenti, hogy az emberek csoportosan élnek együtt, egyszersmind csoportos pszichiátriai terápiában vesznek részt. A rendelkezésre álló kutatások értelmében a kórterem fizikai kondíciói, valamint a társas és érzelmi környezet – röviden a kórterem klímája/atmoszférája – erősen befolyásolja mind a betegek, mind a személyzet hangulatát és viselkedését. Kölcsönös

összefüggés tétélezhető fel a kórteremben észlelt atmoszféra/hangulat, valamint a betegek agresszív viselkedése között.

Leen Cappon (Zelzate, Belgium) elsőként arról beszélt, hogy bár vannak kutatások, amelyek hangsúlyozzák a kórterem alapvető hangulatának fontosságát, de ezek nem arra összpontosítanak, hogy miként lehet bevezetni a szisztematikus agresszió-nyilvántartást a klinikai gyakorlatban.

Az előadásnak kettős célja volt: egyrészt, hogy megvizsgálja a szisztematikus regisztrációs eszközök (jelesül a módosított Overt Aggression Scale) alkalmazásának tapasztalatait, másrészt, hogy felvázolja a klinikai gyakorlatban történő sikeres alkalmazáshoz szükséges előfeltételeket.

Az előadás 8 interjúra épült, amelyet egy fókuszcsoportban végeztek a kutatás vezetői a bentlakásos pszichiátriai intézmény alkalmazottaival. Az eredmények három fő téma köré voltak csoportosíthatóak: (1) az akadályok felismerése és csökkentése a megvalósításhoz megfelelő környezet létrehozása érdekében (2) a MOAS vagyis a Módosított Agresszió Skála relevanciája és (3) a MOAS beágyazása a klinikai gyakorlatba. A vizsgálat alapján igazolást nyert, hogy a szisztematikus agresszió regisztrálása arra kötelezi az intézményt, hogy gondolkodjon az agresszió kezeléséről, és elősegíti a pozitív életkörnyezet kialakítását.

Manon Heyndrickx (Zelzate, Belgium) előadása Leen Cappon prezentációjának gyakorlati kiegészítése volt. Manon Heyndrickx arról beszélt, hogy noha az agresszió állítólag elterjedt a pszichiátriai osztályokon – kiváltképpen az igazságügyi elmemegfigyelő intézményekben –, a legtöbb intézményben nincs szisztematikus regisztráció az agresszió valós mértékéről. A regisztráció azonban nélkülözhetetlen, ha látni akarjuk a valóságot, és értékelni akarjuk a kezelés hatékonyságát, egyszersmind javítani is kívánunk azon. A kutatásnak így az volt a célja, hogy részletes információkkal szolgáljon az agresszív viselkedésről a magas kockázatú pszichiátriai nőbetegek egy csoportjában, akik büntetőeljárás következményeként, bűncselekmény elkövetése miatt kerültek bentlakásos intézménybe.

A magas kockázatú női betegek egy csoportjának agresszív viselkedését két és fél évig követték nyomon. Az eredmények azt mutatják, hogy az agresszió nagyon elterjedt volt az ott élők körében, illetve kiderült az is, hogy az agresszív események többségéért a betegek kis csoportja volt a felelős. A kórteremről folytatott csoportos megbeszélések során a betegek jelezték, hogy az agresszív viselkedés negatívan befolyásolja a csoport működését, illetőleg nagymértékben zavarja az együttélésen kívül a gyógyulást is.

A vizsgálat azt mutatta, hogy egy év, azaz 365 nap alatt több mint 2000 agresszív cselekmény történt, amelyek azonban korántsem mindig jelentettek fizikai agressziót. Az agresszióskála ugyanis négy típusú agresszió nyomon követésére és regisztrálására volt alkalmas: a fizikai személyközi, a fizikai tárgyak ellen irányuló, a verbális és az autoagresszív mérésére.

Az előadást követő disputából kiderült, hogy ez a regisztráció túlmutat az önmagáért való nyomon követésen: a regisztrációval egyidejűleg ugyanis meghatározásra került az agresszió fogalma is. Ezzel a definícióval azonban egy burkolt vagy kvázi jogalkotársra, normaalkotásra is sor került az intézményben. Az agresszió meghatározása egyértelművé tette a betegek számára, hogy melyek a megtűrt és melyek a tilalmazott magatartások. A normaalkotás következtében az agresszív cselekedetek száma radikálisan csökkent, kivéve az auto-agresszív cselekményeké.

A vitában több elvi jellegű kérdés is felmerült: egyrészt az, hogy az egyes kulturális körökben, esetleg különböző etnikai identitásúak számára az agresszió fogalma azonos-e. A kutatók elmondták, hogy bár tudják: lehetnek eltérések, az intézményi meghatározás éppen ezen ellentétek, fogalmi diszkrpanciák kiszűrésére jó, hiszen így az eltérő értelmezés nem lehet gátja az együttműködésnek. Egy zárt intézmény lényegéből fakadóan szabályalkotási jogosultsággal, immanensen pedig kötelezettséggel is bír, így az erőszakos magatartások meghatározása korántsem tekinthető önkényesnek.

Felvetődött a kérdés, hogy reális célnak tekintik-e a teljes agressziómentességet, illetőleg, hogy nem érzik-e szükségyszerűnek azt, hogy a hetero-agresszív cselekmények számának radikális csökkenése az auto-agresszív események növekedésével jár. A kutatók elmondták, hogy természetesen a verbális agresszió totális megszüntetése nem céljuk, hiszen számolniuk kell az agressziós készletek valamilyen formában történő levezetésével, de – megfigyeléseik értelmében – valóban a legnagyobb problémát az auto-agresszív cselekmények számának csökkentése okozza, kiváltképpen azért, mert az érintett populáció többszörösen is kitétt ezeknek: egyrészt nőkről van szó, akiknél dominánsabb az önmaguk ellen irányuló agresszió, mint mások bántalmazása, másrészt egy pszichiátriai problémákkal küzdő csoportról.

Kasia Uzieblo (University College Utrecht, Utrecht, Hollandia) előadása hasonló problémakört feszegetett holland kontextusban. A kórház, klinikai osztály hangulatára erőteljesen hatnak a kórtermek anyagi, társas és érzelmi körülményei, és a kutatók szerint ez a folyamat nem egyirányú, hanem egymásra kölcsönösen ható jelenség. A kórházi osztály atmoszférája befolyásolja a terápiás és szervezeti eredményeket is, amely hatás kimutatható

tó a betegeken, de a személyzet körében is: az eredmények pedig korrelálnak a betegek és a személyzet elégedettségével.

A holland előadó kutatásának célja az volt, hogy megvizsgálja a személyzet és a betegek felfogása közötti különbségeket az alapján, hogy az érintettek milyen osztályon vannak elhelyezve, valamint, hogy nagyító alá vegye a pszichopátiás érintettségű betegek hangulatészlelésére jellemző tulajdonságokat.

Az essen i. ún. atmoszféra-értékelési rendszert (EssenCES; Schallast & Tonkin 2016) 83 betegnél és 84 alkalmazottnál értékelték ki a kutatók egy rendkívüli biztonságú kriminális-pszichiátriai kórházban. Az előzetes eredmények szerint a személyzet tagjaihoz képest a betegek magasabb pontszámot mutattak az EssenCES alskáláján a betegek kohézióját és a tapasztalt biztonságot illetően. Meglepő módon a pszichopátiás érintettségű betegek pontszáma (Hare, 2003) magasabb számokat mutatott a beteg kohéziós alskáláján, vagyis ezek a személyek – saját maguk szerint – jobban be voltak ágyazódva a kórház személyközi kapcsolataiba, mint más betegek.

A tudományos program második napján *Sárik Eszter* (Országos Kriminológiai Intézet, Budapest) tartott előadást a vallásosság és a bűnelkövetés kapcsolatáról. Az előadás egyik alapkérdése az volt, hogy beszélhetünk-e a vallásról a tudomány kontextusában, és van-e létjogosultsága a vallásosság vizsgálatának a kriminológiában.

A vallás és a kriminológia kapcsolata hosszú ideig tabutéma volt, hiszen a vallás és a tudomány közötti átjárás szinte lehetetlennek tűnt a modernitás égisze alatt. A posztmodern tudományosságban – a „minden mindennel megfér” elve alatt – azonban ismételten helyet kaphatott a vallás elemzése. A nemzetközi kutatások a vallásosság protektív voltát több aspektusból elemezték, ami alapján kitűnt, hogy a közösségi és egyéni vallásosság eltérő területen lehet hatékony. A közösségi jellegű vallásosság a bűnelkövetéssel szemben bizonyult protektív faktornak, míg az egyéni vallásosság jellemzően az önkárosító magatartásoktól és a depressziótól óvhatja meg az egyént. A vallásosság azonban, mint közvetlen döntéshozást befolyásoló tényező, önmagában nem vagy csak nehezen értelmezhető a hétköznapi szintjén, ezért az előadó az értékrend fogalmát használta mint közvetítő elemet.

Az előadás empirikus részében *Sárik Eszter* azt elemezte, hogy a 14-18 éves korosztály körében milyen értékrendi struktúra jellemző, az egyén értékrendje összefügg-e a vallásossággal, illetőleg a két tényező együttes értelmezéséből lehet-e érvényes következtetést levonni a fiatal magatartására nézve.

Ben Yair Yitzhcak a Zefat-i Akadémiai Főiskola (Izrael) képviselőjében mutatta be a tudományos gondolkodáson belül nívumnak tekinthető gondolatmenetét a zsidó spirituális kriminológia témakörében.

A zsidó spirituális kriminológia a héber bibliai források kriminológiai kérdésekkel kapcsolatos ismereteire vonatkozó szakkifejezés, amelyet a szerző a modern világi társadalomban alkalmazható tudásként mutatott be a hallgatóságnak. Ben Yitzhcak Yair olyan kutatást folytatott, amelynek során 39 interjút készítettek a résztvevőkkel, akik közül néhányan gazdag tudással bírtak a zsidó forrásokról, és személyes élményeik alapján képesek rámutatni a judaizmus kriminológiai motívumaira.

Az interjúalanyokat öt csoportra osztották: 5 volt a judaizmus különféle akadémiai területeinek szakértője; 9 rabbi, akik közösségi rehabilitációval foglalkoztak; 7-en dolgoztak olyan területen, ahol a vallás mint rehabilitációs eszköz releváns volt, 10 fő volt újonnan vallásos (kvázi betérő) és 8 olyan elítélt szerepelt a mintában, aki születése vagy kisgyerekkora óta ortodox zsidóként élt.

A zsidó spirituális kriminológia az ember életét a piramis által leírt szellemi utazásnak tekinti. A piramis két tengelyre épül, amely leírja az ember kívánatos mozgását. Az egyik tengelyen az ember egocentrizmusától (önközpontúság) az altrocentrizmusig (fókuszban mások állnak) terjedő magatartást lehet értékelni, míg a második tengelyen az anyagi és a szellemi szférát. A vizsgálat értelmében azok, akiknél az egocentrikus gondolkodás és az anyagi értékek fontosabbak, nagyobb eséllyel lesznek bűnelkövetők, mint a skála másik oldalát preferáló személyek.

Joseph Donnermeyer (Ohio State University, Amerikai Egyesült Államok) szintén megosztó témát feszegetett előadásában. A vidéki bűnözés kutatásának és elméletének fejlesztésében két kulcsfontosságú esemény történt az elmúlt 12 hónapban: egyrészt, a kérdéssel foglalkozók hálózatának erősítése érdekében az egész világon megalapították a vidéki bűnözés kutatásával foglalkozó nemzetközi társaságot; másrészt megtartották a Vidéki Kriminológia Osztályának alakuló ülését az Amerikai Kriminológiai Társaság 2018. novemberi konferenciáján. E fejlemények ellenére kihívást jelent a vidéki bűnözéssel kapcsolatos kutatások fenntartása a világ minden táján.

Az előadás arról szólt, hogy a fenntarthatóság megköveteli a hely és a bűnözés kapcsolatának korrelatív elemzését, lehetővé téve összehasonlító tanulmányok kidolgozását és a vidéki bűnözéssel kapcsolatos meglévő kutatások összefoglalását.

Joseph Donnermeyer elutasítja a Chicagói Szociológiai Iskolából származó egyoldalú elméleteket, mert szerinte ezek téves elméleti konstrukcióval töltötték fel a kriminológiát, hiszen értelmükben a bűnelkövetés összekapcsolódik a társadalmi dezorganizációval. Az előadó arra az álláspontra helyezkedett, hogy nem létezik társadalmi rendezetlenség, mindössze eltérő méretű helyek vannak, amelyek jellegzetes sajátosságokkal bírnak.

Ebben a szekcióban mindkét előadás komoly szakmai vitát gerjesztett. Ben Ytzhak Yair kriminológus kérdések kereszttüzebe került – a beszámoló készítője által jól ismert témakörben, nevezetesen – a vallás, a vallásosság kérdésének a tudományba történő bevezetése miatt. A jelenlévő kutatók többsége amellett tört lándzsát, hogy a vallás kérdése nem hozható szinkronba a tudománnyal, minthogy a tudomány paradigmái – jelesül a tárgytól való távolmaradás, az objektivitás és racionalitás – kizárják a vallás témakörének tudományos feldolgozását.

Az izraeli kutató a kérdésekre reflektálva elmondta, hogy a Biblia lelki és szellemi ismereteket halmoz fel: minden emberi együttélési szituációra, alaphelyzetre, konfliktusra találunk példát. A Biblia azonban, azon túl, hogy kérdéseket tesz fel, ezekre válaszokat, ráadásul explicit és törvényi szempontból egyértelmű válaszokat ad.

A hallgatóság a spirituális dimenzió megjelenését ódzkodással és elzárkózással fogadta, noha a transzperszonális és humanisztikus pszichológia tudományágai már néhány évtizeddel ezelőtt kaput nyitottak a vallásosság és spiritualitás számára az embertudományok körében.

Joseph Donnermeyer előadása ugyancsak nagy vihart kavart. Tekintettel arra, hogy a kutatások döntő hányada városokban, nagyvárosokban zajlik, a szerző teóriája igen megosztónak bizonyult. Nézetei szerint az emberi kapcsolatok minden közösségi típusban hasonlóak, a nagyobb egységek szűkebbekre tagolódnak, és ugyanúgy alakulnak az emberi viszonyok vidéken és a városokban egyaránt. Felfogásának értelmében a Chicago-i iskolai képviselői részrehajló nézeteket vallottak, amikor teóriájuk középpontjába a szubkultúrák működését helyezték.

Elmondta azonban, hogy bár nagyon sok azonosság tételezhető fel az emberi kapcsolatok hasonlósága miatt, az igazságszolgáltatás reakciója vagy akár magának a bűncselekménynek a kezelése is gyakorta eltér vidéken a városban ismert eljáráshoz képest. Míg a városokban – részben az egymástól távolabb lévő szereplők miatt – természetesnek tekintjük a bűncselekmény – feljelentés – büntetőeljárás folyamatának automatizmusát, ez vidéki környezetben korántsem mindig zajlik így. Vidéki környezetben nagyon gyakran előfordul, hogy a személyes kapcsolatok átszínezik a bűncselekményt, vagy akár ellehetetlenítik az eljárás megindítását. Erre Joseph Donnermeyer azt a konkrét példát hozta, amikor egy

juhtenyésztéssel foglalkozó farmer biztosan tudta, hogy nyájának egy részét a szomszéd tulajdonította el, de a sértett azért nem tett bejelentést/feljelentést, mert a feltételezett tettes a seriff közeli hozzátartozója volt.

Összefoglalónkban a tudományos rendezvény azon eseményeit mutattuk be, amelyek leginkább tükrözték a konferencia tudományos színességét. A kriminológia tudományában valóban új utak nyílnak, melyek részben a régi ösvények újbóli feltörését jelentik (ld. a vallásosság témakörének előkerülése), részben pedig a 21. századi társadalmi kihívások következményei (ld. nemi szerepek megváltozása). A fogadtatás azonban nagyon vegyes: míg láthatóan a nemi szerepek heterogenitása, mondhatni képlékenysége, vagy akár a teresség büntetőjogilag szenzitív volta teljesen akceptálható volt a tudományos közönség számára, addig a vallásosság problémaköre mint kriminológiai fókuszpont, vagy a vidék bűnözésének sajátosságait taglaló előadás ellenállásba ütközött. A rendezvény így némileg képet adott arról, hogy a hagyományosnak tekinthető témák újrendezése időnként nagyobb kihívás elé állítja a kutatókat, mint a merőben új irányok keresése. A posztmodernitás sokszínűsége tehát gyakorta befogadóbb a végletekkel szemben, mint amennyire tolerálja hagyományosnak tekinthető értékek, gondolatok „leporolását”.

Sárik Eszter² – Bolyky Orsolya³

2 OKRI főmunkatárs

3 OKRI főmunkatárs, osztályvezető-helyettes

TÁJÉKOZTATÁS

A 30. SZAKMAI-TUDOMÁNYOS KONFERENCIÁN ELISMERÉSBEN RÉSZESÍTETT ÜGYÉSZSÉGI ALKALMAZOTTAKRÓL

BUDAPEST, 2019. NOVEMBER 21-22.

Legfőbb Ügyész úr elismerésben részesítette a 30. Szakmai-tudományos Konferencián kiváló teljesítményt nyújtott előadókat. A kiemelt előadók neveit ABC rendben közöljük.

I/A. Büntető anyagi jogi/Büntető eljárásjogi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Drávecz Péter

alügyész (Siklói Járási Ügyészség)

„Indokolt dualizmus vagy integritási probléma? A kábítószer-típusú bűncselekmények szabályozási anomáliája”

Dr. Kiss Patrik

alügyész (Miskolci Járási Ügyészség)

„A közlekedési bűncselekményekkel kapcsolatos jogalkalmazás aktuális kihívásai”

Dr. Molnár Nikoletta

kirendelt ügyészségi fogalmazó (Budapesti Regionális Nyomozó Ügyészség)

Dr. Nacsády Péter Imre

címzetes fellebbviteli főügyészségi ügyész, főügyészségi ügyész (Pest Megyei Főügyészség)

„A kábítószer-kereskedelemmel kapcsolatos gyakorlat aktuális kérdései”

című előadását.

Az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Dobos-Balogh Nikoletta

alügyész (Kisvárdai Járási Ügyészség)

„Az összbüntetésbe foglalás és az időbeli hatály kérdése az Alkotmánybíróság és a Kúria gyakorlatának tükrében”,

Dr. Egedi Anita Krisztina

legfőbb ügyészségi ügyész (Büntetőbírósági Ügyek Főosztálya)

„Az összbüntetéssel összefüggő egyes kérdések”,

Dr. Láncki Rajmund János

mb. csoportvezető ügyész (Szolnoki Járási Ügyészség)

Dr. Tihanyi Dániel

alügyész (Szolnoki Járási Ügyészség)

„Elektromos gyalogos”

című előadását.

I/B. Büntető anyagi jogi/Büntető eljárásjogi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Benei Dóra

kirendelt alügyész (Ceglédi Járási Ügyészség)

„Az integritásvizsgálat hazai jellemzői”,

Dr. Hegedűs Károly Tamás

csoportvezető ügyész (Tatabányai Járási Ügyészség)

„A költségvetési csalás bűncselekmény egysége révén felmerülő jogértelmezési kérdések”,

Dr. Némethy Andrea

főügyészségi ügyész (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség)

„Az emberkereskedelem büntetőjogi megítélése, különös tekintettel a kizsákmányolási célzatra (Borsod-Abaúj-Zemplén megyei jellemzők)”

című előadását.

Az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dudás Attiláné dr.

százados, katonai ügyész (Debreceni Regionális Nyomozó Ügyészség)

„Katonai büntetőeljárásra tartozó bűncselekmények nyomozásának tapasztalatai”

Dr. Garzuly Éva

főügyészségi osztályvezető ügyész (Központi Nyomozó Főügyészség)

„A rendőrség hivatásos állományú tagjai által elkövetett hivatali visszaélés büntette bizonyításával kapcsolatos egyes kérdések”

Dr. Mátrai József István

ügyészségi fogalmazó (Kalocsai Járási Ügyészség)

„A korrupciós bűncselekmények minősítési problémái, különös tekintettel a befolyás vásárlására”

című előadását.

II/A. Büntető eljárásjogi/Büntető anyagi jogi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Rimóczy István

vezetőhelyettes ügyész (Nyíregyházi Járási Ügyészség)

Dr. Bancsi Zsolt József

alügyész (Nyíregyházi Járási Ügyészség és Nyírbátori Járási Ügyészség)

„A kötelezővé tett előkészítő ülésben rejlő lehetőségek, különös tekintettel a bíróság előtt folytatott bizonyítási eljárásra”

Dr. Molnár Dóra

alügyész (Orosházi Járási Ügyészség)

Dr. Tihanyi Nóra

alügyész (Szarvasi Járási Ügyészség)

„A mértékes indítvány csapdájában”

Dr. Módos Annamária

ügyész (Debreceni Járási Ügyészség)

„A nyomozás során hozott határozatok ügyészi felülvizsgálatának gyakorlati problémái”

című előadását.

Az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Birta-Toronicza Aliz

alügyész (Nyíregyházi Járási Ügyészség és Kisvárdai Járási Ügyészség)

Dr. Toronicza Gyula

ügyész (Nyíregyházi Járási Ügyészség)

„A bíróság elé állítás alkalmazásának feltételei. Gondolatok a tettenérésről”

Dr. Horváth Bianka

ügyész (Budapesti XI. és XXII. Kerületi Ügyészség)

„Az ügyész, az ő vizuális memóriája, meg az EMI, azaz az elektronikus ügyintézés kihívása”

Dr. Kertész Ágnes

vezető ügyész (Pásztói Járási Ügyészség)

„Az egyezség (konszenzuális) jellege”

című előadását.

II/B. Büntető eljárásjogi/Büntető anyagi jogi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Molnár Krisztina

ügyész (Miskolci Járási Ügyészség)

„Az áldozatok védelmének magyarországi gyakorlata az emberkereskedelem tükrében”

Dr. Pál-Szász Gabriella

alügyész (Debreceni Járási Ügyészség)

Dr. Péter Attila Ferenc
kirendelt ügyész (Hajdú-Bihar Megyei Főügyészség)
„Zár alá vétel elméleti és gyakorlati kérdései”,

Dr. Tóth Zsuzsanna
ügyész (Berettyóújfalui Járási Ügyészség)
„Tanúvallomás megbízhatóságának értékelése a büntetőeljárás során”
című előadását.

Az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Ács Ádám
alügyész (Nagyatádi Járási Ügyészség)
„Az elzárás kiszabásának problematikája”,

Dr. Béda Anikó
ügyész (Nyíregyházi Járási Ügyészség)
Dr. Garai Renáta
tudományos munkatárs (Országos Kriminológiai Intézet)
„Kapcsolati erőszak: a feljelentés elutasítások és nyomozás megszüntetések országos vizsgálatának tapasztalatai”,

Dr. Nagy Eszter
ügyész (Győri Járási Ügyészség)
„Az emberi test, szövetek, biológiai anyagmaradványok bizonyításbeli szerepe és annak problematikája”

című előadását.

III. Büntetés-végrehajtási jogi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Kaszala-Nagy Nikolett
ügyészségi fogalmazó (Kunszentmiklósi Járási Ügyészség)
„Reintegráció ≠ digitális társadalomban való reintegráció?”,

Dr. Kovács Mihály

főügyészségi ügyész (Vas Megyei Főügyészség)

„Változások a feltételes szabadságra bocsátás jogi szabályozásában és gyakorlatában”

Dr. Zséger Barbara Júlia

főügyészségi ügyész (Fővárosi Főügyészség)

„A közérdekű munka végrehajtásának akadályai”

című előadását.

Az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Firkó Zsolt

alügyész (Komlói Járási Ügyészség)

„Az új büntetőeljárási kódex és jogintézmények hatása a büntetés-végrehajtásra, különös tekintettel a fogvatartás rendjére és biztonságára”,

Dr. Hernádi Máté

kirendelt alügyész (Csongrád Megyei Főügyészség)

„Az alapvető jogokat sértő elhelyezési körülmények miatti kártalanítási eljárások „sokszínűsége””

című előadását.

IV. Közérdekvédelmi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Erdődy Gyula

alügyész (Pécsi Járási Ügyészség)

„A helyszíni bírságolás dogmatikai és gyakorlati problémái”,

Félné dr. Gulyás Andrea Ildikó

kirendelt főügyészségi ügyész (Fővárosi Fellebbviteli Főügyészség)

„A felülvizsgálati eljárás új rendje a Pp.-ben – figyelemmel a közigazgatási perekre vonatkozó külön törvényi szabályozásra is”,

Dr. Szalkai Brigitta
főügyészségi ügyész (Komárom-Esztergom Megyei Főügyészség)
„Adatvédelem ügyészi szemmel”

című előadását.

Az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Biró Boglárka
főügyészségi csoportvezető ügyész (Veszprém Megyei Főügyészség)
„„Gondolatok egy célvizsgálat margójára” – avagy a kiskorúak jogainak érvényre juttatása a személyes gondoskodást nyújtó ellátások során”,

Dr. György Enikő
alügyész (Vas Megyei Főügyészség)
„Gondolatok az óvodai nevelésben való részvételi kötelezettség és a tankötelezettség megszegése szabálysértéséről”

című előadását.

V. Idegen nyelvi szekció

Dicséretben részesül, és az ügyészségi intraneten jelentetheti meg

Dr. Bányai Krisztina
főügyészségi ügyész (Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Főügyészség)
„Határokon túlnyúló károkozás környezetvédelmi/természetvédelmi ügyekben
Cross-border Damage in Environmental and Nature Protection Cases”,

Dr. Harmati Judit
alügyész (Debreceni Járási Ügyészség)
„Barnahus – Gyermekház Svédországban
Barnahus – Children's House in Sweden”,

Dr. Pék Richárd Tamás

kirendelt ügyész (Sárbogárdi Járási Ügyészség)

„Terrorizmus elleni harc: trendek, az online terrorista tartalmak és azok hozzáférhetetlenné tétele

Counter-Terrorism: Trends, Online Terrorist Content and the Removal”

című előadását.

KISS ANNA¹

A SÉRTETT AKTÍV LEGITIMÁCIÓJÁNAK MINIMÁLIS SZINTJE AZ EURÓPAI MODELLEK ÉS AZ EU IRÁNYELVEI ALAPJÁN 2.

Az EP állásfoglalása

2018. május 30-án az Európai Parlament (továbbiakban: EP) állásfoglalást adott ki a sértetti irányelv végrehajtásáról. Az állásfoglalásban megállapította, hogy az implementációs határidő lejárta után csaknem két évvel (2017 szeptemberéig) a 27 tagállam közül csak 23 ültette át nemzeti jogrendjébe az áldozatok jogairól szóló irányelvet. Az Európai Bizottság (továbbiakban: Bizottság) több (összesen 16) kötelezettségszegési eljárást indított a mulasztó tagállamokkal szemben.

Az EP állásfoglalásának fontos része az a megállapítás, miszerint – a sértetti irányelv célkitűzése ellenére – a bűncselekmények áldozatai az egyes tagállamokban továbbra is eltérő bánásmódban részesülnek. Bár a tagállamok többsége igyekezett változtatni a sértett eljárási helyzetén, és kitűzött célja volt a sértetti pozíció erősítése, ennek ellenére több hiányosság figyelhető meg. Ezek egy része a felvilágosítási joggal kapcsolatosan áll fenn, ugyanis a sértettek/áldozatok nem ismerik az őket megillető jogokat. Az áldozatok nem kapnak elég információt: ennek legsúlyosabb esete, amikor az állandó lakóhely szerinti tagállamtól eltérő tagállamban követik el ellenük a bűncselekményt.

A tagállamok saját állampolgári sértettjeiket sem tájékoztatják mindenhol megfelelően a büntetőeljárásról és annak kimeneteléről. Sokszor a médiából vagy más külső forrásból értesülnek arról, hogy támadóikat szabadon bocsátották. A sértetti irányelv ugyanakkor kimondja, hogy a hatóság kötelessége az értesítés.

További gondot jelent, hogy a tagállamokban eltérő a sértett fogalma, és több tagállamban szűkebb, mint a kriminológiai értelemben vett áldozaté. A sértetti irányelv ugyanakkor tágabban határozza ezt meg, és az áldozatok mellett a családtagokat is ide sorolja.² A támogatási szolgáltatások terén sincs minden rendben. Ennek hátterében leginkább az áll, hogy a tagállamok egy részében nem működnek jól – van, ahol hiányoznak is – az

1 Dr. Kiss Anna PhD, tudományos főmunkatárs, Országos Kriminológiai Intézet; megbízott oktató, Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Kar

2 Lásd a sértetti fogalom meghatározásáról! BÉKÉS Ádám: „A mostohagyerek álma – lehet-e önálló eljárásjogi sértett-fogalom?” Acta Universitatis Szegediensis : acta juridica et politica, 2018. 137–152.

áldozatsegítő szolgáltatások. Ahol létezik ez a rendszer, ott sem összehangolt a működése regionális, nemzeti vagy nemzetközi téren.

A különleges bánásmód terén is sok hiányosságra mutat rá az EP, többek között arra, hogy nincs elég menedékhely, valamint az egészségügyi dolgozók nem kapnak képzést, miképpen bánjanak a különféle erőszak áldozataival. Több tagállamban be sem iktatták a különleges bánásmód szabályait.

Az alacsony feljelentési hajlandóságra szintén figyelmeztet az EP, ami az EU-ban továbbra is rendszer szintű probléma.

Az EP arra is felhívja a tagállamok figyelmét, hogy vannak bűncselekmények, melyeket nem minden uniós ország büntet. A zaklatás például 7 tagállam Btk.-jából hiányzik.

Az EP kiemeli továbbá, hogy a tagállamok nagy részében teljes körű tájékoztatás csupán egyetlen nyelven áll rendelkezésre, és ez megnehezíti a külföldi áldozatok számára a másik tagállamban történő védelmet.

Az EP az állásfoglalásban bírálja a Bizottságot, mivel az áldozatok jogairól szóló irányelv végrehajtásáról 2017 novemberéig kellett volna benyújtania a jelentését a Parlamentnek és a Tanácsnak. E kötelezettség alapja az irányelv 29. cikke. Ugyanakkor a tagállamok egy része is elmulasztotta³ elküldeni a sértetti irányelv implementációjával kapcsolatos adatokat a Bizottságnak, hogy ezzel elősegítsék az irányelv végrehajtásáról készített értékelést.⁴

A sértett eljárási helyzetére vonatkozó hazai szabályozás

A büntetőeljárás reformnál a jogalkotó fokozottabban figyelembe vette a sértett érdekeit, így a korábban kivívott jogok mellett igyekezett egyéb olyan feltételeket is megteremteni, amelyek lehetővé teszik, hogy a sértettek a büntetőeljárásban az egyéni jellemzőiken alapuló megkülönböztetett bánásmódban részesülhessenek.

A sértett jogainak folyamatos bővítése nem véletlen. Maga a jogalkotó is felismerte, hogy a büntető igazságszolgáltatás nem korlátozódhat a terhelt büntetőjogi felelősségének meg-

3 Itt követhető, hogy melyik tagállam milyen intézkedést tett (nem tett) a sértetti irányelv végrehajtása érdekében: https://www.ejn-crimjust.europa.eu/ejn/EJN_Library_StatusOfImpByCat.aspx?CategoryId=111 (Last reviewed on 26 February 2018 by EJN Secretariat)

4 Korábban az Európai Unió Tanácsának 2001. évi Kerethatározatát sem sikerült minden tagállamban érvényre juttatni. Lásd erről! Project Victims in Europe. Implementation of the EU Framework Decision on the standing of victims in the criminal proceedings in the Member States of the European Union. www.apav.pt; RÓTH Erika: *A sértett helyzete a büntetőeljárásban az Európai Unió elvárásainak tükrében*. Miskolci Jogi Szemle, 2011. Különszám, 155–167.

állapítására, hanem szükségképpen reflektálnia kell egyéb szempontokra is, mint például a sértettnek okozott kár valamilyen formában történő jóvátételére, továbbá a sértett eljárás belüli akarati autonómiájának erősítésére.⁵ Nagyon fontos figyelembe venni azt is, hogy a sértetti jogok bővítése nem történhet a terhelti jogok hátrányára.

A sértetti jogok szempontjából a 2018-ban hatályba lépő büntetőeljárás kódex új rendelkezése, hogy a sértett a korábbiaktól eltérően lehetőséget kapott: egyrésztől nyilatkozzon, kívánja-e a terhelt bűnösségének megállapítását, kéri-e a terhelt megbüntetését, másrésztől pedig a jogalkotó lehetővé tette a számára azt is, hogy az őt ért sérelmeket előadhassa. Utóbbihoz tartozik, hogy joga van nyilatkozni arról, vajon a bűncselekmény következtében milyen testi, lelki sérelmet szenvedett, milyen vagyoni hátrány érte. Ez utóbbi lehetőség gyökere abból a felismerésből fakad, miszerint azzal, hogy meghallgatják a bűncselekmény áldozatát, jobban fel fogja tudni dolgozni a történeteket.

Úgy tűnik viszont, hogy ez az új jogosítvány csupán gesztus volt a jogalkotó részéről, ugyanis nem tisztázta pontosan, milyen helyet szán e sajátos nyilatkozattételnek a bizonyítási eljárás folyamatában.

További pozitív változtatás, hogy a sértett jóvátételi igénye is nagyobb szerepet kap az eljárásban, és jogának érvényesítése is könnyebb. Ezt segíti például az a szabály, miszerint a legtöbb feltételes ügyészi felfüggesztés esetén a terhelt számára magatartási szabályként elő kell írni vagy a kár megtérítését, vagy az eredeti állapot helyreállítását.

Mivel a sértett ezentúl több jogot kap a büntetőeljárásban, egyúttal azt is lehetővé kell tenni számára, hogy e jogok érvényesítése, a nyitva álló lehetőségek igénybevétele ne kötelezettsége, csupán joga legyen, amivel élhet. Dönthet úgy is, hogy lemond ezekről. Így a kieroszakolt jogérvényesítés helyett a Be. – a kímélet szempontjait figyelembe véve – a sértett belátására bízta, milyen jogokkal él, és az eljárás folyamán bármikor lemondhat ezek gyakorlásáról. Ha lemond, akkor ettől kezdve nem sértettként, hanem többnyire „csak” tanúként vesz részt a büntetőeljárásban – így bár sértetti jogokkal már nem rendelkezik, de a bizonyítási eljárásban részt kell vennie, ugyanis tanúként ekkor is kihallgatható, tanúzási kötelezettségei tehát megmaradnak. Ez azt is jelenti, hogy az eljárási cselekményeken részt kell vennie, kivéve, ha ezt a törvény nem engedi meg, továbbá, a szakértői vizsgálatok esetében a tűrési kötelezettsége megmarad. Ha a sértett lemond a jogairól, akkor polgári jogi igényt sem terjeszthet elő, kivéve, ha korábban, a joglemondás előtt ezt sértettként már megtette. A sértetti jogokról történő lemondás esetén a polgári jogi igényről való későbbi rendelkezési jogát elveszíti. A sértett a lemondási nyilatkozatot viszont bármikor visszavonhatja, de „elmulasztott jogai”-val utóbb már nem élhet, jogai csak a lemondás visszavonásának időpontjától kezdve „élednek fel” (ex nunc hatály).

5 BÉRCES Viktor: *A sértett magatartásának büntetőjogi relevanciájáról: beleegyezés, közrehatás, utólagos hozzájárulás*. Büntetőjogi Szemle, 2017. 6. évf. 2. sz. 53.

Érdekes kérdést vett fel a sértett jogutódlása. A sértett halála esetén helyébe egy hónapon belül hozzátartozója, törvényes képviselője vagy eltartottja léphet. Nem természetes sértett esetén a megszűnt jogi személy sértett helyébe egy hónapon belül a jogutódja léphet.

A jogutódlás több fellépésre jogosult esetén úgy történik, hogy az érintettek megegyezhetnek, és kijelölhetik maguk közül a sértettet megillető jogokat. Megegyezés hiányában a sértett jogait az gyakorolja, aki elsőként fellépett.

A jogutód gyakorolhatja a sértettet megillető jogokat, vagyis az eljárási cselekményeken részt vehet (jelenléti jog), különböző eljárási cselekményekre tehet indítványokat, észrevételeket, kérdéses stb. jog illeti meg.

A jogutód is lehet magánvádló és pótmagánvádló, de kérdés, hogy vajon magánfél lehet-e. Utóbbi eldöntése nem annyira egyszerű, hiszen a Be. erre a kérdésre nem ad egyértelmű választ.

A jogutódot kötelezettségek is terhelik, mint pl. lakcím- (tartózkodásihely-) bejelentési kötelezettség, továbbá ezek megváltozása esetén új elérhetőségét közölnie kell.

Az új Be.-ben a jogalkotó megteremtette a különleges bánásmódot igénylő személyek csoportját, és ennek létrehozásával együtt plusz garanciákat is adott (nem csak) a sértetteknek. Egyfajta sérülékeny csoportokról van itt szó, de ez a név nem jelenik meg a törvényben, hanem a jogalkotó úgy szabályozza az erre a körre vonatkozó normákat, hogy a különleges bánásmód biztosításának külön fejezetet szentel. Így az egyéniesítés tényleges érvényesülése biztosítottá válik, legalábbis ezt ígéri a jogalkotó.

A különleges bánásmódra vonatkozó szabályok a régi Be.-ben is helyet kaptak, mivel az EU irányelvben kitűzött határidő lejárt, mire elkészült az új Be. Így a jogalkotó 2015-ben kénytelen volt a régi Be.-be beépíteni azokat a szabályokat, amelyeket az EU irányelv elvart a tagállamoktól.⁶ Az új (hatályos) Be.-ben pedig az eddigi, szétszórt elhelyezéssel szemben, önálló fejezetet kapnak ezek a normák.

Új a szabályozás a polgári jogi igénnyel kapcsolatban, melynek célja nem annyira a sértetti irányelvnek való megfelelés, hanem sokkal inkább a büntetőeljárás és a polgári peres eljárás összhangjának megteremtése.

Nem változtak a közvetítői eljárás tekintetében a különös feltételek. Változott ugyanakkor, hogy a közvetítői eljárásra nemcsak elterelés esetében van lehetőség, hanem elér-

6 Lásd erre! LENCSE Balázs: *A büntetőeljárás törvény egyes sértettekre vonatkozó rendelkezéseinek módosítása az Európai Unió áldozatvédelmi irányelvének tükrében*. Büntetőjogi Szemle, 2016. 1-2. szám, 50–61.; SCHWEIGHARDT Zsanett: *A sértetti érdekek érvényesítésének jogi lehetőségei a 2012/29/EU áldozatvédelmi irányelv tükrében*. https://jogero.hu/publikaciok/dr-schweighardt-zsanett-a-sertetti-erdekek-ervenyesitesenek-jogi-lehetosegei-a-201229eu-aldozatvedelmi-iranyelv-tukreben/#_ftn16

hetővé vált az ún. megállapodásos eljárás keretében is. Ez pedig azt jelenti: ha a terhelt súlyosabb bűncselekményt követett el, akkor is gyakorolhat jóvátételt. Ennek „jutalma” a megállapodásban foglalt és számára kedvezőbb büntetés.

Az új Be. célja, hogy az ügyészség éljen az elterelés intézményeivel, ezt a törvény úgy próbálja ösztönözni, hogy egyfajta adminisztratív terhet telepít a közvetítői eljárás megtagadása esetére. Ha a gyanúsított vagy a sértett indítványozza a közvetítői eljárás lefolytatását, vagy előre nyilatkoznak hozzájárulásukról, akkor az ügyészségnek abban az esetben is határozatot kell hoznia, ha az elterelés egyéb feltételei nem állnak fenn. Az Indokolás szerint, ha „a közvetítői eljárás feltételei azért nem állnak fenn, mert a nyilatkozó féllel szemben a másik fél még nem nyilatkozott, úgy az ügyészség nem tagadhatja meg a kért eljárást, hanem előbb be kell szerezni a hiányzó nyilatkozatot és csak ezután határozhat a megtagadásról. Hasonló a helyzet abban az esetben is, ha gyanúsított az eljárásban még nem vesz részt, ezért őt nem lehet nyilatkoztatni, ilyenkor az ügyészség csak a gyanúsított belépését követően szerzi be a nyilatkozatát és a dönt a közvetítői eljárás kérdésében.”

A közvetítői eljárás és a feltételes ügyészi felfüggesztés egymást követő alkalmazását nem engedi meg az új Be. Egyrészt itt két önálló elterelő intézményről van szó; mindkettő a bűncselekmény jellegéhez és a terhelt személyéhez köthető. Vagy az egyiket, vagy a másikat alkalmazza az ügyészség. Másrészt pedig ellentétes lenne a két intézmény céljával, ha az egyik sikertelen alkalmazása esetén a terhelt újabb lehetőséget kapna az eljárás elterelésére.

A fentiekből látható tehát, hogy a hazai Be. már 2015-ben igyekezett megfelelni a sértetti irányelv elvárásainak, az ezt követő büntetőeljárás reform pedig tovább erősítette a sértett szerepét, legalábbis a törvényben biztosított jogok tekintetében. Hogy vajon a hétköznapi jogalkalmazásban is így van-e, azt csak egy mindenre kiterjedő kutatás tudná eldönteni. Minden jog annyit ér, amennyi megvalósul belőle, vagy ahogyan Vera Jourová fogalmazott a 2017. évi Áldozatok Napján: „A jogok ... nem elégségesek, ha azokat a gyakorlatban nem biztosítják”⁷

⁷ https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/hu/STATEMENT_17_311

VÁLOGATÁS A SZAKIRODALOMBÓL¹

Büntetőjog, büntetőeljárás jog

Belovics Ervin – Molnár Gábor Miklós – Sinku Pál: *Büntetőjog II. – Különös Rész.* (Hetedik, hatályosított kiadás), HVG-ORAC, Budapest, 2019 (megjelenés alatt)

Belovics Ervin – Tóth Mihály: *Büntető eljárásjog – Az új büntetőeljárás törvény (2017. évi XC. törvény) tankönyve.* (Negyedik, aktualizált kiadás), HVG-ORAC, Budapest, 2019

Karsai Krisztina (szerk.): *Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvhöz: Nagykommentár a Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvényhez (2019).* Wolters Kluwer, Budapest, 2019

Szabó Judit: *Speciális prevenció és dezisztencia.* OKRI, Budapest, 2019

Polgári jog, polgári eljárásjog, munkajog, alkotmányjog

Fejes Péter – Sárközy Tamás – Szekeres Diána – Tóth Nikolett: *A magyar sport jogi szabályozása: Az első magyar sportjogi egyetemi tankönyv.* HVG-ORAC, Budapest, 2019

Kozma Anna – Lőrincz György – Pál Lajos: *A Munka Törvénykönyvének magyarázata.* A CD-mellékleten 86 szerkeszthető munkajogi iratmintával, HVG-ORAC, Budapest, 2019 (megjelenés alatt)

Sajó András – Uitz Renáta: *A szabadság alkotmánya: Bevezetés a jogi alkotmányosságba.* HVG-ORAC, Budapest, 2019

Sólyom László: *Documenta: I. Polgári jog, II. Alkotmányjog, III. Közélet.* HVG-ORAC, Budapest, 2019

¹ Összeállította: Jónás Irén könyvtáros, Országos Kriminológiai Intézet.

Szeibert Orsolya: *Családjog: Családjogi jogszabályok gyakorlati kiegészítésekkel.*
HVG-ORAC, Budapest, 2019

Vékás Lajos: *Fejezetek a magyar magánjogtudomány történetéből.*
HVG-ORAC, Budapest, 2019

BATIZ KRISZTIÁN¹

AZ AKARATSZABADSÁG KÉRDÉSÉNEK BÜNTETŐJOGI JELENTŐSÉGE²

Az akaratszabadság összefüggése az uralkodó bűncselekmény-fogalmi elemekkel

Vajon van-e szabad akarat? Indeterminizmusról vagy determinizmusról beszélhetünk? Esetleg valamiről a kettő között? Ezen kérdések megoldásai, valamint az ezen kérdésekre adott válaszok (melyek nem feltétlen esnek egybe) életünk szinte minden területére kihatással lehetnek, mivel magatartásunk legalapvetőbb vonatkozásait érintik. Más szemmel tekinthetünk interperszonális kapcsolatainkra (legyen szó szülő-gyermek viszonyról, barátságról, párkapcsolatról vagy bármely egyéb formáról), erkölcsiségünkre, „hősiességünkre” és így tovább. A szemléletváltás pedig, ahogyan arról szó fog esni, *eltérő magatartásokat eredményezhet*.

Az említett kérdés alól így a büntetőjog sem mentes,³ sőt: dogmatikai rendszerünk arra épül, hogy szabad akarattal rendelkezünk⁴. Ahogyan Nagy Ferenc kimondja tankönyvében: „Ma tehát az az általánosan elfogadott elképzelés, hogy az ember számára van alapvető választási lehetőség és szabad döntési mező, a társadalmi valóságban az emberek önmagukat indetermináltként élik meg, fogják fel és kezelik.”⁵ Elméleti síkon tehát, *a dogmatikai rendszer felépítése szempontjából* mindenképpen jelentőséggel bír a szabad akarat kérdése. Ezzel egyező véleményt vall Sipos Ferenc⁶, Békés Imre⁷, Filó Mihály és Nemes András⁸ is.

1 Egyetemi hallgató, Szegedi Tudományegyetem ÁJK

2 A tanulmány a 2019. évi OTDK-n díjazott dolgozat szerkesztett és rövidített változata.

3 „Jóllehet az akaratszabadság problémáját nem a büntetőjog-tudomány feladata megoldani, de kénytelen e vitakérdésben állást foglalni.” Lásd! NAGY Ferenc: *A büntetőjogi bűnösség fogalmi irányzatairól*. In: Jogelméleti Szemle, 2017/1. szám 106.

4 Pl. lásd! BIHARI Mihály: *A felelősség jogelméleti kérdései*. In: Asztalos László – Gönczöl Katalin (szerk.): *Felelősség és sankció a jogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1980. 45.

5 NAGY Ferenc (2014): *Anyagi büntetőjog, Általános rész I.*, Iurisperitus Kiadó, Szeged, 2014. 83.

6 „A probléma jelentős, kihat az egész büntető dogmatikára. Egyik vagy másik fogalmat alapul véve a ráépített dogmatikai rendszert is újra kell strukturálnunk, hisz e nélkül statikai problémák jelentkeznének.” [SIPOS Ferenc (2011)]

7 BÉKÉS Imre (1974): *A gondatlanság a büntetőjogban*, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1974, 9.

8 FILÓ Mihály – NEMES András: *Determinizmus és indeterminizmus Balogh Jenő munkásságában*. In: Jogtör-

Az eddigi tudományos eredmények negatív képet vetítenek előre. Valóban csak „gépek” lennének, melyeket kedvükre ráncigálnak különböző erők? Felettébb valószínűnek látszik, hogy a természeti törvényszerűségek elől mi sem bújhatunk el, melyek génjeink és környezetünk szűrőjén keresztül létrehozzák az egyetlen lehetséges végkifejletet. Más megfogalmazásban: a genetika és a külső impulzusok képezik azon statikus és dinamikus alapokat, melyeken keresztül a természeti törvényszerűségek szabályai szerint érvényesülő hatások „áramlanak” döntést konstruálva. (Mintha egy komplex gépezetbe bedobnánk a különböző összetevőket, melyek annak bonyolult és szövevényes alkotórészei között cikázva, végül kiadnák a végeredményt: egy döntést.) Agyunk mechanisztikus működése egyre inkább bizonyítottnak látszik. Ennek ellenére, véleményem szerint, túlzás lenne azt állítani, hogy eleget tudunk ahhoz, hogy biztos ítéletet mondhassunk arról: létezik-e szabad akarat. Az egyik legnagyobb probléma, hogy mi úgy éljük meg, mintha létezne. Érthető, hogy a legtöbbször riasztja is az esetleges hiánya.⁹ Nem szeretünk kiszolgáltatottak lenni, még akkor sem, ha ez egy eleddig ismeretlen jellegű kiszolgáltatottság lenne.

Még komolyabb problémát jelent, hogy ha nem létezik szabad akarat, akkor az élet számos aspektusa, aminek eddig értéket tulajdonítottunk (az erkölcs, a barátságok, a párkapcsolatok, a „hőstettek” stb.), elveszthetik tartalmukat, kiüresedhetnek. Már Kant is kimondta:¹⁰ a *kellből* következik, hogy *lehet*. Azaz, ha valamit morális kötelességünk megtenni, akkor ennek azt kell jelentenie, hogy lehetőségünk is van megtenni. Tehát ha a determinista felfogás helyessége bebizonyosodik, akkor az egész moralitást elfelejthetjük a ma ismert formájában.

Fontos azonban leszögezni, hogy a determinizmus nem azt jelenti, hogy magatartásunknak nincs semmilyen hatása mások életére és a sajátunkra, csupán azt, hogy döntéseinket nem szabadon hozzuk meg, hanem azok összetett oksági láncolatok egyértelmű eredményei. Emiatt nagyon is sok tényező befolyásolhatja őket. Így a jog nem veszítené el szerepét a társadalom kisebb-nagyobb mértékű irányításában, pusztán máshogy kellene tekintenünk rá. Az mindenestre nyilvánvalóan téves irány lenne, ha a társadalom lemondana a különböző jutalmazási és szankcionálási megoldásokról, mivel a hasznos magatartásokat ösztönözni kell, a károsakat pedig elkerülni.

Nem állíthatjuk, hogy nincs szabad akarat, hiába mutatkozik az a valószínűbb eshetőségnek (tapasztalásunk ellenére). Azonban mivel mai büntetőjogunk indeterminista alapokon áll, megkísérlem revideálni a bűncselekmény jelenleg alkalmazott fogalmát azon

téneti szemle, 2016/1. szám, 9.

9 NICHOLS, Shaun: *Bound: Essays on free will and responsibility*. Oxford University Press, Oxford, 2015. 1.

10 KANT, Immanuel: *Critique of pure reason*. (Fordította: Paul Guyer – Allen W. Wood), Cambridge University Press, Cambridge, 1998. 540.

hipotézisből kiindulva, hogy nincs szabad akarat, ezért determinista alapokon nyugvó rendszert kell kiépíteni.

Az ehhez általam felhasznált, Tokaji Géza és Nagy Ferenc által kimunkált tudományos bűncselekmény-fogalom a következő – egymásra épülő – összetevőkből áll: a bűncselekmény olyan *cselekmény*, amely *tényállásszerű (diszpozíciószerű), büntetőjog-ellenes és bűnös*.¹¹

Cselekmény

A szegedi büntetőjogi iskola által használt redukált cselekményfogalom szerint a cselekménynek megkülönböztetjük az objektív és a szubjektív oldalát.¹² Előbbit hatóképességnek¹³, míg utóbbit akaratlagosságnak nevezzük. A hatóképesség abból a szempontból jelentős, hogy a magatartás a tényleges hatása vagy az annak létrehozására való alkalmassága (az ún. potenciális hatóképessége) folytán nyilvánul meg a külvilágban és válhat büntetőjogilag relevánssá. Az akaratlagosság a magatartás és kifejtője közötti akarat viszony,¹⁴ melybe nem értjük bele az akarat tartalmát (mivel az a bűnösség körében nyer értékelést). Nagy Ferenc továbbá leszögezi, hogy cselekménynek csak az emberi magatartás minősülhet.¹⁵

A cselekményfogalom alkotórészei közül témánk szempontjából az akaratlagosság kérdése érdemel vizsgálatot. Ez definiálható akként, mint azon állapot, amikor a magatartás a tudati vezérlőmechanizmusok által irányítottan valósul meg. Azonban nem egyértelmű a tudat szerepe a döntések meghozatalában, így a cselekmények kifejtésében. Erős bizonyítékok alapozzák meg azon nézetet, miszerint a tudat csak leköveti a már (általunk még nem kielégítően ismert folyamatok eredményeként) meghozott döntést. Így maga a „tudati vezérlőmechanizmus” kifejezés is téves irányba mozdíthatja a cselekményfogalom szubjektív elemének helyességét. Ami biztos, hogy cselekményeink a *központi idegrendszer által és azon keresztül* manifesztálódhatnak, így felmerül: talán helyesebb lenne ezen irányból

11 NAGY Ferenc (2014) 143. Előzménye: „Mai véleményünk szerint bűncselekmény az olyan a) cselekmény, amely b) társadalomra veszélyes, c) bűnös (felróható) és amelyet d) a törvény diszpozíciószerűvé nyilvánítva büntetéssel fenyeget.” Lásd! TOKAJI Géza: *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntetőjogban*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1984. 11.

12 TOKAJI Géza (1984) 98.

13 Uo. 100.

14 Uo. 101., NAGY Ferenc (2014) 148.

15 NAGY Ferenc (2014) 147.

megközelíteni a kérdést és a tudat szerepét kihagyni a fogalomból. Ez azt eredményezné, hogy pl. az elájulás következtében való mozgások (pl. egy kirakat üvegének esés, ami emiatt betörik) továbbra sem minősülnének cselekményeknek, ezzel szemben pl. az alvás közben végzett és a reflexjellegű mozgások igen. Ilyenkor a bűnösség körében nyílik lehetőség a felelősség kizárására. Ez annyiból aggályos, hogy pl. az ilyen cselekmények ellen helye lehet jogos védelemnek a végszükség helyett. Tehát ugyan a *központi idegrendszeri irányítottságra* való váltással összességében nem „vesztenénk”, csupán bizonyos esetekben (mikor a jelenlegi rendszer szerint a tudati meghatározottság fennállásának hiánya kizárja már a cselekményt is) későbbre, a bűnösség körébe tolnánk a büntetőjogi felelősség kizárását; ez a fogalmi változtatás csak akkor megengedhető, ha egyértelműen bebizonyosodott a tudati vezéreltség hiánya, mivel a büntetőjogi felelősség cselekmény szintjén való kiterjesztésével jár.

Érdekes problémát vet fel a *kényszer* dogmatikai kategóriája, amelynek jelenlegi rendszerünk elsősorban a bűnösség körében tulajdonít jelentőséget, de a cselekményfogalom szempontjából is figyelembe kell venni. A mostani dogmatikában a vis absoluta-ként ható kényszer kizárja a cselekmény szubjektív oldalát, az akaratlagosságot. Ez azért van, mivel abból indulunk ki, hogy ilyenkor nem beszélhetünk a kényszerített személy tényleges akaratáról, hiszen ő akár teljesen mást „szeretne”, de pusztán a kényszerítő személy eszközként funkcionál. Vis absoluta-n csak az abszolút fizikai kényszert kell értenünk (az akaratot hajlító fizikai kényszer és a fenyegetés pedig vis compulsiva-nak minősül).¹⁶ Erre példa: ha nekilöknek minket egy kirakatnak és az betörik, vagy ha erőszakkal vezetik a kezünket egy aláírás során. Jól látható, hogy ilyenkor valóban nem áll fenn olyan akarat viszony, amely az adott magatartásra irányulna, így a cselekmény valóban kizárt.

A fenyegetés kapcsán pedig, ahogy Deák Zoltán írja: „A fenyegetés ... mindig kevesebb, mint az ellenállhatatlan erő, hiszen fenyegetés esetén az érintett személynek egyrészt megvan a lehetősége döntést hozni, másrészt lehetősége van a saját akaratelhatározásának megfelelő magatartás tanúsítására.”¹⁷

Az itt leírtak azonban indeterminista rendszerben érvényesülhetnek csak igazán. Ha lemondunk a szabad akarat koncepciójáról, akkor át kell értékelnünk az elhangzottakat. Determinista rendszerben ugyanis véleményem szerint mind relatív fizikai kényszer, mind pedig fenyegetés hatására előállhat az az eset, amikor egyszerűen képtelenek vagyunk más magatartás tanúsítására, mint amire kényszerítenek minket, hiába hatnak e magatartás

16 DEÁK Zoltán: *A kényszer, az erőszak és a fenyegetés fogalma és jelentősége a magyar büntetőjogban*. 2017. 29.

17 Uo. 21.

ellen más irányú impulzusok (pl. egy szeretett személy életének veszélyeztetésével fenyegető személy magatartása kiválthat ilyen kényszert). Ilyen esetekben nemcsak „hajlítódik” az akaratunk, nemcsak befolyásolva vagyunk abba az irányba, hogy fejtjük ki a kényszerítő által kívánt cselekményt, hanem ténylegesen nem tudunk más döntést hozni, mivel ilyenkor az adott külső körülmény olyan okozati viszonyokat indít el, amelyek egyszerűen elsöpörnek minden más irányból érkező, eltérő döntést „előidézni igyekvő” behatást, nem engednek elegendő teret nekik.

Éppen ezért jogos felvetés lenne, hogy ennyi erővel determinista felfogás esetén a kényszer dogmatikai kategóriája mint olyan is értelmét veszti, hiszen ha nincs szabad akaratunk, akkor lényegében minden tényező, amely meghatározza döntéseinket, kényszerítő erővel hat. Azonban nem ilyen egyszerű a helyzet, mivel egyrészt vannak olyan kényszerek, amelyek kizárják már az (általam módosított fogalmú) cselekményt is (nevezhetnénk ezeket az újraértelmezett vis absoluta-nak), másrészt pedig speciális büntetőjogi jelentőséget tulajdoníthatunk annak, ha a kényszer más személy irányából érkezik (a később leírtak alapján).

Ami a cselekményt kizáró kényszert illeti: ilyen a más személy folytán jelentkező abszolút fizikai kényszer (pl. amikor nekilöknek minket egy kirakatnak, amely betörik), valamint a természeti események által előidézett abszolút fizikai kényszer (pl. amikor földrengés során nekiesünk egy kirakatnak, amely betörik). Látható, hogy a hatásmechanizmus lényegében megegyezik mindkét esetben. Ezeket indokolt megkülönböztetni az egyéb kényszerektől (a genetikai, társadalmi stb. irányból érkezők ugyanis nem ilyenek), és a dogmatikai rendszerben külön kell figyelembe venni.

Ami a másik okot illeti: érezhetően más jellegű az az eset, amikor egy másik személy kényszerít minket valamire, mint amikor más irányokból jelentkező okok folytán kényszerülünk meghozni egy döntést. A jognak nem érdeke ezt engednie (gondoljunk csak pl. a kényszerítés bűncselekményére).

Tényállásszerűség (diszpozíciószerűség)

A bűncselekmény tudományos fogalmában a cselekményre épülő következő szint a tényállásszerűség (diszpozíciószerűség) kategóriája. Azért fontos ennek fennállta, mert a jogállami büntetőjogban elengedhetetlen *nullum crimen sine lege* és *nulla poena sine lege* elvek nem teszik lehetővé olyan cselekmény miatt a büntetőjogi felelősségre vonást, amely nem ütközik a Btk. valamely tényállásába. Tehát bűncselekménynek csak olyan cselekmény minősülhet, amelyet az elkövetése előtt a törvény büntetni rendelt.¹⁸

18 NAGY Ferenc (2014) 150.

Értelemszerűen a tényállásszerűség ugyanúgy elengedhetetlen fogalmi eleme a bűncselekménynek, mint a másik három kategória, témánk szempontjából azonban nem bír túlzott relevanciával. Még a szubjektív tényállási elemek sem, mivel a szándékosság és a gondatlanság (amelyek a bűnösség körében is megjelennek), valamint a motívum és a célzat, ugyanúgy értelmezhetőek maradnak determinista felfogás esetén is. Valamelyest kivételt jelent a hanyag gondatlanság kategóriája, de erről a továbbiakban még szó lesz.

Büntetőjog-ellenesség

A harmadik szint a büntetőjog-ellenesség kategóriája, amely az alábbi összetevőkből épül fel:

- tényállásszerűség,
- formális jogellenesség,
- materiális (anyagi) jogellenesség (társadalomra veszélyesség),
- jogellenességet kizáró okok hiánya.

A tényállásszerűséghez hasonlóan, a büntetőjog-ellenesség sem jelentős a szabad akarat kérdésének szempontjából. Elemeinek értelmezésére nincs lényeges kihatással a determinizmus-indeterminizmus vitában elfoglalt álláspontom.

Bűnösség

A bűncselekmény-fogalom utolsó építőköve a bűnösség kategóriája. Alapvetően megkülönböztethetjük a perjogi (processzuális) és az anyagi jogi értelemben vett bűnösséget.¹⁹ Előbbi annak kimondása, hogy a vád tárgyává tett cselekmény bűncselekmény, amit a vádlott követetett el bűnösen, és nem állnak fenn büntethetőséget kizáró vagy megszüntető körülmények. Ez magában foglalja az anyagi jogi értelemben vett bűnösséget is, melynek két központi alakzata a szándékosság és a gondatlanság, azonban e két elemen kívül egyebet is tartalmaz. Bűnösségen most csak az anyagi jogi értelemben vett bűnösséget értem, mivel az tartozik a bűncselekmény fogalmába,²⁰ nem pedig a perjogi formája.

19 BALOGH Ágnes – TÓTH Mihály: *Magyar büntetőjog, Általános rész*. Osiris Kiadó, Budapest, 2015. 90.

20 A szegedi büntetőjogi iskola bűncselekmény-fogalma annyiból félrevezető, hogy a bűnösséget magára a cselekményre vonatkoztatja, holott az nem, csupán a kifejtője lehet bűnös.

A bűnösség Nagy Ferenc alapján: felróható pszichés viszony az elkövető és a társadalomra veszélyes cselekménye, illetve ennek következményei között. ²¹ Nagy Ferenc alkalmaz egy olyan meghatározást is, amely rávilágít a bűnösség funkciójára: „Büntetőjog-dogmatikai értelemben, a bűnösségben azon ismérvek foglalhatóak össze, amelyekről a tényállásszerű és (büntető)jogellenes cselekmény(ek) személyes beszámítása függ.”²²

A szegedi büntetőjogi iskola az alábbi elemeket tekinti a bűnösség körébe tartozónak:

- *szándékosság vagy gondatlanság,*
- *beszámítási képesség,*
- *megfelelő életkor*
- *elvárhatóság.*

Ezek közül csak a beszámítási képesség, a hanyag gondatlanság és az elvárhatóság kapcsolódik szorosabban a szabad akarat kérdéséhez.

Beszámítási képesség

Ez a bűnösségi összetevő már összefügg az akaratszabadság kérdésével. A kérdés: vajon ez valódi, releváns összefüggés vagy csupán látszat?

A beszámítási képesség két oldalát dolgozta ki a jogtudomány: a felismerési-értékelési képességet és az akarati képességet. Ezek alapján az rendelkezik beszámítási képességgel, aki képes felismerni cselekménye társadalomra veszélyes következményeit, és képes ennek a felismerésnek, illetve az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására.

A teljes beszámítási képességgel rendelkezők és a beszámíthatatlanok mellett van egy köztes kategória is: azok az elkövetők, akik korlátozott beszámítási képességgel rendelkeznek. Ennek főleg a szankciók szempontjából van szerepe: a beszámítási képességgel egyáltalán nem rendelkezők nem büntethetőek, míg a korlátozott beszámítási képességgel bíró elkövetők büntetése korlátlanul enyhíthető. [Beszélhetünk részleges beszámítási képességről is, mely azt fejezi ki, hogy egyes cselekménytípusoknál (teljesen vagy korlátozottan) fennáll, míg másoknál nem.]

21 Hasonló fogalomhoz lásd! VISKI László: *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1959. 24. A két megfogalmazás lényegében megegyezik. Ugyan Viski Lászlóéban kifejezetten szerepel a szándékosság-gondatlanság fogalom pár, de ez ne tévesszen meg minket, hiszen ezek Nagy Ferenc bűnösségfogalmának is magától értetődő, központi elemei. NAGY Ferenc (2014) 249.

22 NAGY Ferenc (2017) 105.

A beszámítási képességet jelenlegi rendszerünkben teljesen csak egy irányból zárhatjuk ki: a kóros elmeállapot által. [Megjegyezvén azt, hogy Deák Zoltán felfogásából kiindulva, az abszolút fizikai kényszer nemcsak a beszámítási képességet, hanem a cselekményt zárja ki, a relatív fizikai kényszer és a fenyegetés pedig csak vis compulsiva, így a Btk. 19. § (1) bekezdésének megfogalmazása nem szerencsés.] Korlátozására viszont a kóros elmeállapot, valamint a kényszer vagy fenyegetés is alkalmas.

A beszámítási képesség alapja tehát az, hogy jelenlegi felfogásunk szerint vannak olyan helyzetek, amikor nem vagyunk képesek felismerni: mik lehetnek cselekményünk következményei (ez nem keverendő össze a tévedéssel, ugyanis ott képesek lennénk megfelelő tudattartalmat kialakítani, de arra valamiért nem kerül sor), illetve nem tudunk ennek, illetve az akaratunknak megfelelő magatartást tanúsítani. A felismerési-értékelési képességet csak a kóros elmeállapot korlátozhatja (értve ez alatt a kizárást is), míg az akaratot a kóros elmeállapot (mint belső eredetű ok) és a kényszer vagy fenyegetés (mint külső eredetű okok) egyaránt.

Ami különösen érdekes, az az a megfogalmazás, miszerint az elkövető nem képes az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására. Félrevezetőnek hat ez a megközelítés, mivel ilyenkor igazából arról van szó, hogy az elkövető alaptól, ha nem állna fenn az említett ok, valami mást akart volna, nem azt, amit végül is akart. Az, hogy valaki „nem képes az akaratának megfelelő magatartás tanúsítására” lényegében a pszichológiai akaratszabadság fennállásának tagadása az aktuális eset vonatkozásában. De itt nem erről van szó, hanem inkább arról, hogy az elkövető akarat-elhatározásához vezető folyamatot valamilyen belső (kóros elmeállapot) vagy külső (kényszer vagy fenyegetés) ok eltérítette az alapiránytól. Így végül nem arra irányul az *akarata*, amire egyébként *vágya*. Ez mindenképpen atipikus eset, hiszen a megszokott az, hogy akaratunk arra irányulhat, amit „szeretnénk” is. Az elmentmondás abból származik, hogy a kifejtett cselekményre ilyenkor is *vágyik* az elkövető, csak az a különbség, hogy ha nem állt volna fenn a beszámítási képességet érintő ok, akkor nem erre, hanem *másra vágya* (más lenne kívánatának tárgya).

Egy akaratot hajlító fenyegetés esetén sem éppen aktuális *vágyunk* ellenére cselekszünk csupán azért, mert egyik lehetséges kimenetel sem szimpatikus nekünk. Pl. ha családtagunk megölésével fenyegetnek meg minket, ha nem fejtünk ki egy adott magatartást, akkor lényegében a kisebbik rosszat választjuk, mert félünk: ha nem teljesítjük a követelést, baja esik a családtagunknak. Itt arra *vágyunk*, hogy ez ne történjen meg, ezért arra is „*vágyunk*”, hogy megvalósítsuk a cselekményt, amivel remélhetőleg elkerülhetjük. Nyilván alapvetően nem *vágnánk* arra, hogy kifejtsük a kikényszerített cselekményt, de a fenyegetés torzító hatása miatt már igen. Persze ilyenkor a *vágyat* (vagy Darvai Dénes megfogalmazásában

kívánatot) nem a köznyelvi formájában kell érteni (ahol alapvetően pozitív jelleget tulajdonítanak a vágy tárgyának), hanem csupán valami olyanra kell gondolnunk, amelyre cselekményünket irányozzuk. Kóros elmeállapot és (vis compulsivaként ható) kényszer vagy fenyegetés esetén sem arról van szó, hogy nem vagyunk (teljesen) képesek az akaratunknak megfelelő magatartás tanúsítására, hanem arról, hogy nem az az akaratunk alakult ki, ami normál esetben kialakult volna.

A kérdés, hogy az elhangzottakra hatással van-e, ha elvetjük az akarat szabadságát. A felismerési-értékelési képességet nem érinti a determinizmus, így az akaratni képesség körében kell vizsgálódnunk.

Az egyik megoldás, hogy determinizmus esetén is értelmezhető maradhat az akaratni képesség, de egy kissé megváltozott tartalommal. Itt már azt jelentené, hogy az adott személy képes bizonyos típusú külső determináló hatások nélkül meghozni a döntését; konkrétan ez azt jelenti, hogy nem áll fenn nála más személy által kifejtett (nem abszolút fizikai, hanem relatív fizikai vagy pszichikai) kényszer. Tehát a fogalom normatív eszközökkel való szűkítése történik. (Hogy vajon a kóros elmeállapot itt miért nem szerepel, erről később írok).

A kategória (ugyan kissé megváltoztatott formában való) megtartásának az lenne az alapja, hogy a más által kifejtett kényszer máshogy determinálja a döntéseinket, mint a többi impulzus (a más személy közreműködése miatt). (Az abszolút fizikai kényszeret ez alatt nem értjük, mert az kizárja már a cselekményt is.) Azért kisebb ilyenkor a felelőssége a kényszerített személynek, mert a másik személy nem kényszeríthette volna, ilyen hatásnak nem lett volna szabad fellépnie a jog keretei között. Ebben különbözik a kényszer az egyéb (pl. genetikai) determináló hatásoktól. Felfoghatjuk úgy is, hogy az elkövető felelőségének csökkentését ellensúlyozzuk a kényszerítő személy felelőségének megállapításával (áthelyezzük rá a felelőség adott részét), pl. a közvetett tettesség kategóriájának segítségével. Tehát a kényszernek itt az lenne a beszámítási képességre gyakorolt hatása, hogy helytelenített módon torzítja a döntéshozatal irányát. Nem célszerű figyelmen kívül hagyni ezt a különbséget és ugyanakkora felelőséget róni az elkövetőre.

A másik, általam preferált megoldás: kézenfekvőbb lenne a relatív fizikai és a pszichikai kényszeret a (később ismertetésre kerülő) társadalmi kívánatot kizáró vagy korlátozó okok között szabályozni²³. Ez azt eredményezné, hogy a beszámítási képességből csupán a felismerési-értékelési képesség maradna meg mint bűnösségi elem.

²³ A szegedi büntetőjogi iskolával egyetértésben (megjegyezvén, hogy ott elvárhatóságot kizáró vagy korlátozó okokról van szó). Lásd! NAGY Ferenc (2014) 267.

Ha az első megoldást is választanánk, a kóros elmeállapotot – véleményem szerint – nem indokolt fenntartani az akarati képesség kizárása vagy korlátozása kapcsán determinizmus esetén. Jelenlegi rendszerünkben egyrészt azért fontos, mert csökkenti a „róla tehetést”, így a felelősségre vonás erkölcsi alapját; azonban determinizmus esetén olyan téren, ami ezen kérdés kapcsán lényeges, ontológiai szempontból az ilyen személyek felelőssége nem különbözik bárki másétól (a normál pszichológiai működéssel rendelkező személyek sem tehetnek jobban a cselekményeikről). Másrészt viszont az eltérő alkalmazható szankció miatt is lényeges a kategória. Ez utóbbi szempont mindenképpen fenntartandó determinista rendszerben is, hiszen a kóros elmeállapotú személyeknél más a hatékony válasz, mint az ilyen szempontból normál pszichológiai működéssel rendelkezőknél. Ezért a Btk.-ban szabályozni kellene, hogy ha a kóros elmeállapot a felismerési-értékelési képességet nem is érinti, az ilyen személyekre csak eltérő, számukra megfelelőbb szankció legyen alkalmazható (a jelenlegi kényszergyógykezeléshez hasonlóan).²⁴ De a kóros elmeállapot bűncselekmény-fogalmi funkciója tehát pusztán a felismerési-értékelési képességet kizáró vagy korlátozó okként jelentkezne.

Elvárhatóság

Az elvárhatóság a motivációs hibákkal függ össze. Többek között Viski László is leírta²⁵, hogy a társadalmi elvárás szerint a cselekmények kifejtését megelőzően egyrészt fel kell merülnie az ún. közösségi motívumnak (lényegében figyelembe kell venni, hogy mi a társadalom érdeke), másrészt pedig ennek győznie is kell a motívumok harcában. Ez a bűnösségfogalmi elem amiatt játszik szerepet, mert bizonyos szituációkban nem *várható el* az adott közösségi motívum felmerülése, illetve győzelemre jutása; ezeket az eseteket pedig ki kell venni a bűnös magatartások halmazából, ezért konstruálni kellett egy fogalmat – az elvárhatóságot –, hogy annak hiánya értelmezhető legyen.

Az elvárhatósággal tehát lényegében azt fejezzük ki a bűnösség fogalmában, hogy a társadalom (feltételezetten) kívánta, szerette volna, hogy az elkövető más magatartást tanúsítson, mint amit tanúsított, és mivel mást is választhatott volna, de nem tette, ezért neki morális alapon is felróható a cselekmény. (Nagy Ferenc a felróhatóság kapcsán többek között az alábbiakat írja: „Ez a szemrehányás a mai uralkodó és találó nézet szerint nem az etikai indeterminizmusból levezetett rosszallás az egyéni erkölcsi hibázás miatt, hanem csak tár-

24 Sőt, nem csak az ilyen esetekben, valamint a felismerési-értékelési képesség kizártsága, hanem annak korlátozottsága esetén is indokolt lehet ez a megközelítés (a büntetés korlátlan enyhítésének lehetősége mellett).

25 VISKI László (1959) 52.

sadalmi/szociális helytelenítés a magatartási követelmények elmaradása miatt.”²⁶ Azonban véleményem szerint a társadalom ezen esetekben nem *helyteleníthet* más alapon, csakis erkölcsileg.²⁷ Hiszen a helyes-helytelen ilyen értelemben erkölcsi kategóriák. Tény, hogy a társadalom sajnálkozhat pl. azon, hogy nem volt célszerű az elkövető adott cselekménye, de ezt nem helytelenítésnek nevezném. Ráadásul Darvai Dénes alappal vetette fel, hogy az erkölcs a célszerű magatartások egyfajta általános zsinórmértékként való előírása folytán alakult ki.²⁸) Mindenesetre az előzőekben felvázolt determinista felfogás esetén értelmezhetetlenné válik az elvárhatóság bűnösségfogalmi összetevője ilyen megfogalmazásban, tekintve, hogy az »elvárttal« ellentétes cselekményt kifejtő személy nem dönthetett volna másként az adott körülmények között, mint ahogyan döntött. Hiába lenne *kívánatos* valami a társadalom által, azt nem *várhatják el*, ha egyszerűen úgysem tud ennek az elvárásnak megfelelni az adott személy. Másként fogalmazva: az általam felvázolt rendszerben annak kimondása, hogy »elvárható lett volna, hogy ne úgy cselekedjen«, pont azt bizonyítja a múltra utalva, hogy nem volt elvárható. (A német legfőbb bírói fórum egyik 1952-es indoklása hasonlóképpen foglalkozik a felróhatóság [amit ők a bűnösséggel azonosítanak] és a szabad akarat kapcsolatával: „A büntetés bűnösséget feltételez. A bűnösség felróhatóságot jelent. A bűnösség megállapításával azt jelentjük ki, hogy a tettes a jogtalant választotta, holott dönthetett volna a jogos mellett is.”²⁹)

Ez a gondolatmenet nem jelenti annak figyelmen kívül hagyását, hogy maga a társadalmi elvárás is bizonyos mértékű determináló hatással rendelkezik, amely számításba jön a döntés meghozatala során. De utólag azt vizsgálni, hogy elvárható lett volna-e máshogy cselekedni, mint ahogy tette az adott személy, determinizmus esetén értelmetlen. Így sem hagyjuk figyelmen kívül a társadalmi elvárásokat a büntetőjogi szabályozás szempontjából, mivel azok értékelést nyerhetnek pl. a jogellenesség tudata körében (megjegyezve azt, hogy természetesen a Btk. által védett jogtárgyak nem feltétlenül vannak mindig összhangban a társadalmi értékítélettel). A „közgondolkodás” magatartás-meghatározó szerepe tehát így is adott. A szociális elvárások bizonyos súllyal beépülnek a döntéshozatalba, de ezen túl a legtöbb esetben észszerűtlen lenne vizsgálni őket.

Ugyanakkor a jelenleg elvárhatóságot kizáró okokként megnevezett kategóriába tartozó büntethetőséget kizáró okok szerepe vitathatatlanul fontos. Olyan megoldás kell, amely

26 NAGY Ferenc (2017) 113.

27 Ezt támasztja alá Földvári József „szemrehányhatóság” szóhasználata is. {FÖLDVÁRI József: *Büntetőjog. Általános rész* (Pécsi egyetemi jegyzet), 1974. 169–170., [TOKAJI Géza (1984) 135. nyomán]}

28 DARVAI Dénes: *Az akarat szabadság kérdésének gyakorlati fontossága a büntetőjogban*. Grill Kiadó, Budapest, 1910. 74.

29 FILÓ Mihály – NEMES András (2016) 110.

biztosítja, hogy ne kerüljön a determinista rendszerben értelmezhetetlen elem a bűncselekmény-fogalomba, de ugyanúgy garantálva legyen a felelősségre vonást nem érdemlő cselekmények körének elhatárolása az ellenkező halmaztól. A probléma alapja az, hogy ha lemondunk a szabad akarat ideájáról, akkor elvárhatóság helyett inkább csak kívánalmakról beszélhetünk. Így véleményem szerint ezen irányból célszerű megközelíteni a kérdést.

Az elvárhatóságot kizáró okok esetében lényegében vélelmezzük, hogy a társadalom megértését fejezi ki: „nem baj, hogy elkövetted a bünteti rendelt cselekményt, a körülmények fényében érthető, hogy így döntöttél”. Determinista rendszerben annyival más a helyzet, hogy abból indulunk ki, nem szabadon hozzuk meg a döntéseinket, legalábbis nem olyan értelemben szabadon, ahogy eddig gondoltuk. Ebből az alábbi felfogás következik a jelenleg elvárhatóságot kizáró okokként szabályozott esetekben:

„Tudjuk, hogy az összes bűnelkövetés azért van, mert az adott személy nem dönthetett volna másként az adott körülmények között (és ez alpból nem zavar minket, mert a felelősségük megállapításával az általunk kívánt célt szeretnénk elérni), de ebben az esetben, szemben a többivel, mégsem kívánunk felelősségre vonni, mert szerintünk is érthető érzelmileg, hogy ez a döntés született, és nem célszerű ennek a szankcionálása”.

Az „érzelmileg” kifejezést használtam, mivel a ma ismert moralitás (amelyet egyébként segítségül hívhatnánk magyarázási kísérletünk során) nem tartható fenn determinizmus esetén. Az emocionális jelleg azonban majdnem mindegyik Btk.-ban szabályozott elvárhatóságot kizáró ok esetén fellelhető.

a) A hamis tanúzásnál [Btk. 275. § (1) bekezdés a) pont], a mentő körülmény elhallgatásánál [Btk. 281. § (4) bekezdés a) pont], a bűnpártolás egyes eseteinél [Btk. 282. § (4) bekezdés], az állami elleni bűncselekmény feljelentésének elmulasztásánál [Btk. 263. § (2) bekezdés], valamint a korrupciós bűncselekmény feljelentésének elmulasztásánál [Btk. 300. § (2) bekezdés] a hozzátartozói viszony szerepel elvárhatóságot kizáró okként. Márpedig ennek indoka elsősorban a hozzátartozók közötti tipikusan szorosabb érzelmi kapocs, amely nagyfokú determinációt eredményez a büntetendő cselekmény elkövetése irányába.

b) A Btk. 199. §-ának (3) bekezdése értelmében „nem büntethető (vérfertőzés miatt) a leszármazó, ha a cselekmény elkövetésekor tizennyolcadik életévét nem töltötte be”. Itt ugyan az életkor játssza látszólag a főszerepet, amelyből következtethetnénk arra is, hogy csupán a fiatalabb korrallal rendszerint együtt járó nehezebb döntéshozatal, illetve a hatalmi viszony az ok, de a vérségi kapcsolaton, a felmenő-lemenő viszonyon alapuló érzelmi kapocs is vitathatatlan (ráadásul a hatalmi viszonynak ugyanúgy érzelmi megalapozása és/vagy kihatása is van).

c) Kivétel: Hamis tanúzás esetén annak a javára is fennáll elvárhatóságot kizáró ok, aki a

vallomástételt megtagadhatná, de erre kihallgatása előtt nem figyelmeztették, vagy akinek kihallgatása kizárt [Btk. 275. § (1) bekezdés b)–c) pontok]. Ezen esetekben nem igazán lelhetünk fel érzelmi indokot (azt leszámítva, hogy magának alapvetően nyilván senki sem kíván rosszat), inkább a fair eljárás követelményén és a vallomástételi akadályok meghatározásával védeni kívánt célok megvalósításán alapul a szabályozás. Az általam felvetett érzelmi alapú indokoltság tehát itt többnyire elesik, mivel nem személyek közötti kapcsolatról van szó, hanem kizárólag egy adott illetőről, akinek a javára szolgál a szabályozás.

Azonban árnyalja a képet, ha a Btk.-n túltekintünk és megnézzük a Be. vonatkozó szabályozását, amelyen ezek a rendelkezések alapulnak. Itt már egyértelműen azt látjuk, hogy a vallomástételi akadályok valamilyen konkrét célt szolgálnak. Pl. mikor azt írja a Be. 170. § (1) bekezdésének d) pontja, hogy „nem hallgatható ki tanúként a minősített adatról az, aki a titoktartási kötelezettség alól nem kapott felmentést”, akkor nyilvánvalóan a titoktartási kötelezettséggel érintett minősített adatokat kívánja védeni a jogalkotó. A 170. § (1) bekezdésének a) és b) pontjai pedig az érintett foglalkozást űző személyek munkájának megfelelő ellátásához szükséges bizalmi viszonyt szándékoznak fenntartani.

Jól látszik tehát, hogy a Btk. az ilyen viszonyokban az elkövető mellett szereplő személyek védelmét is biztosítja közvetve. Ettől függetlenül továbbra sem érzelmi alapú elsősorban az alátámasztás, azonban a védendő érdekeket továbbra is fennállónak tekinthetjük. Azaz dönthetünk ezen büntethetőséget kizáró okok fenntartása mellett, de ha meg akarjuk őrizni az emocionális alapú csoportosítás koherenciáját, akkor nem egy csoportban kell szabályoznunk őket az előbb említettekkel.

Megoldást jelenthet pl. a különösrészi jogellenességet kizáró okként való meghatározás, mondjuk a következők szerint: „Nem valósul meg hamis tanúzás, ha az adott személy a vallomástételt megtagadhatta volna, de erre kihallgatása előtt nem figyelmeztették, vagy ha kihallgatása kizárt volt.” Azért is mutatkozik ez célszerűnek, mert ha a hatóság a vallomástételi akadályok megsértésével szerezne információt a kihallgatás során, akkor lényegében jogellenesen tenné ezt. Mivel jogellenesen mozdítanak előre az eljárást, így kézenfekvőnek mutatkozik, ha abból indulunk ki, hogy ha ezt az elkövető azzal akadályozza meg, hogy hamis vallomást tesz, az ne minősüljön jogellenesnek, mert pont a hatósági jogellenességet küszöböli ki vele.

d) A relatív fizikai és a pszichikai kényszerrel célszerűbb lenne szintén az a) és b) pontban felsorolt okok mellett (a jelenlegi rendszerünkben elvárhatóságot kizáró okoknak nevezett csoportban) szabályozni. Itt jegyezném meg azt is, hogy nem csak ezen bűnösségfogalmi elemet kizáró, hanem korlátozó okokként is alkalmazhatóak lennének (amely járhatna a büntetés korlátlan enyhítésével), nagyobb teret engedve a bírói mérlegelésnek.

Az itt leírtak szerint az elvárhatóságot kizáró okok fenntarthatóak lennének más formában akkor is, ha az elvárhatóság fogalmi elemét átalakítanánk. Mivel abból indultam ki, hogy az elvárhatóság egyfajta (feltételezett) össztársadalmi kívánatot fejez ki, de a moralitáson alapuló felróhatóság megtámogatottságával, ezért, ha a determinizmus utóbbi elemet kizárja, akkor megmarad számunkra a *társadalmi kívánat*. Ez az, amelyet az elvárhatóság helyére illeszthetnénk a bűnösség fogalmában, így lehetővé téve az ezt kizáró (vagy korlátozó) okok dogmatikai elhelyezését (ugyanis nyilván értelmezhetetlenek egy adott tényezőt kizáró okok, ha ez a tényező nem is szerepel a fogalomban).

Felvetődik azonban a kérdés, hogy ez a „társadalmi kívánat” nem szerepel-e már a bűncselekmény-fogalom bizonyos korábbi elemeiben, a tényállásszerűségben, illetve a jogellenességben. Hiszen a tényállásszerűség körében körülírja a jogalkotó azokat a magatartásokat, amelyek elkövetését szeretné megakadályozni, ezért megtiltja őket. A jogellenesség pedig tartalmazza a tényállásszerűséget, így a probléma ide is áttevődhet (persze ez csak látszatprobléma, mivel, ha a tényállásszerűség körében ki tudjuk küszöbölni az esetleges ellentmondásokat, akkor azok itt is megoldódnak). Tehát: van-e ilyen szempontból vett lényegi különbség a tényállásszerűség és a társadalmi kívánat között?

A válasz, hogy a társadalmi kívánat nem ugyanaz, mint a tényállásszerűség, hanem pusztán a rendszerinti alapja, oka annak (egy demokratikus jogrendszerben). A társadalmi kívánat a kifejeződése azon érdekeknek, amelyek miatt a jogalkotó (általában) büntetendőnek ítél egy magatartást (így inkább a jogi tárgygal áll kapcsolatban). De a tényállásszerűség körében tehát nem szerepel ténylegesen, csak alátámasztja azt (szerencsés esetben visszavezethető rá), így megjelenhet kifejezetten a bűnösség körében.

Hanyag gondatlanság

Ahogy arra már fentebb utaltam, külön kérdéskört alkothat a determinizmus-interdeterminizmus polémia kapcsán a gondatlanság büntetőjogi problémája. Gondatlanul az követi el a bűncselekményt, aki cselekményének lehetséges következményeit előre látja, azonban könnyelműen bízik azok elmaradásában (tudatos gondatlanság, luxuria), vagy cselekményének lehetséges következményeit nem látja előre, de azért nem, mert a tőle *elvárható* körültekintést, figyelmet elmulasztja (hanyagság, negligencia). Itt a Btk.-ban is szerepel mind a tudati, mind az akarati-érzelmi oldala a gondatlanságnak (annyi megjegyzéssel, hogy a hanyagságot pont ezek hiánya jellemzi egyebek mellett).

A luxuria tudati oldala általában megegyezik a szándékosságéval. Érdekesség a tudatos gondatlanságnál, hogy az akarati-érzelmi oldal is „tudati mozzanatokkal átszótt”³⁰, mivel a „könnyelmű” bizakodáshoz az kell, hogy konkrét körülményekre alapozzuk a reális reményünket.

De még érdekesebb bűnösségi forma a negligentia, melynél a felelősség alapja az elkövetőtől elvárható előreláthatóság, ami két összetevőből áll: a gondossági kötelességből és a köteles gondosságra való képességből. Az itt említett „elvárhatóság” nem azonos a fentebb tárgyalt, bűnösségi elemként megjelenő elvárhatósággal, ugyanis ott az elkövetéstől való tartózkodásra vonatkozik, itt pedig arra, hogy az adott személy kellő körültekintéssel járjon el. Ettől függetlenül hasonló a probléma: determinista rendszerben értelmezhetetlen az „elvárható körültekintés”. Helyette arról lenne szó, hogy ilyenkor az elkövető nem a *társadalom által megkívánt* gondossággal, körültekintéssel jár el. Azonban ez leginkább csak fogalmi különbség, lényeges kihatása nincs.

Tehát összefoglalva a leírtakat, a bűnösség összetevői determinista rendszerben az alábbiak lennének (az általam választott megoldás szerint):

- *szándékosság vagy gondatlanság,*
- *felismerési-értékelési képesség,*
- *megfelelő életkor,*
- *társadalmi kívánat.*

Összegzés

A determinizmus számos változást idéz elő (eltérő kényszer-értelmezés, az elvárhatóság átalakítása, a beszámítási képesség újragondolása stb.), de büntetőjogi rendszerünk sarokköveit nem zúzza porrá. Természetesen nem az általam ismertett mód lenne az egyetlen út a rendszer megváltoztatására. Több alkalommal is az általam mérlegelés alapján legpraktikusabbnak vélt megoldást választottam, valamint azt sem szabad elfelejteni, hogy akár teljesen újra is lehet építeni a bűncselekmény-fogalmat, nem csak módosítani. Céлом csupán egy gondolatkísérlet következetesnek szánt végig vitele volt.

Az mindenképpen megállapítható, hogy valamilyen bűncselekmény-fogalomra determinista felfogás esetén is szükség van, hiszen csak annak segítségével valósulhat meg

a felelősség mint társadalmi konstrukció célszerűségi alapokon nyugvó, hatékony megállapítása (csakis az szolgálhatja hosszú távon egy társadalom érdekét, ha tisztázott felelőségi szabályok mentén bírálják el az ügyeket).

